

Biblioteka
U. M. K.
Toruń

16

317288

[Blank label on the spine]

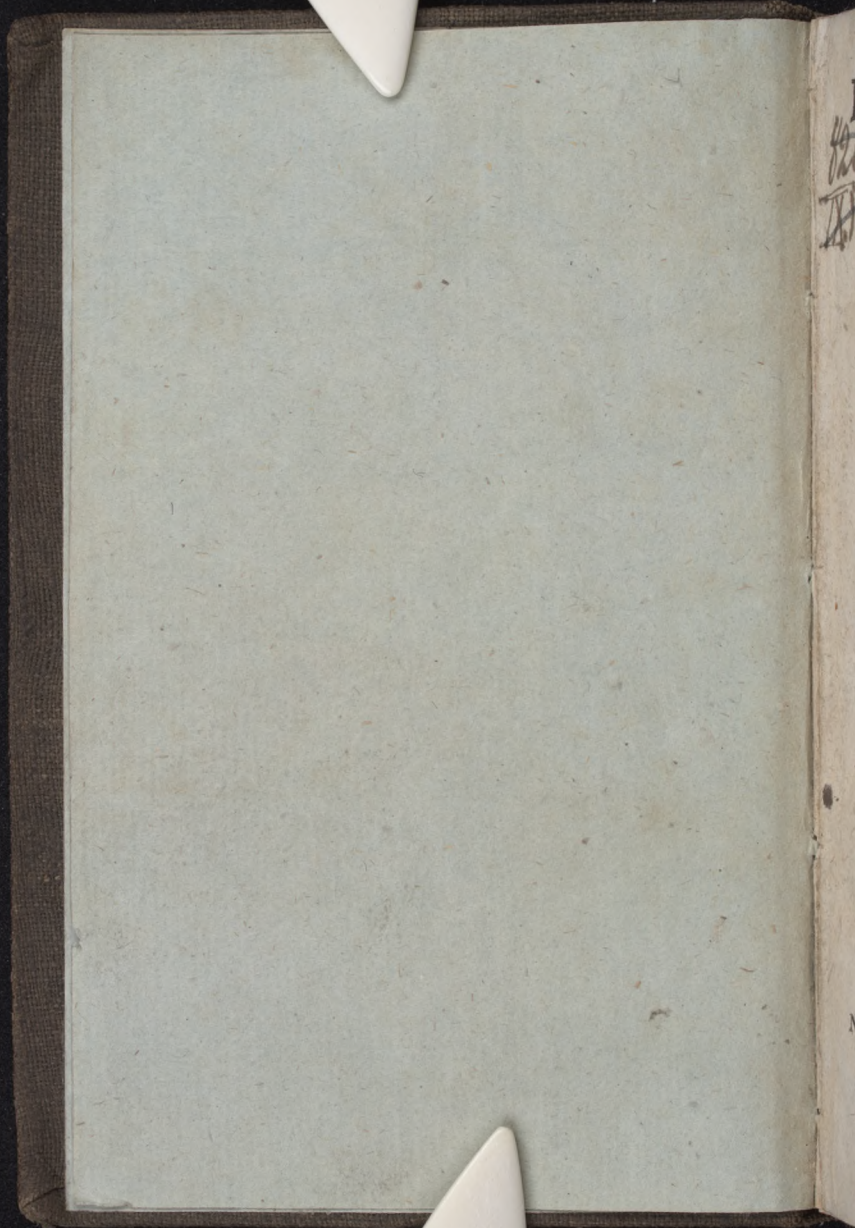
Siabłowski

GEOGRAFIA

220
18-13

U.S.N. 449

~~1104~~
820
~~IX.13~~
IEOGRAFIA

PANSTWA ROSSYYSKIEGO

W TERAZNIEYSZYM IEGO STANIE

przez ~~1056~~

JP. E. ZIABŁOWSKIEGO ~~18~~

Professora Extraordinaryynego w Instytucie pedagogicznym w Petersburgu, ułożona, i przez Rząd główny szkół do użycia szkołom krajowym podana.

Z Rossyjskiego tłumaczona.

W WILNIE

NAKŁADEM I DRUKIEM JÓZEFA ZAWADZKIEGO
TYPOGRAFA AKADEMICKIEGO.

1810

41. 926

BIBLIOTEKA
UNIwersytecka
w Toraniu

317288

K.2277/60

R
Granice
mi,
§ 1.
niczy:
na ws
śnią
Amer
ném,
rzém
mi st
glémi
Mong
zachó
balty
Prusa
peys
S
rozle
t. i.
wyn

R O Z D Z I A Ł I.

Granice, wielkość, wody, własność ziemi, klimat i produkta państwa.

§ 1. *Granice państwa.* Rossyją graniczy: na północ z oceanem północnym; na wschód z oceanem wschodnim i ciąsniną Berynga, która dzieli Azyją od Ameryki; na południe z morzem czarnym, Turcyją azjiatycką, Persyją, morzem Kaspijskim, Kirgis - Kaysackiemi stepami, z różnemi krajami podległemi Chinóm, iakiemi są: Ziungoryją, Mongoliią, Manżuryją i Dauryją; a na zachód z Norwegią, Szwecyją, morzem bałtyckim, księstwem warszawskim, Prusami, Gallicyją, i s Turcyją europeyską.

§ 2. *Wielkość państwa.* Náywiększą rozległość Rossyi od zachodu na wschód, t. i. od 39 do 208 $\frac{1}{2}$ stopnia długości, wynosi wdłuż 169 $\frac{1}{2}$ stopniów, zajmują

iąc zaś náydzalszé wyspy oceanu wscho-
 dniégo, które dochodzą do 225 stopnia,
 długość takowá rozciągá się na 186 sto-
 pni. Náywiększá rozległość od południá
 na północ, t. i. od 40 do 78 stopnia
 szerokości, wynosi wszérz 38 stopni.
 Część zatém náyznakomitszá Rossyi le-
 ży w pasie (zona) umiarkowanym, a
 bardzo małą w zimnym; powiérzchniá zaś
 cała, wyłączaiąc wyspy oceanu wscho-
 dniégo, wynosi 330,500 mil kwadrato-
 wych ieograficznych, czyli 16,194,500
 kwadratowych wiersst rossyyskich.

§ 3. *Morza*, obléwaiące Rossyią są
 następné:

1. *Ocean północny*, obléwá Rossyią
 od północy. Ocean tén od *nowéy ziemi* do
czukotskiégo klina, nazywá się *morzém*
lodowatém. Znacznieyszé zatoki iego są:
morzé biále, *morzé kariskié*, *obskaia hu-*
ba (odnoga rzéki Ob), *tazowskaia huba*
 (tazowská odnoga), *ieniseyská* i *le-*
nańská zatoki, od rzék Jenisey i Le-
 na nazwané.

2. *Ocean wschodni* obléwá Rossyią
 od wschodu, i w różnych miescach roz-
 maité przybiérá nazwiska, iakoto: przy
 brzegach wschodnich pół wyspy Kam-
 czatki nazywá się *morzém kamczatskiém*;

między brzegami Ochotska i Kamczatką
morzém ochotskiém; w uýściu rzeki Pen-
żyny *morzém penżynskiém*; a około wysp
kurylskich *morzém kurylskiém*.

3. *Baltyckie morzé*, w starożytno-
ści zwané *wariazkiém*, obléwá Rossyją
ze strony zachodniéy. Łączy się z mo-
rzém niemieckiém trzema ciasninami, a
té są: *Zund, Belt wielki i Belt mały*. Zna-
cznieysze przy brzegach Rossyi odnogi:
Finská i Ryská.

4. *Czarné morzé* przytyká do Ros-
syi od południá. Náywiékszá iego dłu-
góść od zachodu na wschód 1000 wierst,
a od północy do południá wiécéy 500
wierst.

5. *Azowskié morzé*, łączy się z mo-
rzém czarném przez *ciasninę taurycką*,
i całé zawarté iest w obrębach kraiów
rossyyskich. Długość iego náywiékszá
od zachodu na wschód 200, a szerokość
około 160 wierst. W stronie iego pół-
nocnéy znáyduie się zatoka, nazwaná
Siwasz czyli *morzé gnilé*, długie 140, a
szerokie 14 wierst.

6. *Kaspiyskie morzé*, inaczéy nazy-
wané *chwalénskie*, przytyká do Rossyi
całą stroną północną, a w części i za-
chodnią; má szerokości od północy do

południá około 1000 wierst, a wpo-
przek w náyszérszém miescu nie wię-
céy 400 wierst. Otoczoné iest zewsząd
ladém i dlá tego uważané iest za náy-
większé w świecie jezioro.

§ 4. *Ieziora.* Znacznieyszé w Ros-
syi ieziora są: 1. *Ladoga*, którém na-
zwisko starożytné *Newo*, położoná mię-
dzy guberniiami finlandzką, ołonecką i
petersburską. Jezioro to náywiększé iest
w Europie; rozciągá się wdłuż na 175,
a wszérz na 105 wierst. Łáczy ié z mo-
rzém bałtyckim rzeka *Newa*, z je-
ziorém Onegą rzeka *Swir*, a z jeziorem
Ilmen rzeka *Wotchow*.

2. *Onega*, jezioro leżące w gubernii
ołoneckiej; má długości więcéy 200
wierst, a szerokości náywiększój 80.

3. *Czudskoie oziero* czyli *Peypus*, leży
między guberniiami pleskowską, inflant-
ską, estlandzką i petersburską. W stro-
nie południowój łączy się z jeziorem ple-
skowskiem, do którego wpadá tak zwa-
ná *rzeka wielká* (wielikaia rieka); a
w stronie północnej wypływa z jeziora
Peypus rzeka *Narowa* czyli *Narwa*.

4. *Ilmén jezioro*, dawniej zwané
Moysk, leży w gubernii nowgorodz-
kiej, długie na 40 a szerokie na 50

wierst. Do niego wpadają rzeki: *Msta*, *Łobat*, *Szeloń* i inne; a wypływa jedna tylko *Wolchow* wpadająca do *Ladogi*.

5. *Białé iezioro* czyli *Bielo-oziero*, leży takż w gubernii nowgorodzkiéy; má długości do 50, a szerokości do 50 wierst. Wpada do niego wiele rzék małych, a wypływa jedna tylko *Szeksna*, wpadająca do *Wołgi*.

6. *Czany iezioro* leży w barabinskim stepie, łączy się z innymi ieziorami, wielkie iest i rybne.

7. *Altyn*, *Attay*, czyli *teleckie iezioro* leży w gubernii tomskiéy; długie na 126 a szerokie około 84 wierst. Z niego wypływa rzeka *Bii*, która po złączeniu się z rzeką *Kotuncia*, stanowi rzekę *Ob*.

8. *Baykał*, inaczéy baykalskie albo święte morze zwané, leży w gubernii irkuckiéy ku granicom chińskiej *Mingalii*; wdłuż rozciąga się na 600, a wszérz od 30 do 50, w najszerším zaś miejscu do 70 wierst.

§ 5. *Rzeki*. Znaczniejsze rzeki w Rosyi są następujące:

I. *Rzeki morza baltyckiego*. S tych, zaczynając od zachodnich granic Rosyi té są znakomitsze.

1. *Niemén* czyli *Memel* poczyná się w Gubernii mińskiéy, płynie przez Gubernią grodzieńską i wileńską w części księstwo warszawskie odgraniczá i Prussy, gdzie w témże królestwie wpadá do morza. S prawéy strony wpádaia do Niemna rzeki: *Szara*, *Wiliá* i *Niewiaża*.

2. *Dźwina* czyli zachodniá *Dźwina* dla różnicy od *Dźwiny* północnéy, wypływá z błót gubernii twerskiéy, i przebiegłszy pleskowską i witebską gubernie, wpáda między guberniami inflantską i kurlandzką do odnogi ryskiéy. Wpádaia do niéy ze strony prawéy, rzeki: *Torop*, *Obol*, *Iewset*; a z lewéy: *Mieża*, *Kaspla* i *Ulla*.

3. *Newa* wypływá z jeziora *Ladogi*, idzie przez gubernią petersburską, i różnemi odnogami wpadá pod Petersburgiem do zatoki finskiéy. Z lewéy strony wpádaia do niéy rzeki: *Iżora* i *Tosna*. Między zachodniá *Dźwiná* i *Newá* wpádaia do morza bałtyckiego: *Perna-wá*, *Narowa* i *Luha*.

4. *Kiumen* wypływá s połączonych jezior w Finlandyi, i odgraniczáa dawniéy Rossyjá od Szwecyi.

II. *Rzeki czárnomorskie*, toiest, wpá-

daiące do morza czarného, znacznie-
szé té są:

1. *Dniestr* inaczéy *Dniester* albo *Niester*, bierze początek w Gallicyi, i odgraniczając Rossyją od Turcyi europey-
skiéy wpadá do morza.

2. *Boh* zaczyna się w gubernii podolskiéy, a w chersońskiéy wpadá do zatoki czarného morza *Liman* zwanéy.

3. *Dniepr* inaczéy *Dnieper* albo *Nieper* w starożytności zwany *Borystenes*, zaczyna się w gubernii smoleńskiéy, i przebiegłszy gubernie: mohilewską, czernichowską, poławską, kiiowską, iekaterynosławską i chersońską, między Ocza-
kowém i Kinburném wpadá do zatoki *Liman*. Łączą z Dnieprém znakomitszé rzeki, s prawéy strony: *Berezyna* i *Prypec*; a z lewéy, *Soża*, *Desna*, *Sula*, *Psioła*, *Worskła* i *Samara*. Na Dnieprze w przeciagu 60 wierst znajduie się 13 *porohow* (progów czyli katarakt), które czynią w tém miejscu żeglugę niebezpieczną, kiedy iest mała woda.

4. *Don*, w starożytności *Tanais*, wypływa z jeziora iwanowskiégo w gubernii tulskiéy; idzie przez gubernie: riazzańską, tambowską, woronezką i kráy dońskich Kozaków, nakoniec wpadá do

morza azowskiego, przez które łączy się z morzem czarnym; przebiegá w ogóle około 1000 wierszt. Główniejsze rzeki w Don wpádaiące: *Sosna* i *Doniec* s prawáy; a *Woroneż*, *Choper*, *Niedwie-dica*, *Itawła*, *Sał* i *Manycz* z lewáy strony.

5. *Rzeki Chersonozy taurycykiéy* (*Chersonesus taurica*). Tu wychodzą z gór malé rzeki, s których znaczniejsze są: *Sathir* — *Karas* *mały* i *wielki*, wpádaiące do morza gnilégo; *Alma*, *Kacza* i *Kabarta* do morza czarnégo.

6. *Kubań*, wypływaiąc z gór kaukazkich, wpádá iedną odnogą w azowskie, a drugą w czárne morzé, i formuie wyspę *Fanagoryią* czyli *Taman*.

III. *Rzeki wpádaiące do morza kaspiskiego:*

1. *Terek* wypływá z gór kaukazkich. Do niéy wpádá wiele rzék drugich, iakoto: *Matka*, *Sunża*, *Baksan*, *Aksay*, i inné.

2. *Kuma* wychodzi z kaukazkiéy góry *Szata*, płynie równinami między *Terekiem* i *Wołgą*, a niedochodząc do morza kaspiskiego ginie w piaskach.

5. *Wołga*, w starożytności *Rha*, wypływá z błót w gubernii *twerskiéy*, idzie

przez gubernie: iarosławską, kostromską, niżegorodzką, kazańską, symbirską, saratowską i astrachańską, a potem wpada wielą korytami do morza kaspijskiego. Naywiększe koryto nazywa się *Achtuba*, które odłączywszy się od niéy za *Carycyném*, wyżéy nieco Astrachania łączy się z drugiem wielkiem korytém. Cała długość Wołgi ze wszystkiemi zakrętami przechodzi 4000 wierszt. Nié masz na niéy żadnych porohów, i od samého prawie miesca, gdzie się poczyná, chodzą po niéy statki s ciężarém służąc przemysłowi i dostarczając żywność wielu tysiącom ludzi. Między wielką liczbą rzék wpadających do Wołgi, znaczniejsze té są: s prawéy strony, *Oka*, *Sura*, *Swiiaha* i *Sarpa*; a z lewéy, *Twerca*, *Mołoha*, *Szeksna*, *Kama*, *Czeremszan* i *Samara*. *Oka* wypływa z orłowskiéy gubernii i przebiegá przez gubernie, tulska, kałużka, riazkańska, władymirska i niżegorodzką. Wpadaia do niéy rzeki: *Uhra*, *Moskwa*, *Kliaźma*, *Upa* i *Moksza*. — *Kama* wypływa w gubernii permskiéy z gór uralskich w stronie zachodniéy, długim przeciągiém płynie przez tę guberniá, potem bieży między guberniami wiatską i

orénburską, a naostatek wpadá do Wołgi o 60 wierszt niżéy Kazania. Od samégo prawie początku iest żeglowná, i náywiększé statki bez przeszkody mogą po niéy płynąć do Wołgi. Do Kamy wielé rzék wpadá, s których znacznieysze są: *Wiatka*, *Czusowaia* i *Bielaiia*.

4. *Ural*, dáwniéy *Jaik* a w starożytności *Rymn* zwaná, wypływa z gór uralskich w gubernii orénburskiéy i wpadá pod Guriewém w morzé. Długość téy rzeki wynosi około 3000 wierszt. Znacznieysze rzeki wpádaiące do Uralu są: *Sakmara*, *Or*, *Iték*.

IV. *Rzeki wpádaiące do oceanu północnégo:*

1. *Dźwina* (*Dwina*) *północná*. Rzeki *Suchona* i *Juh* łącząc się w gubernii wołohodzkiéy, przybiéraiá nazwisko *Dźwiny* północnéy, która pod tém imiém płynie w gubernii archanielskiéy i wpadá do morza. Znacznieysze rzeki do niéy wpádaiące nazywaią się: *Pineha*, *Waha* i *Wyczehda*.

2. *Pieczora* *większá* zaczyná się w gubernii wołohodzkiéy w górach uralskich w stronie zachodniéy, a w gubernii archanielskiéy wpadá do morza lodowa-

tęgo, pochłonawszy rzek wiele, s których znaczniejsze są: *Usa* i *Ielma*.

3. Ob powstaie s połączenia się dwóch rzek zwanych *Biia* i *Katun*, s których pierwszą wypływa z jeziora teleckiego. Ob płynie przez gubernie tomską i tobolską i wpada do morza lodowatego do odnogi swęgo nazwiska. Cała iey długość wynosi nie mniéy 3000 wiersz. Łaczy się do niéy rzek wiele, a s tych znaczniejsze: *Tom*, *Czułym*, *Ket* i *Wach*, s prawęgo boku; z lewęgo zaś, *Irtysz*, *Konda* i *Soswa*. Do *Irtysza* wpada znaczna rzeka *Tobol*, a do téy *Iset*, *Tura* i *Tawda*.

4. *Ienisey*, powstaie s połączonych rzek *Utukem* i *Baykem*, wypływających z gór saiańskich w granicach Mungalii. Idzie przez całą Syberyją w gubernii tomskiéy, i przebiegłszy 2500 wiersz wpada zatoką swęgo imienia w morze lodowate. Znaczniejsze do *Ienisey* wpadające rzeki są: *Tunguska wyższa*, *Tunguska podkamienna* i *Tunguska niższa*, *Abakan*, *Jetouy* i *Turuchan*.

5. *Lena*, náywiększa rzeka w państwie rossyyskiém, wypływa z gór w północno - zachodniéy stronie jeziora *Baykał*, i przebiegłszy wpoprzék całą Sy-

berią, pięcią odnogami wpada do morza lodowatego. Całego iéy biegu naznaczaia 5000 wierst. Znakomitszé do Leny wpadaiące rzeki, s prawého hoku: *Kirenha*, *Witym*, *Olekma* i *Aldan*; a z lewéy, *Wituy*.

6. *Iana*, 7. *Indyhirka* i 8. *Kołyma*, znaczne są rzeki w gubernii irkuckiéy, i wszystkie trzy wpadaią do morza lodowatego.

V. *Rzeki wpadaiące do oceanu wschodniégo.*

1. *Amur* powstaie s połączeniá dwóch rzék *Szyłka* i *Arhun* w granicach rossyjskich, płynie potém przez *Manzuriją* chińską i tamże wpada do oceanu.

2. *Ochota* rzeka niewielká wpada do morza od iéy imieniá ochotskiém nazwanégo.

3. *Pénżyna* wypływa s pasma gór iablonowych (chriebiet iablonnoy) i wpada w morze penżyńskie.

4. *Anadyr*, ze wszystkich rzék syberyjskich náydaléy ku wschodowi płynie, bierze początek z jeziora *Ioanko*, i przebiegłszy między czukotską ziemią i *Kamczatką* wpada do oceanu.

5. *Kamczatka* płynie na pół wyspie

Kamc
skie
S
które
kanał
dalek
syysk
tycki
K
w p
sznie
ciwu
one
cy
cki
rzé
ki
kan
ga
spiy
raz
się
woz
do
Czah
ge.
w Si
doszcz

Kamczatce i wpadá w morze Kamczat-
skie poniżej Niżnie - Kamczatska.

§ 6. *Wodná kommunikacyjá.* Nie-
które z rzék wyliczonych połączone są
kanałami, za pośrednictwem których
dalekie od siebie łączą się morza ros-
syyskie.

1. *Wodná kommunikacyjá morza bal-
tyckiego s kspiyskiem.*

Kommunikacyjá ta náywiększy jest
w państwie rossiyskiem wági. *Wy-
szniewołockié kanały*, łączące dwie prze-
ciwne rzeki zwané *Twerca* i *Msta*, są
onéy częścią śrzodkową. Kommunika-
cyjá ta, zaczynając od morza balty-
ckiego, idzie Newą, ładoskim kanałem,
rzeką Wolchowém, kanałem nowgorodz-
kim, rzeką Mstą, wyszniewołockiémi
kanałami, rzeką Twercą, a potem Woł-
gą do samego iéy uściá w morzé ka-
spiyskie. Kanał ładoski przedłużony te-
rás od Wolchowa do rzeki Sias nazywá
się *kanałem siasskim*. Z rzeki Siasi prze-
wożą towary od Tychwiny na 90 wierst
do somińskiego portu, a stąd rzekami
Czahodosczą i Mołohą prowadzą na Woł-
gę. Teraz rzeki Tychwina, wpádaiącá
w Sias, i Somina wpádaiącá w Czaho-
doscę, połączone iuż są kanałem, cho-

ciąż ieszcze żegluga rozpoczętą nie została.

II. *Wodná komunikacyjá morza czárného z bałtyckiem.*

Morza té połączone są kanałami: *Berezyńskim* i *Ogińskiego*. Pierwszy kanał, łączący Berezynę, która wpadá do Dniepra, i Ulłę, która wpadá do Dźwiny zachodniéy, zaczęty w 1799 a skończony w 1805, służy do ułatwienią handlu białéy rusi, małorossyi i innych guberniy. Drugi kanał łączący rzeki Sczarę i Jacoldę, s których piérwszą wpadá do Niemna, a drugá do Prypeci, zaczęty był w 1798 a skończony w 1803 roku.

§ 7. Dla obszérności państwa rosyjskiego bardzo rozmaitá iest powierchniá iego ziemi. Znáyduią się w niem wielkie góry, równiny, płodne i nieurodzayne obszary, suche i mokré krajiny; niemnieyszá daie się widziéc rozmaitość do samého powietrza.

§ 8. Góry znakomitszé w Rossyi:

1. *Góry północné* rozciągają się między morzém bałtyckiem i oceaném północnym. Są oné przedłużeniem gór lapońskich, a wysokość ich w ogólności niewielká.

2. *Płaską wyniosłość* (płaskaia wozwyszennost), w starożytności góry alau-niskie, leżą między miastami: Moskwa, Toropiec, Smoleńsk i Tuła. Náywiększą ich wysokość około miasta Wałday, od którego biorą tam nazwisko *gór wał-dayskich*. Stąd biorą początek rzeki: *Dniepr, Don, Wołga* i *Dźwina* zachodnią.

3. *Karpackie góry* zachodzą w państwo rossyyskie odnogami wschodniemi kończącemi się w guberniach podolskiéy i wołyńskiéy. S tych górnych odnóg wypływają rzeki: *Boh, Prypec* i inne.

4. *Kaukazkie góry*, leżą między czarném i kaspiyskiém morzém. Tam biorą początek rzeki rossyyskie: *Kubań, Terek, Kur* i inne.

5. *Tauryckie góry*, rozciągają się na południowym brzegu Chersonezy tauryckiey, i głęboko zachodzą wewnątrz téż pół wyspy.

6. *Uralskie góry* (*) w starożytno-

(*) Góry té dzielą Rosyją na dwie części, zachodnią i wschodnią, ostatnią nazywają się Syberyją (Sibir).

ści zwané *ryfeyjskiemi* (*montes riphaei*), rozciągają się od źródeł rzék Ural i Biełaja do oceanu północnego przez gubernie: orénburską, permską, potem między biełogorodzka i archanielską zjedną, a tobolską z drugiey strony; nakoniec giną w górach nowéj ziemi i innych wysp oceanu północnego. Od źródeł wyżéj rzeczonych wychodzi jedna gałąz gór uralskich, przez rzékę Ural w Kirgis - Kaysackié stepy pod imieniem gór *huberlińskich*; a drugą zwaną *obszczy syrt*, rozciągą się ku Wołdze do uścia rzeki Ierustan. Z gór uralskich wypływają znaczniejsze rzeki: *Ural*, *Kama*, *Czusowaia*, *Bolszaia Pieczora*, *Tobol*, *Isiet* i inné.

7. *Altayskie góry* leżą w stronie południowéj gubernii tomskiey między rzekami Irtysz i Ienisey. Znaczniejsze części tego pasma w granicach rossyjskich składają się z gór zwanych: *Koływanowoskresieńskie*, *Korbolichińskie*, *Czaryszskie*, *Ubińskie*, *Buchtarmińskie* i *Teleckie*. Stąd wypływa znakomitá rzeka *Ob*.

8. *Saiańskie góry*, rozciągają się także w południowéj stronie Syberyi od rzeki Ienisey do Baykał. Tu znajdują

się w wielkiéy mnogości tak zwané *czud-skiia kopi*, czyli mogiły starożytnych mieszkańców tego kraiu.

9. *Baykalskie góry* rozciągają się około jeziora baykalskiego. S tych gór wypływa ogromná rzeka *Lena*.

10. *Nerczyńskie góry* leżą nad rzekami zowiącemi się *Onona*, *Inhoda*, *Szylka* i *Arhuna*.

11. *Ochotskie góry* od gór nerczyńskich rozciągają się ku północy nad rzekami *Lena*, *Ałdanem* i nad ochotskiém morzém. Część znacznieyszá tych gór nazywá się *iabłonowém* albo *stanowém* pasmém (iabłonowyy ili stanowyy chre-biet).

12. *Kamczatskie góry* znáyduią się na półwyspie Kamczatce.

Uwága. Między niektórymi z wyliczonych gór bywają trzęsieniá ziemi. Zdárzá się to w górach kaukaskich, a bardziéy ieszcze i znakomiciéy w al-tay-skich i baykalskich. W górach nerczyńskich około rzeki Amur i około rzék doń wpádających, iakotéż i około Leny do Wityma daią się czuć lekkie trzęsieniá ziemi, ale daleko większe przy brzegach morza ochotskiego. Naymocniejszy trzęsieniá ziemi bywają w Kamczat-

B

ce, także na wyspach aleutskich i kurylskich. Nadto na półwyspie Kamczatce, oraz na niektórych wyspach aleutskich i kurylskich znáyduią się mnogie poczęści dymiącé tylko, a poczęści ogień buchającé *góry wulkaniczne*.

§ 9. *Równiny*. Náywiększe obszary równin rozciągają się od południowéj strony gór nazwanych *ploskaia wozwyszennost*, obejmując gubernie: tambowską, penzeńską, worónezką, symbirską, orłowską, kurską, riazzańską, czernihowską, poławską i słobodzko-ukraińską. W południowéj części Rossyi leży wielká równina zajmującá stepy krymskié i całą rozległość począwszy od niższej części Dniestru idąc przez rzekę Boh, Dniepr ku Donowi i morzu azowskiému. Tu należą oprócz tauryckiey w części, całé gubernie, chersonská i iekaterynosławská. Do wielkich równin liczą się także obszary rozciągającé się od rzeki Donu przez Wołgę i Ural do Iemby. Zaięte w tém gubernie są: kaukazká, astrachańská, saratowská i część orenburskiey. W Syberyi znáyduią się równiny w dole Irtysza i nad rzekami Itum, Bahay, Iset, Tur, między Obém, Irtyszém i górami altajskiemi, nad rzé-

kami Czującym, Tom, Abakan i nad innymi; a zatem w tobolskiej i tomskiej guberniach. Nakoniec obszérne równiny leżą między rzekami Ienisey i Lena, i rozciągają się aż do morza lodowatego; w której rozciągłości znajdują się małe przerwy od gór sięgających w tę strony swemi gałęziami.

§ 10. *Suché i mokré miejsca.* Kraie suche i piaszczyste s częścią izeiór słonych i gruntów w sól obfitujących, leżą w dole Dniestru, Boha, Dniepru, nad brzegami morza azowskiego ku rzece Don, a stąd ciągną się do rzeki Kuma, tudzież wedle Wołgi i Urala do rzeki Iemba. W Syberyi znajdują się suche, piaszczyste i w sól obfitujące obszary w dole Irtysza, oraz ponad rzekami Itym i Bahaj. A co do miejsc mokrych, całą w ogólności rozległość, stanowiącą część północną Rosyi, składają się z błot i mszarników, osobliwie na wschód gór uralskich. Tu w kole północnym rozciągają się tak obszérne błota, że wszystek ten krój byłby nieprzebytym zupełnie, gdyby się w nim nie znajdowały przez cały rok lody nietopniejące.

§ 11. *Urodzajné kraie.* Cała w powszechności rozległość, przez którą idzie

Wołga, iest żyzną, a osobliwie guberniie: tambowská, penzeńská, symbirská, woronezká, orłowska i kurská; a także guberniie: czernihowska, wołyńská, podolská, kiiowska, iekaterynosławská, slobodzko - ukraińská, i kráy dońskich Kózaków do náurodzayniejszych należą okolic. Guberniie taurycká i kaukazká u schyłku gór bardzo są żyzné. Guberniie północné, iakoto: estlandzká, inflantská, pleskowská, nowgorodzká i inné, chociaź co do urodzayności nie mogą się równać z wyżej wyliczonémi; iednakże często wydają zboża nad domową potrzebę. W Syberyi miesca urodzayné leżą między rzekami Irtysz, Ob i między áltayskiémi górami, rozciągając się w stepy Barabińskie, potem nad rzekami Bahay, Tobol, Iset, Tur, Człym, Tom, w górze Obu, nad Abakaném i innémi rzekami wpádaiącemi do Ieniseiu. Na wschód Baykału, gdzie náywięcéy rozciągają się góry, znáydują się pochyłości z wyrobnémi gruntami.

§ 12. *Nieurodzayné kraie.* Obszerność rozciągająca się na zachód gór uralskich, od 57 stopnia szerokości do koła biegunowego, po większą część

kamiénistá i błotnistá, im więcéy zbliżá się do północy, tym bardziéy iest nieurodzayná. Równiny około gniłégo morza pełné soli ziemnéy, którą im odeymuie żyzność od azowskiégo do kaspийskiégo morza, także między rzékami Wołgą i Uralém do Iemby leżą kraie bardzo nieurodzayné. Całá Syberyiá, począwszy od morza lodowatégo aż do 58 stopnia szerokości má pola do wydawania płodów ziemskich niesposobné. Niesposobność ta tém widoczniéy daie się postrzegać, im więcéy się postępuje ku wschodowi, tak, iż za rzéką Leną zupełnie ustaie uprawa roli na 56 stopniu szerokości.

§ 13. *Klimat.* Co do klimatu dzieli się Rossyiá na 4 części, s tych 1 *náyzimnieyszá*, 2 *zimná*, 3 *umiarkowaná*, 4 *ciepłá*. 1. *Náyzimnieyszá* część leży między 60 i 78 stopniém szerokości północnéy i stanowi gubernie: finlandzką, ołonecką, archanielską, większą część irkutskiéy, tobolskiéy, wołohodzkiéy, nieiaką część tomskiéy, permskiéy, nowgorodzkiéy i petersburskiéy. Tu w powszechności panuie ostré zimno, tym dotkliwszé, im bliżéy postępuje się do koła biegunowégo, wewnątrz którégó

trwają mrozy tak tęgie, że ziemia nie-tylko jest niezdołną do uprawy, ale nawet drzewa na nię wysoko nierosną; i dla tegoż w bliskości morza lodowatego samé tylko nizkie krzaki widzieć się dają. 2. Zimna część leży między 55 i 60 stopniem szerokości. W nię zamykają się gubernie: estlandzká, inflantská, kurlandzká, witebská, ple-skowská, twerská, moskiewská, iarostawská, władymirská, kostromská, wiat-ská, większą część petersburskiéy, litewsko-wilénskiéy, permskiéy i kazań-skiéy, nieiaká część irkutskiéy, tom-skiéy, orenburskiéy, symbirskiéy, ni-żegorodzkiéy, kałuzkiéy i smolénskiéy. W téy części mówiąc ogólnie, powietrze tylé jest ciepłe, że wszelkie zboże doyr-zewá, a miescami s pożytkiem utrzy-mują się niektóre ogrodowe rośliny. 3. Część umiarkowaná leży między 50 i 55 stopniem szerokości, i obeymuie gu-bernie: mińską, litewsko-grodzińską, wołyńską, mohilewską, czernihowską, orłowską, kurską, tulską, tambowską, penzeńską, większą część kiiowskiéy, połtawskiéy, slobodzko-ukraińskiéy, wo-ronezkiéy, rianzańskiéy, saratowskiéy, kałuzkiéy, symbirskiéy, orénburskiéy,

tomskiéy, i nieiaką część astrachań-
skiéy, irkutskiéy, kazańskiéy, niżego-
rodzkiéy i smoleńskiéy. Tu ciepło sło-
neczne sprzyia żyzności wszelkiego zbo-
ża, a rozmaitégo rodzaju ogrodowé owo-
ce, właściwé umiarkowanému klimatowi,
bez przeszkody doyrzewiają. Wreszcie,
w miejscach górzystych, osobliwie w Sy-
beryi, daie się czuć nierównie większé
zimno, i dla tego tam żadné owocowé
drzewa nie rosna. 4. Ciepłą czyli połu-
dniowá część leży między 40 i 50 sto-
pniém szerokości, i obeymuie guber-
nie: podolską, chersonską, iekateryno-
sławską, taurycką, kaukazką, kráy doń-
skich Kozaków, Georgiá (Hruziá
czyli Gruzjiá), większą część astrach-
kańskiéy, część kiowskiéy, slobodzko-
ukraińskiéy, woronezkiéy, saratowskiéy,
orénburskiéy, tomskiéy i irkutskiéy. Ła-
godność téy części klimatu sprawiaie,
że nietylko rosna urodzayné drzewa
kraiów umiarkowanych, ale nawet ze
wzelką łatwością przyymiają się rośliny
náycieplejszych okolic Azyi i Europy.
Strona nawet Syberyi do téy należąca
części, má tak łagodné powietrzé, że
w niektórych miejscach pod gołem nie-
bém rosna melony i kawony.

Produkta królestwa kopalnego.

§ 14. *Rodzaje ziem i kamieni.*

Glina porcellanowá delikatná i biá-
lá znáyduie się w gubernii czernihowskiéy około Głuchowa, skąd się bierze do fabryk porcellanowych do Dmitrowska i Petersburga; znáyduie się takóž glina porcellanowá w górach ałtajskich i uralskich. — *Talk* albo *kamién przeyrzysty* (*Vitrum Ruthenicum*) znáyduie się na wyspie sołowieckiéy leżącáy na morzu biálem, takóž nad rzeká Witim, i nad dwoma do niéy wpádaiącými rzéczkami, których nazwisko Mamam, tudziéž w górach saiańskich między rzékami Uda i Biriuzá, i w ałtajskich nad rzeká Aleia. *Kamién tén* łupaiący się w ciénkié arkusze używany bywá zamiást szkła do okién, osobliwie na okrétach. *Azbest* czyli *lén górny* znáyduie się w górach ołoneckich i Nerczyńskich nad rzékami Oka i Sura, a szczególniéy obfitniá wén góry uralskie. — *Lazur* czyli *kamién ormiański* bywá znaydowany w górach granitowych około jeziora Baykał. — *Kreda* czyli *Kreda* znáyduie się w wielkiéy obfitości nad rzékami Don, Doniec, Wołga, Dniepr,

Sok, w Krymie i wielu innych miejscach. — *Porfir* w różnych kolorach dobywają z gór łałayskich i saiańskich. — *Iaspis* znáyduie się w górach kaukazkich, uralskich, łałayskich i nerczyńskich; szczególniejszego rodzaju iaspis wydobywają w górach huberlińskich pod twierdzą orską. — *Kornaliny* znáyduią się w górach uralskich, łałayskich, saiańskich, baykalskich i nerczyńskich; lepsze z nich koloru ciémnoczerwonego wyrábiaią się na różne drobne rzeczy. — *Ametysty* mniéy żywych kolorów natrafiane bywają w górach ołoneckich i nerczyńskich; wyborniejsze zaś i w obfitości daleko większy dobywają się w górach uralskich niedaleko slobody murzińskiéy. — *Topazy* czyli właściwie *krystaly górne żółte*, znáyduią się w kopalniach złotych iekaterynburskich, a więcéy w górach nerczyńskich. — *Beryle* znaydowane bywają w górach nerczyńskich przy rzéce Onona; a *Smaragdy* czyli *krystaly górne zielone* w górach uralskich niedaleko murzińskiéy slobody. — *Granaty* znáyduią się w górach ołoneckich nad rzéką Ienisey, więcéy zaś ieszcze w górach uralskich pod Iekaterynburgiém.

§ 15. *Sole.*

1. Sól kuchénna znayduje się w Rosyi w wielkiéy obfitości, i troiakiégo jest gatunku: *kopalná*, *ieziorná* i *źródlaná*.

a. *Kopalná sól* koloru náybielszého i bardzo twardá znayduje się po obu stronach rzeki Ilek niedaleko Orénburga, w Georgii pod Tyflis, i w gubernii irkuckiéy przy rzéczce Kemtendoy. Do używania zaś wydobywá się tylko sól *ilecká* zwaná od rzeki Ilek.

b. *Jeziorná sól*. Przednieyszé w państwie rossyyskiém ieziora, s których sól wydobywają, położoné są w Krymie, przy uściu Dniepru, około gniégo morza i przy pólnocnych brzegach azowskiégo morza; obszérné stepy między rzékami Doném, Wołgą i Iembą obfitują także w znaczné solné ieziora. Náy-sławnieyszé w téy stronie i w całéy Rosyi solné iezioro nazywá się *Iolton*, leżące na wschód Carycyna, wydaie corok soli do 8 miliionów pudów. Na lewym brzegu Urala znacznieyszé solné ieziora są: *Inderskié*, *Hriazné* i *Balturta*. także *Iebeley* iezioro leżące niedaleko źródkła rzeki Tobola. W Syberyi na prawym brzegu Irtysza w gubernii tomskiéy znáy-

duią się jeziora *Koriakowskié*, *Borowé* i *Karasukskié*, s których na użytek sól wydobywają. W gubernii irkuckiéj są jeziora solné przy rzekach Sielienha i Borza.

c. *Zródlaná sól czyli warzonka.* Zródła, s których się aktualnie sól takowá wyrabia, są: *Staroruskié* niedaleko Staréj Rusy, *Bałachnińskié* w mieście Bałachnie, *Serehowskié*, *Tutménskié* i *Ledenhskié* w gubernii wołohodzkiéj, także przy rzekach Tor i Bachmut, wpadających w Doniec; náywáźniejsze atoli źródła leżą w gubernii permskiéj nad Kamą w *Dediuchinie*, *nowym Usole* i nad rzeką *Czusowaia* w *wyższém* i *niższém Czusowskiém*; a w Syberyi znajdują się takowé źródła po obu brzegach rzeki Anhara i przy rzéce Sielienha.

2. *Sól gorzká.* Jeziora, sól takowá zawierające, leżą na lewym brzegu w dole Wołgi, tudzież nad rzekami Tobol, Irtysz i Ob. *Tahirskié jeziora*, położoné niedaleko Baykała, niémało wydają gorzkiéj soli.

3. *Saletra* zbiera się náywięcéj w Ukrainie; *rodzimy atun* znajduje się przy wodach mineralnych tereckich, nad

rzeką Sahis wpadającą do Iemby i nad rzeką Ilek: a *ziemia alunowá* pod miastem Tambowem, w górach wałdajskich i północnych kaukazkich, nad rzekami Ienisey, Szyłka i po innych miejscach.

4. *Kopérwas* albo *witryiol* znáyduie się w wielu wodach witryiolicznych, osobliwie przy Olonce; *bryły* albo *piryty* (pyrites) *witryioliczne* nad Wołgą pod Symbirskiem, nad rzeką Sur pod Penzą i w nerczyńskich kopalniach; a *ziemia witryioliczna* w znaczney ilości około Wołgi, tudzież w górach oloneckich, uralskich i innych.

§ 16. *Pálné materyie.*

1. *Węgiel ziemny* czyli *kopalny* znáyduie się w górach wałdajskich, kaukazkich, uralskich, altajskich, saiańskich, nerczyńskich i w jnych miejscach Rossyi.

2. *Torf* znáyduie się w wielu stronach Rossyi i pożytecznie służyć może zamiast drzewa na opał. Inż go nawet do tego używaią w powiecie karaczewskim gubernii orłowskiéy.

3. *Siarka pálná.* W stanie rodzimym znáyduie się ta siarka około Wołgi w miejscu, naprzeciw którego wpá-

dá do niéy rzéka Sok, także około Terrek niedaleko wód mineralnych, w górach ałtayskich i nerczyńskich; w więkšzéy zaś obfitości około gór wulkanicznych na półwyspie Kamczatce, oraz na wyspach kurylskich i aleutskich. Piryty mającé w sobie podostatkíem siarki znajdują się we wszystkich rossyjskich górach i innych miescach.

4. *Nafta* czyli kléy biały ognisty i niewygasisty, znáyduie się w wielu źródlach około rzeki Sok i Biełaja, na wyspie Taman, przy wschodnim brzegu Baykała i po innych miescach; *górná* czyli *kopalná smoła* na Wóldze niedaleko Syzrań, na rzéce Samara, przy Soku, Irtyszu, oraz w górach ałtayskich i nerczyńskich.

§ 17. *Metalle.*

A. *Metalle nieszlachetné.*

1. *Zywé srebro* czyli *Merkuryusz*. Zywé srebro i cynober, w stanie rodzimym, znalezione, w stwardniałéy glinie z częściami pirytu, w górze nerczyńskiéy, położonéy o dwie wiersty od ildekańskiéy siarkowéy góry. Są ślady rodzimégo cynobru w górze zmiejskiéy.

2. *Miédź.* W tén metal Rossyíá bardzo bogatá. Rudy miedziané znáyduią się w górach ołoneckich, kaukazkich, ałtayskich i nerczyńskich; ale náybogatsze dobywaią w pasmie gór uralskich, gdzie są obszérné miedziané huty po większey części do partykularnych osób należące; wreszcie wyrábiamią nieiaką ilość miedzi w górach ałtayskich i ołoneckich; nadto zaś zaprowadzone są miedziané fabryki i w jnych miejscach Rossyi.

5. *Ołów.* Rudy ołowiané zawieraią w sobie góry ołoneckie, tauryckie, kaukazkie, uralskie, ałtayskie i nerczyńskie. W náywiększey ilości wytápią się ołów w fabrykach nerczyńskich, a znaczna część iego wychodzi na wytápienie srebra; w górach także ałtayskich są piękne kopalnie ołowiané. W kopalniach złotych berezowskich wydobywaią się zieloné, czérwoné i biále kamienie (spaty) ołowiané; té ostatnie znáyduią się w ałtayskich i nerczyńskich górach.

4. *Zelazo.* Ruda żelazná znáyduie się obficie nietylko we wszystkich kruszcowych górach; ale i po niektórych równinach, błotach i innych mokrych miejscach. Náywáżniejsze żelazné fabry-

ki, tak co do ich wielości iakotéz i bogactwa rudy, są uralські; oprócz tych znáydują się inné w górach ałtayskich, saiańskich i ołoneckich, tudzież w guberniach wiatskiéy, orłowskiéy, tambowskiéy, wołohodzkiéy, wołyńskiéy, i po wielu innych miejscach. Náylepsze *magnesy* wydobywają z gór uralskich, osobliwie z góry magnesową zwanéy.

Co do innych metalicznych istot znáydują się w Rosyi: *piryt arsenikowy* we wszystkich prawie kopalniach; *nikiel* w nerczyńskich, koływańskich i ołoneckich górach; *bizmut* w nerczyńskich kopalniach; a *zynk* w uralskich, ałtayskich i nerczyńskich górach.

B. *Metalle szlachetné.*

1. *Złoto.* Metal tén w stanie rodzimym znáyduje się w górach ołoneckich w kopalni woickiéy, gdzie i fabryki złoté były zaprowadzone, lecz teraz dla ubóstwa rudy są zaniedbané; w górach uralskich między rzékami Pyszma i Berezowka znáyduje się złoto w białym kamieniu (kwarcu), s którego się i wydobywá od roku 1754, fabryki té známe są pod imiém berezowskich

złotych fabryk. Są one dosyć ważne, i mówiąc ogólnie o fabrykach złotych, iedyné w Rossyi, bo inné są srebrné, chociaż i w tych wytápiá się złoto w znaczney ilości. Fabryki takowé znáyduią się w áltayskich i nerczyńskich górach.

2. *Srebro.* Ruda srebrná właściwie znáyduie się w górach áltayskich; wreszcie wszystkie ołowiané i niektóre miedziané gatunki tak w áltayskich iako i nerczyńskich kopalniach, zawieraią w sobie w większý lub mniejszý ilości srebro. W górach áltayskich zaprowadzone są obszérne fabryki srebrné. S tu-teyszych kopalni więcéy nad inné obfituią w srebro: *Zmieiewská* i *Salaírská*. Wáżné są także kopalnie srebrné nerczyńskie leżacé między rzekami Szyłka i Arhunea.

§ 18. *Skamiéniałości (petrificatio).*

W górach i nad różnymi rzekami bardzo wiele znáyduie się różnego rodzaju drzew skamiéniałych, tudzież rozmaitych ciáł s królestwa zwierzęcego; ale nierównie większą pod tym względem ściągaią na się uwagę *stoniówé kości*, znaiomé w Syberyi pod imieniem *kości mamontowych*. Znáyduią się one w wielu krajach Rossyi, iakoto: nad

rzekami, Wołga, Don, Isiet, Tur, Ir-
tysz, Ob, Ienisey, Chatanha i nad in-
nemi, a więcéy ieszcze w kraich bie-
gunowych przy uściu rzék Ob, Ienisey
i Lena. Oprócz kości słoniowych są i
inné znaczney wielkości, które pocz-
tują za kość *bawołą* i *nosorożcową*; osta-
tnié wykopané pod Kazaniém, znáydu-
ją się takóž około rzék Ob, Sielenna i
y jnych miescach, gdzie takowé żwié-
rzęta nie przebywaią. Znaleziono na-
wet cały *skelet nosorożca* w zimnych
stronach rzeki Wiłuia.

§ 19. *Wody mineralné.*

I. *Kopérwasowé* czyli *witryoliczné*
albo *kwaśné wody*. Źródło żelaznéy
własności znáyduie się niedaleko miasta
Ołoniec. Césarz Piotr wielki przerna-
czył ié w roku 1716 do powszechnégo
użytku. Podobné tému drugié źródło
leży między Carycyném i Sarpą, które
s pożytkiem od wielu chorych bywá od-
wiedzané. Wyborny zdróy wody kwa-
śnéy znáyduie się niedaleko wód mine-
ralnych S. Piotra przy rzéce Terek i
w gubernii permskiéy pod Katerynbur-
giém przy fabryce kuwszyńskiéy. Nie-
wspominając o wielu innych źródłach
kwaśnych, *wody kwaśné lipeckié* dla

właſności swoich lékarskich na róſné dolegliwości, bardzo się za naszych czasów wſławiły. Leżą one niedaleko miasta Lipecka w gubernii tambowskiéy, poznane w roku 1801.

II. *Siarczysté czyli gorące wody.* Siarczysté źródło znáyduje się na Wołdze przy Sarępcie, a drugie pod Saratowém; jest także zdroj siarczysty w gubernii permskiéy niedaleko wsi Kluczyce. *Wody gorące* znáydują się w górach kaukazkich około rzeki Terek. Wiedziiał o nich Piotr wielki. Znako- mitszé z nich są: *kąpiele ś. Piotra, ś. Katarzyny, ś. Pawła, i ś. Maryi.* Używané bywają z dobrym skutkiem w chorobach wewnętrznych i zewnętrznych. Za Baykałem, ze źródeł gorących, sławnieysze leży niedaleko Barhuzińska przy rzece zwanéy Turka.

Produkta królestwa roślinnego.

§ 20. *Rośliny służące do życia, czyli zboże, iakoto: żyto, pszenica, ięczmień, owies, gryka, proso, ber.* Wszystkie té rodzaje roślin razém wzięté stanowią rolnictwo, które w obszerném państwie rosyjskiém dla wielkiéy klimatu roz-

maitości i dla różnego stopnia dobroci ziemi, nie z jednostayną pomyślnością w różnych odbywają się stronach. Wąźniejszemi są co do rolnictwa gubernie: mińska, grodzieńska, mohilewska, wołyńska, czernihowska, połtawska, charkowska, woroneżka, kurska, orłowska, riazkańska, tãmbowska, niżehorodzka, kazańska, sibirskã i penzeńskã. S czego widać, że w większemy części nad Wołgã, Donem, Dnieprym i nad rzekami do nich wpadajęcymi, rolnictwo jest nãyzyskowniejszemy. Krym od dãwnã słãwny żyznościami, przy pochyłości tãż gór kaukazkich wybornie udaie się zbożemy. Strony północne, zawierajęc gubernie: wilenskã, kurlandzkã, witebskã, estlandzkã, pleskowskã, smolenskã, nowhorodzka, twerskã, iaroslãwskã, kostromskã, wołohodzka, wiatkã i permskã, chociaź sã rolnicze, iednakżemy doświãdzcziã w niektorych mokrych i zimnych latach nieurodzaiu. Gubernie: petersburskã, finlandzkã, ołoneckã i archanielskã, niewielę sã do rolnictwa sposobne. Na zachód gór uralskich w całemy południowemy części aż do Baykała rolnictwo odbywã się z wielkim pożytkiem; nãybogatszemy w zbożemy

osady leżą nad rzekami Wahaj, Tobol, Isiet, Tur, w dole Tawdy, w górze Obu i nad rzekami tu doń wpá lającémi, tudzież nad rzekami Abakan i Ienisey do Krasnoiarska. Na wschód Baykała chociaż się rolnictwo odbywá, iędnak nie zawsze udae się pomyslnie; przeciwnie zaś nad rzeką Sielenha obficie rodzi się zbożé.

§ 21. *Drzewa stanowiącę lasy.* Więcéy nad inné obfitują w lasy, gubernie: ołonecká, archanielská, wołohodzská, wiátská, permská, tobolská, tomská i irkutská. Szrednią także częśc Rossyi má lasów podostatkim; ale mówiac ogólnie, zbywá na nich części południowéy. W północnych stronach sosny, iodły i świerki składają obszérné lasy. Sosna użyteczná iest náybardziéy na bierwiona i brusy, służącę do budowania domów i rozmaitych kupieckich statków, osobliwie zaś przydatná iest na maszty okrętowé; z niéy także wypá lają się wyborné węgle, potrzebne do fabryk i zgodné do różného użyciá. Sosny niedostatek, zastąpić možná drzewém iodły i świerku. *Modrzew* rośnie na górach uralskich a obficiéy ieszcze na Syberyyskich. Z niego w porcie ar-

chanielskim budują woienne okręty, a na brzegach ochotskich rozmaite statki morskie; wielce ieszcze zdatny jest modrzew do budowli podwodney, ponieważ długo bardzo bez żadnego uszkodzenia w wodzie zostawać może. *Sosna syberyyská* albo *cedr* (*pinus cembra*) rośnie na górach uralskich po rzekę Lenę, podobnie iak sosna używają się na domową budowę, a więcey sławne swémi orzechami. Dąb rośnie wszędy idąc na zachód od gór uralskich w więkkszy zaś obfitości około Dniepru, Wołgi i Kamy; oprócz domowych rozmaitych potrzeb, przednieyszé jest iego użycie w budowli okrętów. *Brzoza* rośnie w całej Rossyi, wyiawszy kraie nájzimnieyszé; a używają się szczególniéj na opał. *Lipa* rośnie wszędy w Rossyi europeyskiéj do 65 stopnia szerokości, a w Syberyi do rzeki Ienisey. Z niéy pálą się węgle potrzebne do fabryk prochowych, a s kory wieśniacy plotą obuwie powszechnie znaiomé pod imieniem łapci. *Olcha* rośnie wszędy i zdatná jest do stolarszczyzny. *Osina*, *topola*, *łozina* i inne drzewa rosna w obfitości w różnych stronach Rossyi, i w niedostatku innégo lasu używają się

takoż na różné w gospodarstwie potrzeby. W wielu miejscach Rossyi wyrabia się w lasach potaż, który niepoślednią handlu stanowi odnogę.

§ 22. *Drzewa owocowe i krzewy.* Pospolité drzewa owocowe, iakoto: *iabłonie*, *gruszki*, *śliwy* i *wisnie* rosna obficiéy w średniéy i południowéy części Rossyi. Wielkie znáydują się sady około rzék Oki i Wołgi, około Dniepru i około rzék doń wpádaiących, w górach kaukazkich, a náybardziéy w Krymie. W guberniach północnych dla ostrości klimatu przy szczególniejszych tylko staraniach drzewa té pielęgnowané korzyść nieiaką przynosić mogą; w Syberyi zaś dotąd nie ma drzew owocowych. *Brzoskwinie* i *morele* doskonale doyrzewiają pod gołém niebém w Krymie i w górach kaukazkich. *Jaryny*, *apelcyny* czyli *iabłka chińskie* (gatunek pomarańcz), *drzewa granatowe* i *figowe* rosna w Krymie przy małej staranności; dwa ostatnie rodzaje iakotéz i *kasztany* znáydują się po górach kaukazkich. *Drzewa migdałowe* i *orzechy tureckie* wybornie rosna w Krymie, a *laskowe* czyli *pospolité orzechy* wszędy znáydują się na zachodzie, począwszy od gór uralskich.

Winorośl albo *winograd* rośnie na półwyspie tauryckiém nad Terekiém, w Georgii, w dole Donu, około Astrachania, s którego robią wino dobré; a w południowozachodniéj części Rossyi utrzymuje się po ogrodach dla winogron. Z gatunku krzewów owocowych pospolitszé w Rossyi: *malina*, *smrodynia*, *poziémka*, *truskawka*, *żurowina*, *bruśnica*, *czérnica* i niektóre inné, dziko rosna na zachód i wschód gór uralskich, i użyteczné wydaia owoce.

§ 23. *Rośliny użyteczné w fabrykach i rękodzielnictwach godnieysze uwagi:*

1. *Konop* z osobliwszą buynościa i urodzaiém wyrasta w guberniach, kurckiéj, orłowskiéj, tulskiéj, rizańskiéj, i innych tym pogranicznych. Ku wschodowi od gór uralskich sieia konopie w części tylko południowéj, ale i to w małej ilości. Piénka i oléy konopny, oprócz domowych potrzeb, stanowi znaczną odnogę handlu zewnętrznego.

2. *Lén*. Więcéj go sieia w kraiach śrzednich piérwszój połowy, a w Syberyi w części południowéj gubernii tomskiéj. Lén, płótno i oléy lniany, zbywaiące od domowój obchodu, w zna-

cznćy ilości corocznie wyprzedają się za granicę.

3. *Bawełna* rośnie około Kizlara i w Georgii; biorąc zaś miarę s klimatu, możnaby ją s pomyslnym zaprowadzić skutkiem wszędy w guberniach kaukazkiej i astrachańskiej.

4. *Chmiel* i *tytuń* rosna w Rossyi w wielkiej ilości. Pięrszą rośliną znayduie się wszędy idąc na zachód od gór uralskich, a w Syberyi na pochodzistościach pasma altayskiego; drugiey zasiewaia więcej około Dniepru, w dole Wołgi, około Uralu i Samary, a w Syberyi w powiecie biyskim.

5. Po stepach solnych około morza czarnego i kaspijskiego rosna *trawy solne*, które wypalaia się na *sodę*, a ta używá się w mydlarniach i szklanych hutach.

§ 24. *Rośliny farbięrskie*. S tych znakomitsze w Rossyi:

1. *Marzana farbięrska* rośnie na niektórych miescach około Oki, Wołgi, Dniepru, po odnogach południowych gór uralskich, a więcej około Tereku, Kumy i w Tauryce. Korzeń tey rośliny daie farbę czerwonego koloru. Większa

część marzany farbiérskiéy sprowadzają się do naszych fabryk, zza granicy.

2. *Urzét sinilo* roślina, którój liście dają farbę błękitną, rośnie dziko w Rosyi około Syzrania, Penzy, nad Oką, Surą, a więcéy na Ukrainie i w gubernii kaukazkiéy.

3. *Szafran dziki* rośnie wszędy około Tereku; a w niektórych miejscach Rosyi umyślnie go sieją. Znamiona tego kwiatów używają się do farbowania iedwabiu w kolorze cielistym i różowym.

4. *Janowiec farbiérski*, *s. Jańskie zielé*, *psinki* (ros. sobaczki), *rutka żółta*, służące do farbowania w kolorze żółtym, pospolitemi są roślinami w południowych i średnich guberniach.

§ 25. *Rośliny lékarские*, s których wáźniejsze:

1. *Rabarbarum* rośnie po niższych stronach Urala, a w Syberyi w paśmie altajskiém i saiańskiem, takóž w Dauryi; i w znaczney ilości zbiera się dla rossiyskich apték. Náylepsze rabarbarum przychodzi s Chin i Bucharyi za pośrednictwém handlu pogranicznégó.

2. *Rhododendron chrysanthum* krzew, rosnący w górze rzeki lenisey i około

Nerczyńska, liście jego zbieraiają się do apték.

3. *Lukrecyia* rośnie dziko w południowych stronach Rosseyi i Syberyi, s korzenia iéy robi się sok gęsty, który się przedaie w aptékach.

4. Do roślin lékarskich należą: *bukwica*, *szalwiia*, *przetacznik*, *maruna rumianková*, i inné, dziko rosnące po wielu miescach Rosseyi.

§ 26. *Rośliny kuchénne*. Rozumieiają się tu rośliny takie, które są utrzymywane w ogrodach na obchód kuchénny. Takowe są: *kapusta*, *bóraki*, *cébula*, *mar-chew*, *rzepa*, *ogórki*, *rzodkiew*, *kartofle* i inné. Wielká część mieszkańców znayduie swoje wyżywiénié, albo w gospodarskiém utrzymywaniu tych roślin, albo handluiąc niémi w stołecznych i gubernskich miastach, i po wielu innych miescach. *Kapusta*, *bóraki* i *ogórki*, są tego rodzaju ogrodowiną, która się po większey części na długie przysposabiá chowaniu. *Kartofle* zaprowadzone są w całym państwie rossyyskiém; nawet na brzegach Ochotskich i w Kamczatce wybornie się udaią. *Melony* i *kawony* zasiéwaią się na polach w dole Uralu, Wólgi, Donu, około Dniepru, w Tau-

ryce, i w jnych ciepłych stronach Rosyi.

Uwaga. Oprócz wymienionych roślin, niemałego téż użytku są grzyby, których podostatkiem znáyduie się w większój części Rosyi, a osobliwie w stronie północnej. Znaiomsze są bedłka gorzká albo mleczay, rydze, borowiki, podbrzozowiki czyli hubka włoknowatá i inné.

Produkta królestwa zwierzęcego.

§ 27. *Zwierzęta domowe.*

1. *Konie* należą do tego rodzaju domowych zwierząt, który jest náypospolitszy i náyużyteczniejszy. Wychow ich w państwie rossyjskiém iest ogromny. Nie mówiąc o narodach niemających stałego pobytu, u których pasą się konie po stepach, rzádko znaleźć w Rosyi rolnika niemającego dwóch albo trzech koni. Choć iź zwyczajné konie wozowe znakomite są ze swoiěj mocy; iednakże mówiąc ogólnie, nie dostaie im okazałego wzrostu i pięknego składu. Wreszcie gubernie: moskiewská, tambowská, riazánská, symbirská, iarostáwská i niektóre inné, mają piękne i rączé konie. Konie gubernii inflantskiěj znakomite są

dlą swej chyżości i sily, a tatarskie dlą lekkości w biegu. Krymskie, nietylko są lekkie ale i okazałe; od gór kaukaskich przez swoję piękność i rączność podobne są arabskim. Narody przenaszające się z miejsca iednego na drugie, iakoto: Kałmuki, Kirgisy, Baszkiry i Tatarowie Syberyyscy, mieszkający około wyższej części Ieniseja, bardzo wielkie chowaią stada koni. Przednieyszy pożytek iaki mieszkańcy Rossyi s tego rodzaju zwierząt odnoszą, zawiera się w robotach, tak około rolnictwa, iakoteż i w przewożeniach rozmaitego rodzaju; a nadto ieszcze pod namiotami mieszkające albo rączey pasterskie narody, mięso końskie iedzą, a z mléka robią napóy upaiający.

2. *Bydło rogaté* wiedzie się dobrze w całej Rossyi umiarkowanej, ku północy zaś małego iest wzrostu. W okolicach Dźwiny północnej zaprowadzono gatunek hollenderski nazwany bydlém *chołmogorskiém*. Ukraina, a bardziéy strony przyległe krajóm tureckim, mają bydło náywiększe, znaiomé pod imieniem czerkaskiego. W Tauryce, górach kaukaskich i po stepach od Donu do Iemby, bydło iest wielkie i w zna-

czny obfitości; w części południowy Syberyi od Irtysza do Dauryi wszędy prawie dosyć wiele znáyduje się bydło rogatego. Łóy i rozmaitym sposobem wyprawné skóry, oprócz wewnętrzny nżycią, stanowią wáżny handel zewnętrzny.

3. *Owce* wiodą się w Rossyi bardzo dobrze, osobliwie w części śrzedniéy i południowy: w kraiach zaś biegunowych i w Syberyi wschodniéy za rzeką Kirenją zaprowadzenie ich niepodobné. Gatunek pospolity jest mały, dający wełnę twardą i zgodną tylko na prosté sukna. Narody pasterskie w stronach południowych państwa posiadają niezliczone stada owiec, które się różnią od zwyczajnych wielkością i grubémi na obie strony pośladka obwisłými ogonami czyli kurdiukami. Wełna ich także jest grubą, ale skórki iągnićé dla włosów w piękne kędziory wiiących się, stanowią drogi dosyć gatunek futra. Náylepsze są w Rossyi owce czerkaskie; pomyslnie rozmnażają się w ziemi Kozaków dońskich, w guberniach katarsosławskiéy, slobodzko-ukraińskiéy, kurskiéy, woronezkiéy, tau-ryckiéy i niektórych innyh. Skórki ia-

gnieć tych owiec, czyli baranki, nazywają się w handlu rossyjskiem ukraińskimi. W Tauryce i innych stronach południowey Rossyi, dla poprawiienia gatunku owiec, zaprowadzono teraz rodzaj hiszpański. Zwierzęta té dają człowiekowi na użytek, wełnę, skóry, łóy i mięso, które u narodów pasterskich pod namiotami żyjących, pospolitym iest pokarmem.

4. *Swinie* w średnich i południowych stronach Rossyi wszędzie się utrzymują, wyiawszy kraie zamieszkané od Tatarów (*), którzy tén rodzaj zwierząt poczytują za nieczysty. Oprócz pożytku z mięsa, szecina świnią należy do zyskownego handlu zewnętrznego.

5. *Kozy* znáydują się we wszystkich stronach Rossyi, ale náywięcéy u na-

(*) Tatarowie nie używają swininy, nie przeto że są Tatarami, lecz że wyznają Mahometa Alkoran, którym tén rodzaj zwierząt iest uznany za nieczysty, a mięso do użytku niepozwolone; tak iak go zabrania używać stary zakon Moyżesza. I dla tego, iako Tatarowie nie Mahometańskiego wyznania, nie gardzą swinią, tak i inne oprócz nich ludy trzymające się Alkoranu i starého Moyżeszowego zakonu, bydłę to mają za nieczyste i mięsa iego nie używają. N. T.

rodów pastérskich osobliwie u Kirgizów i Kałmuków. Z sierści robią się różne rzeczy, a ze skór náylepsze safi-iany.

6. *Wielbłądy* znáyduią się w Krymie, w miescach pobytu narodów pastérskich między Donem i Irtyszem i za Baykałem. Z narodów pod namiotami przemieszkuiących, chowaią ié Baszkirowie, Buriatowie, Kałmucy, Mongolanie, a náywięcéy Kirgisy. Bydlę to służy do iazdy i przewozu ciężarów, tylko się do wozu nie zaprzęgá, lecz na grzbiecie ié dźwigá. S sierści robią się kamloty, materace, wołłoki, a mięso i mléko iest pokármém ludzi.

7. *Ośły* domowém są bydłéciém w górach kaukazkich, na linii orenburskiéy, a bardziéy w Tauryce. Oprócz użytku w robocie i z mléka, skóra osła używá się na náylepszy szagrén służący do obiania puzderek i oprawy xiąg.

8. *Bawoły* utrzymuią się miescami w guberniách: chersońskiéy, tauryckiéy, katarynosławskiéy i kaukazkiéy; oprócz roboty, daią na użytek mięso, mléko i skóry.

9. *Jelénie* są takżé domowém bydłéciém u północnych pastérskich naro-

dów, iakiémi są: Laponczykowie (Łopary) Samoiedy, Jukagiry, Czukczy, Tungusy i Iakuty. Zastępują one u tych narodów miejsce koni do przewozu ciężarów i do polowania na dzikie zwierzęta; skóry ich służą na pokrycie namiotów czyli kuczek i na odziénie, a mięso i mléko na pokarm.

10. *Psy* znáydują się u wszystkich prawie mieszkańców Rosyji do strzeżenia domów a poczęści do polowania; narody zaś Syberyjskie iakoto: Ostiaki, Tungusy i Kamczadale używają ich do iazdy. Oprócz tego, psié skóry, u wszystkich pomienionych narodów służą na odziénie, a niektóre z nich iedzą ich mięso.

§ 28. *Zwierzęta dzikie będącé cêłém łowiectwa i polowania.* Przednieysze z nich té są:

1. *Sobole* znáydują się po wszystkich lasach na wschód od gór uralskich; więcej i lepszégo gatunku łowią się w Syberji wschodniéj, osobliwie około Witymu, Olekmy, Aldanu i innych rzék. Dobroć sobolégo futra zależy natém, ażeby miało włos czarny, lśniący się, puszysty, gęsty i długi. Dla rozmaitéj odmiénności włosów i dla nie

iednostayného gustu znaiących się na tém, w czém wiele má uczestnictwa samo szczególne upodobanie, stopnie téy dobroci bardzo są różné, a tém samém i céna tych futer bardzo odmiénná i nie-stalá. Skórki sobolé, służące iedynie na drogié futra, idą do miast wielkich, Turcyi, Niémiec, Persyi; a Chińczykowie nabywają podleyszé zachowując tylko wzgląd na wielkość i puszystość sierści, ponieważ ié wszystkie farbują (*).

2. *Lisy* pospolitém są zwierzęciem w całéy Rossyi, a náylepszégo rodzaju znáyduią się w Syberyi wschodniéy, s których poczytują się za przednieyszy gatunek więcéy zbliżające się do czár-négo koloru. Takowé łowią się w lasach wschodniéy Syberyi i na wyspach aleutkich. Oprócz znaczného wewnątrz obchodu, wiele futer lisich wychodzi na zamianę do Kiachty.

3. *Lisy biále* (po rossyysku Piescy) s którego gatunku są, znaiomé pod imi-
niém *krzyżaków*, znáydują się w Kam-

D

(*) Dokładniejszą wiadomość o Sobolach podług Gmelina i Pállasa znáyduie się w Zoologii X. B. S. *Jundzitta*. N. T.

czatce, na wyspach zachodnich aleut-
skich, a więcéy po mszystych półno-
cnych miescach, na wyspach nowaia zie-
mła i Spicberg. Zwiérzęta té bywaią
biaté i błękitnawé; ostatnie droższé są od
piérwszych nie równie więcéy. Łowią
ié dla futer, których częśc, od wewnę-
trznéy zbywaiąca potrzeby, wychodzi
w handlu za granicę.

4. *Bobry* żyją náywięcéy około rzék
Obu, Irtyszu, Ieniseiu, Abakanu, Ura-
lu, osobliwie około Turuchańska, Ob-
dorska i Berezowa. Główniejszym z bo-
brów pożytkiem iest skóra używaná na
futra, i sierśc s któręy robią się czapki,
pończochy i tym podobné rzeczy.

5. *Kuny* łowią się w stronach umiar-
kowanych piérwszëy części Rossyi, tak-
że po górach południowych Syberyj-
skich, osobliwie áltayskich; náylepsze
zaś znáyduią się przy odnogach połu-
dniowych gór uralskich. Użytek skór
kunich tén sám iest co i sobolich; ale
włos ich iest grubszy.

6. *Zaiące* znáyduią się w całëy Ros-
syi umiarkowanëy; na północy pospo-
lité są té, które w porze zimowëy bie-
leią; w Syberyi ostatni tylko znáyduie
się gatunek. Wielé bardzo skór zaię-

czych wychodzi na futra, a oprócz tego z sierści robią się kapelusze.

7. *Wiewiórki* znáydują się po wszystkich lasach w umiarkowaney i północnocy stronie Rossyi, osobliwie wielich jest w Syberyi. Skórki tym droższe, im kolor sierści ciemniejszy, oraz im więcéy są włosóm odziané i więk sze.

8. *Gronostaje* znáydują się w całej Rossyi a więcéy w Syberyi. Skóry ich używają się w kraiu na futra i są celém handlu zewnętrznego.

9. *Łąski* (norki) i 10 *Wydry* żyją náywięcéy około rzék Ural, Iemba, Iset, Tobol, Irtysz, Ob, Ieniséy i innych. Skórki ich są miękkie.

11. *Wilki* znáydują się w całej Rossyi, a náylepsze w Syberyi. Skóry ich używają się na futra w Rossyi, i wywożą się za granicę osobliwie do Chin.

12. *Niedźwiedzie* bywają kasztanowate, czarne i białe. Kasztanowate znáydują się wszędy po lasach gęstych i po górach; czarnych osobliwie ze siwizną náywięcéy jest około rzék Tungusek, po górach za Baykałem i w Kamczatce; białe czyli biegunowé albo polarne znáydują się na brzegach morza lodowatego.

ge, na wyspach nowaia ziemia i Spicberg. Polują na té zwierzęta dla skór, które służą na niedźwiednie, na zarekawki, a z młodych robią się trwałe i ciepłe futra. Narody północné i Kamczadale mięso niedźwiedzie poczytują za wyborny przysmak.

13. *Rosomaki* żyją w gęstych i nieprzebytych puszcach rossyyskiego państwa, osobliwie w południowych i wschodnich stronach rozległéy Syberyi. Futra z nich mało znaiomé w handlu europeyskim, do Chin po większéz części wychodzą.

14. *Rysie* znáydują się we wszystkich czárnych lasach umiarkowanéy Rossyi, a náywięcéy w Syberyi południowéy. Skóry ich służą na futra, a z podbrzusia i łáp przednich drożéz się płacą dla pięknych cętek.

15. *Borsuki* pospolité są we wszystkich większych lasach. Skóry ich, dla twardości włosu, używają się tylko na torby strzeleckié i do obiciá skrzyń.

Na zwierzęta następujące polują nie tylko dla skór ale i mięsa.

16. *Jelénie dzikié* znáydują się w północnych i wschodnich stronach państwa rossyyskiego; osobliwie wiele ich iest

w kraich biegunowych ezyli polarnych. Samoiedzi, Osiacy, Tungusowie, Iukagirowie i Czukczy łowią ié w znaczney obfitości. Pożytek z nich zależy na skórze wyrabiający się na zamsz, lub używaney prosto na odzież, tudzież na mięsie i tłustości.

17. *Łosie* żyją w pierwszey części Rosyi po większych lasach, a więcéy ich łowi się po wszystkich górach pogranicznych Syberyi. Użytek tén sám co z jeleni.

18. *Kozy dzikié* znáyduią się po rozległych stepach od Donu przez Wołgę aż do Uralu, a w Syberyi około pasma gór altayskich i saiańskich. Dają na użytek mięso i skóry.

19. *Owce skalné*, 20. *Kozy skalné* żyją náywięcéy po górach pogranicznych Syberyi. Mięso ich służy na pokárm.

21. *Swinie dzikié* znáyduią się około Uralu, Irtyszu, Wołgi, Samary i po stepach w Tauryce. Białą ich náybardziéy dla mięsa Kozacy uralscy.

22. *Piźmowce* żyją po górach południowych Syberyyskich do Baykału; łowią ié dla skór użytecznych na odzież oraz dla mięsa, a bardziéy dla znaiomego w handlu piźma.

§ 29. *Foki*, *Trichechus Rosmarus*, i inne zwierzęta morskie z rzędu ssących.

1. *Foki* pospolite żyją w morzu bałtyckim, czarném i kaspjskim; w jeziorach, Ladoga, Onega, Ilmen, Oron, a osobliwie w Baykale; w oceanie północnym i wschodnim znajdują się foki osobliwszey wielkości zwané na miejscu *tachtak*. Łowią ié dlá tranu i skór.

2. *Trichechus rosmarus* i 3 *Wieloryby* znajdują się w oceanie wschodnim, a więcéy w północnym. Główniejszy z nich pożytek zależy na tranie i skórach. Tran osobliwie wielorybi po przetopieniu używá się zamiast łoju do robienia świec i mydła. Traném takowym prowadzi się znaczny handel zewnętrzny. U narodów pasterskich po brzegach oceanu północnego i wschodniego mięso wielorybié i tran służy za przysmak wyborny; oprócz tego Kamczadale, Czuczcy i Aleuci, żeber wielorybich używają do sporządzenia swych łodzi.

4. *Krowy morskie* żyją w oceanie wschodnim a więcéy przy ciáśninie Beryngowskiéy. Mięso ich iest smaczne, a skóry używają się na odzież, obuwié i inne potrzeby.

5. *Koty morskie* znáydują się w wielkiéy mnogości około wysp kurylskich i aleutskich. Kamczadalowie i mieszkańcy wysp oceanu wschodniégo łowią ié dlá skór zgodnyck na różné domowé potrzeby.

6. *Wydry morskie* żyją około brzegów Kamczatki i po wyspach oceanu wschodniégo. Skóry ich, należą do rodzaju drogich i delikatnych futer, tak iż iedna sztuka płaci się od 200 do 300 rubli; a piękność tych skór zależy na tém, aby miały włos długi, gęsty, czárny i lśniący się.

§ 30. *Ptaki*. Po wielu miejscach Rosyi znáyduje się podostatkiem rozmaitégo rodzaju dzikiégo i domowégo ptastwa. Swoyskie ptaki, należące do gospodarstwa domowégo, są: *kaczki, gęsie, indyki*, a osobliwie *kury*; dzikié pospolitsze i przednieysze dlá smaku mięsa: *kaczki, gęsie, głuszcze, cietrzewie, kuropatwy, iarząbki, drópie, kuliki i przepiórki*. Z rodzaju kaczek (raczey gęsi) znakomity jest *erdredon*, którego puch wchodzi do handlu. Żyje on po wyspach i brzegach morza biálego i lodowatégo. — Z ptaków drapieźnych znakomitsze są: *orzeł* i *sokol* używany do

łowów, przez Baszkirów, Kałmuków i Kirgisów (*). Oprócz wymienionych ptaków znáyduie się wielká mnogość i rozmaitego gatunku innych, iakiemi są: *łabędzie*, *pelikany*, *kormorany* (*pelecanus carbo*), *żorawie*, *drozdy*, *szpaki*, *słowiki*, *żaskółki*, *kukutki*, i t. d.

§ 31. *Rybołówstwo*. Rybołówstwo w państwie rosyyskiém wielkiéy iest wági. Op szémy ié porządkiem morz i rzék do nich wpádaiących.

1. *Ocean północny*. Ponieważ większą część brzegów tego oceanu iest niedostępna, a przytém strony té dla niepłodności zamieszkané nie są; zatém i rybołówstwo, mówiac ogólnie, mało znaczne. W nim znáyduią się ryby: *stokfisz eglefin*, *stokfisz pomuchla*, *flądra*, a osobliwie *śledzie*, których połów dobrze się udaie na brzegach morza biálégo. Z rzék wpádaiących do oceanu północného znakomite są *Dzwina* i *Pieczora*, w których oprócz zwyczajnych ryb, znáyduią się, *sigi* czyli *sięgi* i *łososie*. Ob rzeka nárybnieyszá

(*) Łowy za pośrednictwém Sokolów przedtém w Europie całéy náyznaczniejszych panów były zabawą. N. T.

s tych co wpadaiają do morza lodowatego. Oprócz ryb rozmaitego gatunku właściwych wodóm słodkim, poławiają się w niéy *iesiotry*, *sterlety*, gatunek stynki do sięgi podobny *Muksun* na miescu zwany, *łososie-pstrongi* (*salmo vimba*), i *łososie-nelmy* (*salmo nelma*).

2. *Ocean wschodni*, dostarczá téż samé i niektóre inne ryb gatunki w wielkiéy mnogości, s których náyznakomitsze są dla wyborného smaku *łososie* i *pstrągi*. Doświadczono, że pstrąg rodzi się w rzékach, żyje w morzach, a umierać powraca na miescé urodzenia. Dostatek ryb, nigdzie tak wiele nie przynosi użytku iak w Kamczatce, gdzie powszechnie chléb zastępuje, a w ciągu zimy jedynym jest pokarmem.

3. *Morzé kaspiyskié* náywáźniejszém jest dla rybołówstwa. Poławiają się w niém *iesiotry*, *sterlety*, *siewrugi* (*accipenser stellatus*), i *wyże*. Ostatnią rybą, świeżá, soloná, zamrozoná, ikra iey przygotowaná na kawior, rozwożoné są ledwo niepo całéy piérwszéy części Rosyi. Z rzék wpadaiających do morza kaspiyskiego, *Wołga* jest náyznakomitszá. W niéy oprócz *sterletów* i *iesiotrów*, poławiają się *mientuzy* (*gadus lota*), sę-

dacze, *cierniki* albo *kolusczyki*, *posumy*, *salmo leucichthys*, *syrtys*, *lipienie*, *cyprinus cultratus*, *brzany* albo *barweny*, *leszcze* i wiele innych. Rzeka także Ural ważną jest dla rybołówstwa, stanowiącogo główną zabawę i dobry byt uralskich Kozaków. W niéy znaydują się wszystkie prawie té ryb gatunki które się wyliczyły w Wołdze.

4. *Morze czárne i azowskie* chociaż we względzie rybołówstwa nie tylé znaczą co kaspyskie; poławiają się w nich iednak oprócz ryb innych *iesiotry* i *sterlety*. Przy brzegach Tauryki poławiają się w wielkiéy obfitości *Makrele*, które idą w handlu do Konstantynopola i do wszystkich miejsc południowych Romelii i Natolii. Spomiędzy rzék wpadających do morza czárnegó i azowskiego, Don znakomitszą jest od innych we względzie rybołówstwa, którém szczególniéy zatrudniają się Kozacy dońscy.

5. *Morze baltyckie* przy brzegach państwa rossyyskiego różné má ryb gatunki, s których, dla użytku swoiego, przednieysze są: *lososie*, *sigi*, *szproty*, *salmo albula*, *stynka*; niekiedy natrafiane bywają *iesiotry* i *sterlety*, a w obfitości poławiają się *sigi* i *lososie*, iako-

tęż *salmo albula*, *stynka* i *szproty*. Ma-
łą rybką *kilka* nazwaną po rossyysku,
bałtyckiemu tylko, ilé wiadomo właści-
wą morzu, poławia się w jesieni około
Rewla i portu bałtyckiego, a soloną i
do ostręgo smaku przyprawną, używa
się zamiast śledzi. Wpadaiać do mo-
rza bałtyckiego rzeki i połączone z nie-
mi jeziora mają także ryb podostatkiem.
Wszędy prawie oprócz *szczupaków*, *okó-
ni*, *leszczów*, *sędaczów*, poławiają się *śo-
sosie* i *sigi*. Jeziora: Ładoga, Onega,
Ilmén i czudskie jezioro czyli peypus,
znacznie obfitują w ryby, które częścią
żywé lub zamarzlé a częścią soloné po-
syłają się na sprzedaż do Petersburga.
W Syberyi znakomitém iest we wżglę-
dzie rybołowstwa jezioro Baykał; głó-
wną w niem ryba *salmo autumnalis*; a
nadto znáyduie się tu rzádki ryb gatu-
nek i ilé wiadomo, iednému tylko té-
mu miescu właściwy, *golomianką* zwa-
ny po rossyysku; ryby téy nigdy nie
zdarzyło się widziéć żywéy. Składá się
ona z delikátnéy tłustości; w czasie tę-
giéy pogody wypływa obumarłą na po-
wierzchnią wody, i w takiéy mnogości, iż
znaczną iéy przestrzeń pokrywá. Przy-
pędzoną od fali do brzegów zbieraiają

okolieźni mieszkańcy, i wytopioną z niéy tłustość używają zamiast dobréy oliwy i przedają Chińczyków.

§ 32. *Owady.* Z owadów, znáydujących się w państwie rossyjskiém, osobliwéy godná uwági *pszczół*. W piérwszéy połowie Rossyi pszczelnictwo rozciąga się do 60 stopnia szerokości, chociaż nie wszędzie z równym skutkiem. Dogodniejszé są ku temu célowi kraie leżące w śrzednim pasie piérwszéy połowy Rossyi, a daleko lepiéy południowé, gdzie zima krótká i umiarkowaná, łąki okryté zieleniną i kwiatami przez sześć nie mniéy miesięcy; teráz i w Syberyi w części południowéy gubernii tomskiéy zaprowadzone iuż zostały *pszczóły*. *Iedwabniki* utrzymują się w guberniach: kaukazkiéy, astrachańskiéy, tauryckiéy, katarynosławskiéy, chersońskiéy, slobodzko-ukraińskiéy, saratowskiéy, kiiowskiéy i podolskiéy. W tym zawodzie przodkują innym mieszkańcy gubernii kaukazkiéy, a osobliwie obywatele miasta Kizlara. *Kantarydy* czyli *Hiszpańskie muchy* znáydują się około Wołgi, Donu, Chopru i po innych miescach południowéy Rossyi, ale náywięcéy około Samary, gdzie taká ich

mnogość znáyduie się, iż wystarczaiącą byłaby dla wszystkich apték rossyjskich. *Czérwiec* zbiérany bywa w stronach leżących nad Doném, Dnieprém i w jnych miejscach południowéy Rossyi, na farbę karmazynową. — *Raki* na zachód od gór uralskich wszędy się znáyduią po rzékach; lecz nie ma ich w Syberyi, wyiawszy Daurya, gdzie poláwiała się bardzo małe, osobliwie w Jngodzie. *Sarańcza* znáyduie się w stronach południowych i w niektórych latach wyiádá zasiéwné pola i łąki. *Chrząs*cze miejscami psuią lasy, co się szczególniéy zdárzá w górach áltayskich. W południowych i gorących stronach Rossyi około rzék, ieziór i innych miejsc wilgotnych mnożą się w niezmiernéy obfitości *muchy* i *komory*, wielce uprzykrzone ludzióm; osobliwie nieznośny iest tén rodzaj much, który znaiomy iest pod nazwaniem rossyjskiém *moszkarów*.

R O Z D Z I A Ł II.

Mieszkańcy państwa.

§ 23. *Ludność.* Państwo rossyyskie, náyobszérnieysze na całej kuli ziemskiej, co do liczby mieszkańców jedném jest z náypotężnieyszych mocarstw europejskich. W roku 1792 ludność wynosiła do 51 miliona, a po roku 1795 za przyłączeniem od Polski guberniy: wileńskiéy, grodzieńskiéy, mińskiéy, podolskiéy, wołyńskiéy, a z niemi i całej Kurlandyi, liczba mieszkańców płci obojéy urosła do 56 milionow. Ze zaś w Rossyi liczba urodzonych znacznie przechodzi liczbę umarłych, i tę coroczną przewyżkę do 500,000 dusz kładź można, co od roku 1795 do 1806 uczyni 5 milionów; ludność zatém ogólná Imperium rossyyskiego dochodzi teraz przynáymniéy do 41 miliona.

§ 34. *Pokolénia mieszkańców.* Mieszkańcy państwa rossyyskiego, według podobieństwa twarzy a osobliwie mowy, podzieléni byđz mogą na następujące główne pokolénia, a té znówu na *mieszkań-*

ców dawnych Rosysi i nowych kolonistów.

A. Dawni mieszkańcy Rosysi.

§ 35. *Narody pokolenia stawińskiego:*

1. *Rosyianie*, naród w państwie rosyjskiem panujący.

2. *Polacy*, żyją we wszystkich guberniach od Polski przyłączonych.

§ 36. *Narody pokolenia totewskiego:*

1. *Łotysze*, czyli *Lettowie* żyją częścią w Kurlandzkiej, a więcéy w inflantskiej gubernii.

2. *Litwini*, mieszkają w guberniach wilénskiej, grodzieńskiej, mińskiej, i we wszystkich miastach byłego wielkiego księstwa Litewskiego.

§ 37. *Narody pokolenia niemieckiego:*

1. *Niemcy właściwie zwani*, żyją w guberniach, finlandzkiej, estlandzkiej, inflantskiej i kurlandzkiej. Z nich składa się tu po większą częśći szlachta i mieszcianie, właściwi zaś mieszkańcy tego kraiu, iakoto: Łotysze, Inflantczykowie czyli Liwonowie i Estonowie są ich poddanymi.

2. *Szwedzi* żyją w gubernii finlandzkiej i na niektórych wyspach morza

bałtyckiego, gdzie osiedli w czasie panowania szwedzkiego.

3. *Duńczycy* znájdnią się na wyspach morza bałtyckiego Worms i Gros-Roohu.

§ 38. *Narody pokoleniá fińskiego:*

1. *Finnowie terazniejsi* (Czuchońcy albo Maymistry) żyją w guberniach fińlandzkiej i petersburskiej; tu nazywają się oni *Iżorcami* i *Ingrami*. Mówią językiem własnym, piszą głoskami niemieckimi, przyetami wraz z religią chrześcijańską, i mają swoje szkoły. Więsniacy zatrudniają się rolnictwem, wychowem bydła, polowaniem i rybołówstwem, iakotéż robieniem statków i temu podobnym przemysłem.

2. *Estlandowie* żyją w gubernii estlandzkiej i częścią w inflantskiej.

3. *Liwonowie* żyją w gubernii inflantskiej około rzeki Salisy i na wyspie Ruunie w odnodze Ryskiej. Zatrudniają się náywięcéy rolnictwem i chowaniem bydła. Trzy te narody trzymają się wyznaniá luterskiego.

4. *Laponowie*, po rossyysku *Łopary* albo *Laplandcy*, żyją w powiecie Kolskim, należącym do gubernii archanielskiej, i stanowiącym Laponią rossyjską,

ską, której część wielką należy do Szwecyi i Danii. Stałych siedlisk nie mają, żywią się s polowaniem i rybołówstwem a niektórzy z utrzymywaniem ieleni. Większą część wyznaje wiarę chrześcijańską a reszta żyje w bałwochwalstwie. Pisma nie znają.

5. *Zyrianie* żyją w gubernii wołohodzkiej nad rzekami Wyczehda, Wym, i Susoł; a wielu z nich przebywszy pasmo gór uralskich oddalili się w strony północne rzeki Ob. Zatrudniają się rolnictwem, ciesielstwem i innemi wiejskiemi robotami. Wyznają wiarę chrześcijańską, i nabożeństwo kościelne odprawiają się u nich w języku sławiańskim.

6. *Permiacy* mieszkają w gubernii permskiej, a częścią w tobołskiej w stronach północnych rzeki Ob. Oni, tak iako i Zyrianie, przyjęli wiarę chrześcijańską w wieku 14, a w obyczajach i sposobie życia nie różnią się od Rosyjan. Zatrudniają się rolnictwem, chowaniem bydła, tudzież rybołówstwem i polowaniem.

7. *Wotiacy* żyją w gubernii wiatkiej, kazańskiej, a częścią i w oręnburskiej. Sami siebie nazywają Udami,

Udmuratami, i^o Mortami, co znaczy człowieka. S postaci zewnętrznej zupełnie są podobni do Rosyjan, i są licznoym narodém. Oprócz rolnictwa i wychowu bydła, zatrudniają się polowaniem i pszczołami. W większėj części są chrześciani, a reszta batwochwálcy; i ci ostatni zabobonné swoje obrządki odprawiają w lasach poświęconych, które zowią Kermetami.

8. *Czeremisi*, albo *Czeremis-Mari*, co znaczy mężczyznę albo człowieka, żyją w gubernii kazańskiéy, niżegrodzkiéy, wiatskiéy, orénburskiéy i symbirskiéy. S postaci i wzrostu poczytanymi byđź mogą za lud pośredni między chłopami ruskimi i Finnami. Wszyscy bawią się rolnictwém, a w zimie polowanie jest ich głównieyszém zatrudnieniem; wielu z nich chowają pszczoły. Większą część Czeremisów chrzest przyjęła, a reszta trzymá się religii pogańskiéy, czyniąc ofiary bogóm swoim w miejscach poświęconych czyli Kermetach.

9. *Czuwasze* albo *Czuwaszowie*, żyją po obu brzegach Wołgi w guberniach kazańskiéy i niżegrodzkiéy, a częścją w orénburskiéy. Zatrudniają się rolnictwém i polowaniem. Wszyscy pra-

wie są chrześciani. Trwający w pogaństwie, naksztált Wotiaków, czynią ofiary bogóm swoim w Kermetach.

10. *Mordwa* czyli *Mordwinowie*, dzielą się na dwa pokolenia, zwané, Jer-zan czyli Er-zan i Mokszan, żyją w guberniach niżegrodzkiéy, kazańskiéy, symbirskiéy, orénburskiéy i pénzénskiéy. Naród ten s postaci zewnętrznéy podobny do Rossyán, s którymi zgádzá się i co do sposobu domowégo życia. Zatrudniają się pilnie około rolnictwa. Wszyscy prawie są chrześciani, a reszta bogóm swoim ofiary czyni w Kermetach.

11. *Wogulicze* albo *Woguliczowie* czyli *Wogulowie*, nazywają sami siebie Mansi, przebywają w zachodniéy a więcéy w stronie wschodniéy gór uralskich około Kołwy, Wyszery, Tawdy i innych rzék w gubernii permskiéy i tobolskiéy. Po części mają stałe siedliska. Bawią się rolnictwém, ale główném ich zatrudniénim iest polowanie. Niektórzy z nich są chrześciani, a reszta szamańscy (*) balwochwálcy, ofiary bogóm swoim czynią w Kermetach.

E 2

(*) Szamańscy balwochwálcy są to ludzie, którzy wierzą szalbiérstwu Szamanów, Szamanami zaś na-

12. *Ostiacy* żyją w Syberji nad rzeką Ob osobliwie około Berezowa, Naryma i Surguta. Przebywający między Tomskiem i Narymem nazywają się *obskimi*, a dalsi *berezowskimi* Ostiakami. Wszyscy rybacy, zimą po większey części zatrudniają się polowaniem. Część ich wyznaie wiarę chrześcijańską, a reszta bałwochwálcy; a nawet i ci, co chrześcijaństwa na pozór trzymają się, zabobonni są i pełni wyobrażeń pogańskich.

13. *Teptery*, pod imiieniem których rozumie się mieszczanina Wotiaków, Czuczaszów, Czeremisów i niektórych innych narodów. Żyją w gubernii oręnburskiéy, zatrudniając się náywięcéy rolnictwem i chowaniem bydła. Co do sposobu życia, podobni są wyliczonym narodóm.

§ 39. *Narody pokolenia tatarskiego.*

1. *Tatarowie włáściwie zwani* żyją po różnych miescach państwa rossyjskiego, a mianowicie w Tauryce, w górach kaukazkich około rzeki Terek, nad Kumą, w dole Wołgi, w Syberji

zywają się sami szalbiérze pod pozorém wróždy oszukujący lud dziki Sybirski.

około rzék Tury, Tobola, Irtyszu, w guberniach niżegrodzkiey, kazańskiey, tambowskiey, i orénburskiey. Tu znajdują się oni od owych czasów kiedy panowanie tatarskie było w swéy mocy. Wszyscy mówią ięzykiem turkomańskim, który wszelako tak różni się w swych dyalektach, że sami Tatarowie s trudnością iedni drugich rozumieją. Jest to lud dumny, śmiały, bystrého poięcia, pilny, do różnych rzemióśł sposobny, z wychowania i religii chędogi, trzézwy i w sposobie życia umiarkowany. Po miastach mieszkający bawią się handlém albo rzemiésłém; a wieśniacy trudnią się rolnictwém, utrzymywaniem trzód i rybołówstwém, niektórzy zaś chowają pszczoły. Większą część Tatarów idzie za nauką Mahometa, a niektórzy na początku wieku 18 chrzest przyjęli.

2. *Tatarowie nogayscy* składają cztery główne ordy, zwané: *Dżemboyluk*, *Jedizan*, *Budżak* i *Jedyskul*. Mieszkają pod namiotami czyli raczém błakają się ponad Wołgą w bliskości Achtuby, nad morzém azowskiém między Kubaniem i Doném, a częścią ponad Terekiem; s twarzy podobni są do Kałmuków. Głó-

wną ich zabawą jest staranie około trzód; które składają się s koni, bydła rogatego, nieco wielbłądów, a więcej z owiec. Zyiący na stałych siedliskach sieją proso, ięczmién, pszenicę i tytoń. Wszyscy są religii mahometańskiéy.

3. *Kumycy* żyją około rzeki Sunży. Po większey części są ludem pastérskim, a niektórzy mają stałe siedliska. Zatrudniają się wychowém bydła, a inni i rolnictwém. Wszyscy religii mahometańskiéy.

4. *Truchméncy* czyli *Truchménowie* albo *Turkomanie* mieszkają oddawna na brzegach wschodnich morza kaspijskiego, skąd część ich przeszła w roku 1770 na brzeg zachodni tego morza, i iedni pod namiotami wałęsają się, a drudzy na stałych żyją siedliskach, mając głownieyszą żywność z utrzymywania trzód. Wiara ich mahometańska.

5. *Baszkirowie*, nazywający sami siebie imiém Baszkurt, co znaczy pszelnika, żyją w stronie południowey gór uralskich, osobliwie około rzék: białéy, Uralu i Isetu na stałych siedliskach. Główną ich zabawę stanowi chowanie bydła; wreszcie zatrudniają się cokolwiek rolnictwém, polowaniem a wielu

utrzymanie pszczoły. Chociaż oddawna przyjęli wiarę mahometańską, mają meczety, szkoły i ofiarników; wiele jednak zachowują obrządków pogańskich. U nich podług wschodniego zwyczaju szanowną starość i biała broda w wielkiem są poważeniu.

6. *Mesczeracy* żyją częścią między Tatarami orénburskimi, a częścią między Baszkirami. Główném ich zatrudnieniem jest chowanie bydła, s pożytkiem zajmują się chowaniem pszczoł, niezaniebując i rolnictwa. Wszyscy są religii mahometańskiéy.

7. *Kirgisowie* albo *Kirgis - Kaysacy*, dzielą się na trzy ordy: *wielką*, *małą* i *średnią*. Orda wielką, niepodległą Rosyi, żyje między Bucharyją i ziemią kałucką, zimą w mieszkaniach a latém po większey części w namiotach s sitowią robionych, i bardzo rzadko odmiéniają swoje siedliska. Średnią i małą ordy błąkają się po stepach, rozciągających się na zachód do rzeki Uralu i nieco daléy, na północ do Uia i linii iszymskiéy, na wschód do Irtyszu, a na południé do Ordy wielkiéy kirgiskiéy. Obie té ordy przyjęte w poddaństwo rosyjskie roku 1738 i 1759.

Dziela się na pokolenia, a każde pokolenie na mniejsze podziały zwané *Utus*, które znowu poddziałaia się na tak zwane *Aymaki*. Wszyscy żyją na wozach wołokami pokrytych. Główną i iedy-ną prawie ich zabawą jest chowanie trzód, które składaią się s koni, bydła rogatego, owiec, kóz i wielbłądów. Oprócz tego zatrudniaia się polowaniem i nieco rybołowstwém. Na początku wieku 17 z pogaństwa przeszli do religii mahometańskiéy.

8. *Bucharowie*, czyli *Tatarowie z Bucharji*, osiedli dawno w guberniach orénburskiéy, tobołskiéy i tomskiéy w miastach: Orénburg, Tara, Tomsk, Turynsk, Tiumén i innych miejscach. Miészkaiący po miastach zatrudniaia się handlém i niektórymi rzemiéslami, a wiesniacy żyją s chowaniem trzód i rolnictwa.

9. *Barabińcy*, czyli *Tatarowie barabińscy* żyją w letnich i zimowych iurtach (namiotach) w stepach barabińskich między Irtyszém, Obém, altajskiémi górami i rzekami Tarą i Wasuganém. Zatrudniaia się chowaniem bydła, polowaniem i rybołowstwém, o-

raz rolnictwem. Wszyscy są wiary mahometanskiej.

10. *Teleutowie* czyli *bieli Kalmucy* żyją w gubernii tomskiej około kuzniecka. Język ich chociaż tatarski, pomieszany jest jednak z wielą wyrazami mongolskimi. Przedtém zatrudniali się tylko polowaniem i rybołówstwem, a teraz wzięli się do rolnictwa. Większą część Teleutów trzymá się zakonu szamańskiego, wielu przyjęło mahometanską a niektórzy i chrześcijańską religią.

11. *Kaczyńcy* błakają się latem i zimą na lewym brzegu Ieniseju od Abakanu do Kaczy. Chowanie trzód i polowanie stanowi ich główną zabawę. Trzymają się wiary szamańskiej; a wielu przyjęło religią chrześcijańską.

12. *Beltyrowie* waleśnią się nad rzeką Abakan; żyją s pasterstwa i cokolwiek zatrudniają się rolnictwem, a pożyteczniéj polowaniem; mają przytém między sobą kowalów, którzy sami wytapiają rudę i robią żelazo. Gorliwi są bałwochwálcy.

13. *Jakutowie*, nazywający sami siebie *Sochami*, żyją około rzek Lena, Aldan, Jana i Indygirka. Stanowią naród śrzedni między Tatarami i Mongolami,

z języka iednak należą do plemienniá tatarskiego, do którego wmiészanych iest wiele wyrazów mongolskich i manżurskich. Zimą żyją w stałych chałupach, a latém z jednégo na drugie przechodzą miescé. Przemysł ich zależy na pasterstwie, polowaniu i rybołowstwie. Południowi Iakutowie chowaią konie i bydło rogate, a północni ielenie i psy. Bardzo małą ich liczba przyjęła religią chrześcijańską, a wszyscy inni w náygrubszych zostaią pogrążeni zabobonach szamańskich.

§ 40. *Narody kaukazkie.*

1. *Czerkiesowie* czyli *Czerkasowie*, dzielący się na *wielką* i *małą Kabardę*, i dlá tego więcey znaiomi w Rossyi pod imienniém *Kabardyńców*, żyją nad Kubaniém i Terekiém. Język ich podobny nieco do tatarskiego. Mieszkaią wielkiemi wsiami i główne wyżywienié mają z utrzymywaniá trzód: zatrudniaią się takóž rolnictwém i chowaniém pszczół. Płeć żeńską stroi się bardzo czysto i należy do rzędu náypiękniejszych kobiet na świecie. Znakomitsi Czerkasowie wyznaią zakon mahometański, a lud prosty wierzy w Boga stworzyciela nieba i ziemi.

2. *Abchazowie* (*), dzielący się na nieiakié pokolenia, żyją około brzegów morza czarného i w górach w wyższej części Kubania. Co do języka, mieszkańia i sposobu życia podobni są Czerkasóm: a co do wiary widać w nich nieiaki ślad dawného chrześcijaństwa.

3. *Osetyńcowie* czyli *Osowie* mieszkańia od źródeł Tereku do Kuru. Obyczajem innych narodów kaukaskich, zatrudniają się náywięcéy staraniem około bydła.

4. *Kisteńcowie* czyli *Kistowie* żyją w porozrzucanych wsiach ponad Terekiem i Sunżą; trudnią się staraniem około trzód i rolnictwém.

§ 41. *Narody samoiedzkiego plémienia.*

1. *Samoiedzi* albo *Samoiady* właściwie zwani błakają się na brzegach morza lodowatého od rzeki Pieczory do Ieniseju. Przemysł ich zależy na polowaniu, rybołowstwie i utrzymaniu ieleni. Samoiedzi, tak iako i wiele innych pastérskich narodów, chleba nie znają, a

(*) U innych autorów zwani są: Awchazami, Abazami, albo Abazgami. *Ob. Henr. Storch, Gemälde des Russischen Reichs, N. T.*

iedzą mięso wszelkiéy zwiérzyny i ry-
by częstokroć surowé. Do napoiów upa-
iających bardzo skłonni; i przetoż wie-
lé páłá tytoniu, i przykładém Ostiaków
oráz innych narodów iedzą muchomo-
ry, a od Rossyián przez zamiany do-
staią wódki. Wszyscy trzymaią się bał-
wochwálstwa wiary szamańskiéy. Wa-
łęsaiąc się w dzikich i niedostępných
prawie pustyniach, nie znaią ani pisma
ani rachunku czasów.

2. *Koybalowie* albo *Koybalanie* (Koy-
bały po rossyýsku) żyją po obu brze-
gach Ieniseiu wyżéy uściá Abakanu w ru-
chomych iurtach czyli namiotach. Głó-
wné ich zatrudniénié zależy na staraniu
około trzód; niektórzy idąc za przykła-
dém Rossyián uprawiaią cokolwiek zié-
mi i pobudowali sobie drewniané cha-
lupy; maią téż wielką zręczność do
polowaniá w górzystych miejscach swo-
ich. Wszyscy są wprawdzie wiary chrze-
ściiańskiéy, wielé atoli zatrzymali z za-
bobonności swych przodków.

3. *Karagasy* mieszkaią pod namio-
tami na górach saiańskich około rzeki
Uda. Zimą żywią się iedynie z polo-
waniá, a latém rybami, dzikiémi roślina-
mi. W ogólności lud tén ubogi, oprócz

okolwi
Chociz
dnak t
4. 3
rach sa
bywá w
lowaniá
wiek i
szama
U
plémia
cy, lu
wszys
żywią
części
S
go c
stwi
lénz
liczn
śrzed
plask
nosy
ko z
szy,
twárz
dlisk
woyl

cokolwiek ieléni nie więcéy nie posiada. Chociaż chrzest przyjęli, wyraźnie jednak trzymają się wiary szamańskiéy.

4. *Soioty* żyją na náywyższych górach saiańskich, tak iż część ich przebywá w Mongolii chińskiéy. Żyją z polowania, rybołówstwa i chowają cokolwiek ieléni. Wyznają bałwochwálstwo szamańskié.

Uwaga. Do samoiedzkiego należą plémiénia: *Mutory*, *Tubińcy*, *Kamaczyńcy*, *Iuraki* albo *Iurale* i inni, którzy wszyscy żyją około gór saiańskich, a żywią się s polowania, rybołówstwa i częścią z utrzymywania trzód.

§ 42. *Narody plémiénia mongolskiego czyli mungalskiego.*

1. *Mongolowie włáściwie zwani* w państwie rossyyskiem żyją nad rzeką Seléngą około Seléngińska i dzielą się na liczné tak zwané Aymaki. Wzrostu są średniego, suchorławi, twarze mają płaskié, policzki wypuklé, oczy malé, nosy przypłasczone i malé, brody rzadko zarastaiące, wielkie i sterczące uszy, włosy czárne, a kolor naturalny twarzy czérwonobrunatny. Stałych siedlisk zgoła nie pilnują, żyją na wozach wołokami krytych. Główném ich za-

trudnieniem są trzody, dające im żywność i odzienie; chowają konie, wielbłądy, bydło rogaté, owce i kozy; bawią się także polowaniem. Wszyscy są religii lamayskiego bałwochwałstwa. Gadają właściwym językiem mongolskim, w nabożeństwie zaś używają mowy tybetańskiej.

2. *Kalmucy* (po rossyysku *Kałmyki*) nazywający sami siebie *Derben-Oret*, t. i. *czterosprzymiérzêncami*, dzielą się na cztery pokolenia: *Chosztot*, *Zoongar* (*Ziungor* po rossyysku) *Derbet* i *Torgot* (*Torgaut*). Chosztotowie pozostali się w Tybecie i podlegają Chinóm; Zoongorowie żyją pod namiotami w Zoongoryi; Derbetowie oddzieliwszy się od Zoongorów przeszli ku rzéce Ural, a stąd ku Donowi i daléy; Torgotowie odłączywszy się także od Zoongorów na początku wieku 17 poddali się także Rossyi, i żyją teraz między Uralém i Iembą. Składają się s trzech stanów: szlachty, duchowieństwa i ludu pospolitego podlegającego szlachcie. Główném ich zatrudnieniem iest utrzymywanie trzód, w które wchodzi wielbłądy, konie, bydło rogaté, owce i kozy. Kalmucy będąc religii lamańskiej, ma-

ią swoięgo Lamę, poświęconęgo od Dali-Lamy, i zachowuięcęgo się w *Ulusach* (*) swoich tak iak sám Dali-Lama. Niektórzy s Kałmuków w powiecie staropolskim chrzest przyięli, a inni w czelabińskim cyrkule nawróceni są przez Kirgisów do wiary mahometańskięj. Wszyscy mieszkają pod woyłokowými namiotami.

3. *Buretowie* czyli *Buriatowie* błękaią się nad Angarą, wyższą Leną, Baykałem, Selęgą, i nad innými w tęg stronie rzęczkami. Główną ich zabawę stanowi naprzód staranię około trzód, a potęm połowanię, rybolowstwęm zaś zatrudniają się tylko w potrzebie. Niektórzy z nich robią rzeczy żelazné, nasadzane srebro, znaiome w Syberyi pod nazwiskiem *roboty bratskięj*. Wszyscy żyją w pogaństwie szamańskim.

§ 43. *Narody Mandżurskięgo pokoleniá.*

1. *Tungusowie* záymują rozległość od Jeniseiu za Lenę do samęgo Amuru i morza ochotskięgo. Wszyscy waleśa-

(*) *Ulus* wyráz tatarski znaczy zebranię pewnęg liczby namiotów czyli kibitek. *Ob. Słwar Akademii Rossyyskoy. N. T.*

jąc się po obszernych stepach albo w głuchych lasach, żyją s polowaniami, rybołówstwa i trzód swoich. Przebywający po lasach, oprócz pospolitego bydła domowego, chowają ielénie. U wielu Tungusów twarz jest oznaczona różnemi figurami. Wszyscy są bałwochwalcami szamańskimi.

§ 44. *Narody Syberyi wschodniéy.*

1. *Koriacy* żyją w części północnéy Kamczatki około zatoki penżyńskiey i nad oceaném wschodnim prawie aż do Anadyra. Dzielią się na miescowych i bląkaiących się. Naród w ogólnosci grubby. Miescowi żyją s polowaniami i rybołówstwa, a ci drudzy z jeléni. Wiara ich pogańská.

2. *Czukczowie* żyją w północnowschodniéy stronie Syberyi między oceaném północnym i wschodnim. Jedni mieszkaią na miescach stale, zimą w chałupach, a latém pod namiotami; inni zaś tak latém iako i zimą pielgrzymują po bezlesnych i dzikich polach dla karmi ieléni, na czém ich przedniewszy zależy przemysł, równie iak na rybołówstwie i polowaniu. Ielénie stanowią ich całé bogactwo, i niektórzy mają tych zwierząt tysiącami. Czukczowie mie-

ścowi niémaiąc ieléni, zamiast nich psy utrzymują. Religii są szamańskiéy a w zdarzeniu wielkiego nieszczęścia odéymują sobie życie.

3. *Iukagirowie*, lud dosyć liczny, mieszka na brzegach morza lodowatego od Leny do Kołomy. S postaci zewnętrzny podobni do Iakutów. Dáwniéy w odzieniu i sposobie życia mało różnili się od Tungusów, chowali obyczaiem ich ielénie i żyli przenosząc się z miéscia na miéscé; teraz mieszkają w jzbach w ziemi wykopanych i pokrytych darném, a zamiast ieléni do zimomówéy iazdy psy utrzymują. Zywią się s polowania i rybołowstwa. Chociaż, powodém przestawania s Kozakami, przyjęli wiarę chrześcijańską; zabobonność iednak i szamanstwo nie wykorzeniło się u nich.

4. *Kamczadałowie* czyli *Kamczadale* żyją na półwyspie Kamczatce i nazywają sami siebie *Itiulmen*, toiest mieszkańcami. Mówią ięzykiem własnym, który pierwotnie podobny niecó do mongolskiego; ale nie mają ani nauk, ani pisma. Kamczadale tak dáwniéy iako i teraz żyją na stałych siedliskach. Bawią się polowaniem i rybołowstwem; a

wielką część ich staraniá zajmują psy, służące im do polowania i jazdy. Czas zimowy poświęcają szczególniey polowaniu, a przez całe lato, od wiosny aż do jesieni, łowią ryby, w rzekach i morzu. Teraz Kamczadalki zaczęły stroić się na uroczystości po większey części tak iak Kozaczki, toiest noszą korseciki i spodnice, a głowy zawieszają chustkami. Chleba nie używają, a do przybycia Rossyán nie mieli nawet o nim wyobrażenia. Rozmaité zwierzęta, ptaki, ryby, rośliny i korzenie służą im za pokarm. Z wielkiey skłonności do napoiów upaiających, zbierają muchomory i gotowany z nich napój piia. Przedtém byli bałwochwálcami, a teraz nawróceni do religii chrześcijańskiey, porzucili w ogólności dawné obrządki; wierzą jednakże w Szamanów i mniémané ich cuda.

5. *Kurylcy* albo *Kurylowie* lub *Kurylanie* żyją na wyspach kurylskich. Co do ięzyka, południowi więcéy zbliżają się do Iaponów, a północni do Kamczadalów. Prawdziwi Kurylanie pięknieysi są od Kamczadalów, twarze ich przyiémné, wzrostu są niewielkiego, włosy mają czarné, brody długie i ciało zna-

cznie obrosłe włosami, w obeyściu uprzedymy, poważni, grzeczni i wielkie dla starych zachowujący uszanowanie. Tak mężczyźni iako i niewiasty, obyczaiem Tungusów, wyrabiaią na twarzy i rękach różne figury. Bawią się połowem zwierząt morskich, ptaków, wielorybów, iako téż polowaniem i rybołowstwem; nadto prowadzą nieiaki handel z mieszkańcami wysp południowych, którym posyłaią zapasy swoje z ryb i zwierząt, a dostaią za to towary iapońskie. Wszyscy są hałwochwálcy.

6. *Aleutowie* albo *Aleuci* żyją na wyspach, które leżą między Kamczatką i Ameryką. S tych niektóre zgoła są niemieszkalne, chociaż znacznie obszérne, drugie mają doczesnych mieszkańców, inné mało a inné dosyć zaludnione. Ludność ich niewiadomá, częścią dla tego iż té wyspy są rozrzucone, a częścią że na niektórych albo mało albo i zupełnie nie bywaią Rossyianie. Między wyśpiarzami daie się postrzegać wielką rozmaitość w rysach twarzy, zewnętrznęj postaci, formie, obyczaiach, a osobliwie w odmiénności ięzyków. Aleuci nie znaią ani pisma, ani rachunku czasu, i nie aię wiedzą o dziełach swych przodków.

Niemaia żadnego bydła, ani psów nawet, wyjąwszy jedynie náydziałe wyspy, których mieszkańcy utrzymują psy i nieco ielęni; przetoż zatrudniēnie ich ograniczają się połowaniem, rybołowstwem i budowaniem chałup; bogate i świąteczne szaty robią s podbrzusią ptaków i różnego futra. Na wielu, osobliwie wyspach północnych, obiedwie płci, dla mniēmaney ozdoby, na rękach i na twarzy rysują zwierzęta, ptaki, kwiaty, przez nakłócić do krwi kościami rybiemi: nakłóćte tym sposobem miejsca, nacięraiają czarną lub inną iaką farbą ziemną, tak, że to ich rysowanie staie się niewyglodzowanem. Między zwyczajami, co do ubioru, zasługue na uwagę to, że na wszystkich prawie wyspach, wiele iest męzczyzn i niewiast, od młodości wargę spodnią sobie przerzynaiących, w chrząstce zaś nosa więcących dziurki. Do wargowych otworów wstawiają dla stroiu ze zwierza morskiego (po ros. morż) do 2 calów skrzywionę zęby, a przez dziurkę w chrząstkach nosowych przeciągaiają kości. Wszystkie zatrudniēnia Aleutów należą do tego, aby mieli sobie żywność, odzież i mieszkanię; a zatem poliają na zwierza i łowiają ryby,

do czego téż używają białychgłów ku swéy pomocy. Wiarę mają szamańską: Szamanowie albo wieszczbjarze podług zdania ich, obcują z bogami, z nimi rozmawiają, błagają ich, zgadywają przyszłość i radzą się ze złymi duchami. Znaczniejsze przyrodzenia miesca, iakoto: góry kurzące się albo ogień wyrzucające, i niektóre niepospolite jaskinie, tudzież morskie przepaści, poczytują za mieszkanié bogów i duchów: do tych się Szamanowie s czarodzieyskiemi swémi modły udaia.

B. Nowi mieszkańcy.

§ 45.

1. *Niémcy.* Náywiększą ich osada jest w gubernii saratowskiéy po obu stronach Wołgi, składá się ona ze 101 Koloniy, s samych prawie Niémców częścią zaś ze Szwaycarów, Francuzów i Holléndrów. Co do handlu, rzemiosła, rządu i fabryk niepospolitymi są z nich Sarepcianie. W gubernii sankt-petersburskiéy náyduie się wieś nowo zaludnioná przez Niémców na br zegu prawym Newy o 10 wierst od Saukt-

petersburga, dwie małe wioseczki nad rzeką Iżorą, czwartą zaś na połowie drogi s Petersburga do Carskiego sioła idący. W gubernii czernihowskiej osadzeni Niemcy nad rzeką Osterem w pięciu wsiach, a w woronezkiej niedaleko miasta Ostrohozka. Nie dawno zaprowadzono niemieckie osady po różnych miescach iekaterynosławskiej nawet gubernii.

2. *Anglicy, Francuzi, Włosi, Holendrowie* i niektórzy inni Europejczycy, mieszkają náywięcéy po miastach stołecznych.

3. *Grecy* s Tauryi r. 1779 przeszli do gubernii iekaterynosławskiej, i mieszkają w Iekaterynosławiu i Maryiopolu, czyli w okolicach tych miast. Za panowania Piotra I osiedli oni w Nieżynie dla handlu: są Grecy po innych nawet miastach handlowych, osobliwie w Moskwie i Sanktpetersburgu.

4. *Ormianie* osiedli od dawnych czasów w Tauryi i Astrachaniu: tu ludność ich s przychodniów coraz nowych, dla wielkich przywileiów, temu narodowi danych przez Piotra Wielkiego, podniosła się do znaczney ilości. Wielką onych liczba s Persyi, Gruzji,

Arménii i Krymu przyszedłszy, mieszczą w Kizlarze, Mozdoku, Moskwie, Sanktpetersburgu, Hryhoryopolu i w niektórych innych miastach. R. 1778 ci, co mieszkali rozsypani na półwyspie Krymu, przeszli dobrowolnie pod opiekę Rosyji, i osiedli w nowo zbudowanym dla nich mieście Nachezywanie w krainie dońskiéy. Ormianie mówią językiem własnym i piszą swoiemi głóskami. Po większém się części bawią handlém: prócz kupców, są między nimi złotnicy i jubilerowie. Prawdziwą Ormian wiara jest gałęzią wyznania Koptów i Iakóbitów, nie przypuszczających dwóch natur w Chrystusie.

5. *Indyianie* od czasów Monarchi Piotra I stale mieszkają w Astrachaniu, atoli jest ich kilka familij w Kizlarze. Wszyscy Indyianie rossyjscy handlém się bawią. Wiary są Braminów, mają też w Astrachaniu swoię bożnicę. A ponieważ wierzą oni o przeysciu dusz, więc nie iedzą mięsa, a ieszcze mniéj zabijają albo rzeżą co s ptastwa i bydła. Pokarmém ich codziennym jest, kasza ryżowá z rodzeńkami i innemi przyprawami.

6. *Persowie* mieszkają w Astracha-

niu i Kizlarze; wiary są mahometañ-
skiéy, bawią się handlém.

7. *Karelowie*, jestto naród finlandz-
ki, rolniczy, mieszkaia około Waldaią i
Bieżecka.

8. *Polący* są osadzeni na Syberyi
przy samym spodzie gór ałtayskich, po
prawéy stronie Irtyszu i nad rzeką Se-
lénką. Zatrudniaia się korzystném u-
trzymywaniem bydła i rolnictwém.

9. *Cyganie* wszędy się rozsypali po
Rossyi, iuż nawet pokázali się na Sy-
beryi: ale nierównie jest ich więcéy na
Ukrainie. Mówią własnym ięzykiem.

10. *Zydzi* w wielkiéy są liczbie w gu-
berniiach mohilewskiéy, witebskiéy i
we wszystkich innych od Polski oder-
wanych. Handlém się bawią i różném
rzemiésłém.

11. *Chiwińcy* mieszkaia w guberni-
iach orénburskiéy i kaukazkiéy.

12. *Gruzińcy* żyia po miescach ró-
żnych gubernii kaukazkiéy; wreszcie,
iako dawni mieszkańcy, są w Gruzji.

13 <i>Serbowie</i> ,	(żyia po różnych
14 <i>Bulgarowie</i> ,	(miescach guber-
15 <i>Mołdawianie</i> czyli <i>Mul-</i>	) niy iekateryno-
<i>tańczycy</i> ,	(sławskiéy i chere-
16 <i>Wołochowie</i> ,	(sońskiéy.
17 <i>Arnauci</i>	(

§ 46. *Języki.* Z opisanія powyższé-
go narodów, widno, że w Rossyi mó-
wią, prócz różnych nowo osiadłych mie-
szkańców, językami: 1. sławiańskim,
dzielącym się na dyalekta: wielkoros-
syyski, małorossyyski i polski; 2. mie-
mieckim; 3. finlandzkim, który się téż
poddziela na 10 różnych dyalektów; 4.
tatarskim, który podobnież się składa
z wielu różnych dyalektów; 5. czér-
kaskim; 6. gruzińskim; 7. samoiedz-
kim, złożonym z wielu bardzo rozli-
cznych i cale odmiennych dyalektów;
8. mongolskim; 9. mandżurskim; i na-
koniec 10. językami wschodnich Sybe-
ryi mieszkańców, jakiemi są: Iukagi-
rowie, Koriacy, Czukczowie, Kamcza-
dale, Aleuci i Kurylcy albo Kurylowie;
lecz panujący język jest rossyyski, któ-
ry chociaż się różni po rozmaitych kra-
iach Rosseyi dyalektami, ale to bynáy-
mniéy nie przeszkádzá mieszkańcowi
Syberyi rozumieć Małorossyianina, a
tému innych rodowitych Rossyian: bo
choć i były niegdyś w Rosseyi obce
narody; atoli od czasu dáwnégo zmié-
száwszy się z Rossyianami, zapomnieli
swégo przyrodzonégo języka, w chara-
kterze zaś i zwyczajach stali się podó-

bnymi Rossyanóm tak, że teraz się same tylko ich imiona w dziejach pozostały.

§ 47. *Wiara*: Panująca w Imperium rossyjskiém wiara grecká, zaszczepioná r. 988 przez W. Xcia Władzimirza. Xiążę tén chcąc oświecić poddanych swoich prawdziwą Ewanielii nauką, rozkazał przełożyć Pismo święté z greckiego ięzyka na sławianorossyjski, postanowił oraz szkoły dla ugruntowania w religii prawowiernéy. Odtąd kościół rossyjski wszystkie obrządki i ustawy greko-wschodnie nienaruszenie zachowuje. Przy wszelkiéy stałości w swoiéy wierze, monarchowie rossyjscy od náy dawniejszych czasów dawali wolność różnym innym religióm, których czciele bez przeszkody żadnéy odprawiali swoie nabożeństwo. Dopiero w Rossyi znájdnią się wiary: luterská, którą wyznają mieszkańcy Finlandyi, Inflánt, Estlandyi, Kurlandyi, koloniści, którzy wyszli z północnych Niémiec i osiedli w sanktpetersburskiéy i innych guberniach: jest wiele Lutrów w Sanktpetersburgu, Moskwie i po miastach drugich Rossyi. Rzymskokatolicy są we wszystkich guberniach od Polski przy-

łączonych, tudzież po stołecznych i innych miastach, bynajmniéj nienależąc do rządu zwierzchniego duchownego w Rossyi, lecz mają swégo Metropolite, pod stérém którego są wszystkie bez wyłączenia kościoły Rzymskiego wyznania, w Rossyi będącé. Po wielu miejscach wcielonych od Polski guberniy mieszkają Uniaci, t. i. z liczby wyznawców greckich ci, którzy się, podczas polskiego w kraiach im należnych rządu, zjednoczyli przez przyznanie rzymskiego Papieża głową kościoła z wyznającymi wiarę rzymską. Nad wyliczoné tu religie bez przeszkody odprawnią swoię wiarę Kalwini i inni chrześciani. Ormianie, Zydzi i Mahometanie wszędy, gdzie tylko są w niemałéj liczbie, mają swoie boznice. Sami poganie bywają ciérpiani w jch wierze. S tych większą część, osobliwie w Syberyi, podlegá nąysprośnieyszemu bałwochwálstwu szamańskiemu; nąyduią się bałwochwáley łamayscy, t. i. Mongolanie i Kałmucy; tudzież czciciele Braminów, iakoto Indyianie. Krótko mówiąc, wielkiéy liczbie wiár obcych, nie tylko że nikt nie przeszkądza swobodnie odprawiąc swoie nabożénstwo,

lecz owszém daie się onym wsparcié, byléby tylko kto z nich nie szkodził tém dobru powszechnému i szczególnému každého bezpieczeństwu.

§ 48. *Nauki i sztuki przyiémné.* Ie-
scze w początkach zaprowadzénia wia-
ry chrześciiańskiéy, wielcy Xiążęta ros-
syyscy iuż zamyślali o rozszerzeniu o-
świéceniá między Rossyianami, zaklá-
daiąc po różnych miastach szkoły. Wtar-
gniénié do Rossyi Tatarów, wstrzymało
wszystkę tę chęć dla dobra powsze-
chného. Po zniesieniu silnéy tatarskiéy
ordy, Monarchowie rossyyscy znowu
się ięli stárać o oświécenié swoich pod-
danych. Car Ián Bazylewicz IV na tén
koniec sprowadził z jnnych państw u-
czonych różnych i drugiego tytułu po-
trzebnych ludzi. Panowanie Piotra W.
czyni náywážnieyszą Epoché dla nauk
i kunsztów. Tén Monarcha poprawił
drukowanie xiąg, kázal wytłumaczyć i
dla rozmaitych mądrych zamiarów dru-
kować obcé xięgi; ustanowił dla nauk i
kunsztów szkoły, pomnożył łacińskie li-
cea i seminaryie, wysyłał rodowitych
Rossyian na koszcie publicznym za gra-
nicę, a to w celu nabrania poloru i wia-
domości w rzeczach potrzebnych i po-

żytecznych: sprowadzał i z ochotą oraz łaskawością przyjmował wszystkich tych cudzoziemców, którzy mogli odpowiadać zamiarowi tego wielkiego Monarchi: zakładał biblioteki, zbierał różne kunsztowne rzeczy, a nakoniec założył sanktpetersburską Akademią nauk. Następcy tego w dziejach świata nieporównanego Pana, nie przestawali rozciągać troskliwości na oświecenie narodu, lecz one coraz bardziéy pomnażali przez ustawy, służące do ukształcenia sposobnych do posług publicznych ludzi. Imperatorowá Anna Ioanowna założyła lądowy, Monarchini zaś Elżbieta Pietrowna morski kadecki korpus, Uniwersytet moskiewski i dała początek Akademii kunsztów. Katarzyna W. nauki do náywyższego doprowadziła stopnia. Ona troskliwie i nieustannie się stárała o rozpostarcie oświecenia do wszystkich stanów. Onato ustanowiła kadecki korpus inżynierów; onato pomnożyła duchowne seminaryie; onato założyła Akademią rossyyską, i rozkazała zakładać po miastach i wsiach szkoły narodowe, aby przez to otworzyć sposób łączny i pewny, dla wszystkich synów oyczyzny, do poznania różnych

potrzebnych i pożytecznych wiadomości. Ta głęboką przezorność i macierzyńska pieczołowitość, wzbudzała niezmiernie w Rosyjanach gust i chęć do nauk; a teraz nie tylko rodzicy wyższego stanu, za konieczne mają prawo uczyć swoje dzieci, jak w wiadomszych obcych językach, tak i w rozlicznych wyższych umiejętnościach; ale téż ludzie stanu średniego, wielu nawet s pospolitęgo, do szczęśliwego życia nauki poczytują za nąypewniejszy śrzodek. Panujący dopiéro łagodnie i łaskawie ALEXANDER I, chcąc té czuciá swoich poddanych coráz bardziéy rozkrzewić, postanowił Uniwersytety w Sanktpetersburgu, Charkowie, Kazaniu, Kiiowie, Tobolsku i po innych miastach podług zręczności: i już w Charkowie i Kazaniu té ustawy wzięły swój byt, w Sanktpetersburgu zaś jest część czyli oddział Uniwersytetu pod imiieniem Instytutu pedagogicznęgo. Dáwniéy założonę Uniwersytety w Moskwie, Wilnie i Derpcie, lepiéy urządzono przy tym nowym kształcie oświéceniá. Prócz Uniwersytetów, po wszystkich miastach gubernskich pozakładané są Gimnazyie, s których w części znaczny iedné się roz-

poczęły,
dzą: p
szkol
ialné.
wziętę,
Państwo
zrówná
pku w n
ropie
§ 4
od dów
ła rossy
atoli po
Piotra
br-ty ś
kodzie
s król
wé fa
żnego
iuchty
szą mi
ny wie
wnętr
zagran
bné
się rob
tury i i
rossyys
i mater

poczęły, drugie zaś do skutku przycho-
dzą: po powiatowych ustanawiają się
szkoły powiatowe, a po wsiach parafi-
ialne. Wszystkie te Ustawy, razém
wzięte, czynią niewątpliwą nadzieję, że
Państwo rossyjskie w czasie prędkim,
zrówna się co do umiejętności i postę-
pku w naukach z náyoswiećcéńszymi w Eu-
ropie mocarstwami.

§ 49. *Rękodziela i fabryki.* Chociaż
od dáwnych czasów niektóre rękodzie-
ła rossyjskie i fabryki, są niepospolite;
atoli powszechnie mówiąc, one ode dni
Piotra W. i jego Następców lepsze na-
brały świetności. Do główniejszych ręk-
kodziel, których materiały biorą się
s królestwa zwierzęcego, należą skóro-
wé fabryki, gdzie się sporządzaia ró-
żnego gatunku skóry, szczególniéj zaś
iuchty. To rzemieśło jest náydáwniey-
szą mieszkańców zabawą, a s przyczy-
ny wielości swoiey, oprócz wygody
wnętrznéy, służy za wielką gałąź do
zagraniczného handlu. Fabryki iedwa-
bné niemniéj są wázne i liczne: tam
się robią atłasy, axamity, sztofy, gredy-
tury i inné materyie iedwabné. Państwo
rossyjskie utrzymuje wiele sukiénnych
i materyy wełnianych fabryk, które do

starczają po większój części grubé dla żołnierzów sukna i pewną materiją włnianą po ros. *Karazeia* zwaną; również sławné są fabryki kapeluszków, tudzież warzénia mydła i świec łoiowych. Daleko więcéy liczy się fabryk, które potrzebują rzeczy s królestwa roślinnego, od poprzedzających. A té są: płócienné i żaglowé, należące do náypierwszych rękodziel Państwa rossyjskiego: zrobioné tam płótna ordynarynné i żaglowé czyli namiotowé, oprócz domowégo rozchodu, wysyłané bywają do handlu zamorskiego: w znaczney ilości są papiérnie, farbiérnie, robiénia pudru, tabaki i lin: takóž ściągają na się uwagę potasznie, gorzalnice, piwowarnie, fabryki cukrowé i tłoczénia olejów. Fabryki, które biorą materiały s królestwa kopalnego wiadomszé są: huty szklané, porcelanowé, fajansowé, saletrzané, kopérwasowé, prochowé i siarczane, tudzież szlifiarnie, robiénia farb, galonów, płaszczénia kruszców, ciągniénia drótn, oraz po ros. *nakładnoho* złota i srebna. Co się tycze fabryk odléwiania czyli pławieniá żelaza (po ros. *czugunnych*), żelaznych i miedzianych, onéto są przednieyszém w Rossyi rzé-

mieśleń
lwa,
ce i b
drugieg
dzo wie
szkańc
§ 5
kiéy i
ległość
chodzą
niczeni
na dro
zakoni
przyto
wnetr
a.
części
tki ch
gami
ziemsk
naityc
domow
korzyst
stwa,
Towar
głzie
po mias
targach
ry, roz

mięském. Robioné tam pławionégo żelaza, żelazné i miédziané statki, kotwice i bez liczby inné rzeczy s tego lub drugiego kruszcu, nadaia dobry byt bardzo wielóm Państwa rossyyskiego mieszkańcóm.

§ 50. *Handel.* Rossyyski handel wielkiéy iest wági. Dopomágá tému rozległość Państwa, wielość, po których chodzą statki, rzék i kanałów, przygraniczenié z morzami, otwieraiącemi wolną drogę do náyodleglejszych krain, a nakoniec wielká obfitość w rzeczach przyrodzonych. Handel dzieli się na wnétrzny i zewnétrzny.

a. *Handel wnétrzny* prowadzi się częścią za pomocą rzék, po których statki chodzą i kanałów, częścią zaś drogami zimowémi, iużto przedazą cudzoziemskich towarów po miescach rozmaitych Rossyi, iużto zakupowaniém domowych wszelakich produktów, dla korzystného sprzedaniá w głébi państwa, lub téż dla posłaniá za granicę. Towary domowé albo się zakupia tam, gdzie oné sporządzané bywaią, albo po miastach handlownych i po miejskich targach. Obce czyli zagraniczne towary, rozwożą się po miastach kupieckich

pod pozorém większych handlów, albo się posyłaia na iarmarki. Między wielą w Rossyi handlownemi miastami, znaczniejsze są: *Sanktpetersburg, Ryga, Archanielsk, Odessa, Moskwa, Kazań* i inne. Piérwsze z nich cztery miasta nader są sławne, dla handlu towarami zamorskiemi, ostatnie zaś wnetrznemi handlami słyną. *Moskwa* iest punktiem śródkowym handlu domowego. Tu bezprzestannie się zgromádzą kupców bardzo wiele ze wszystkich krajów Rossyi, częścią ze swoiemi na przedaż towarami, częścią zaś dla kupna różnego rodzaju rzeczy, na fabrykach w tém mieście robiących się i zagranicznych towarów. *Kazań* w krajach śrzednich rzeki *Wołgi* najsławniejszē kupieckie miasto, dokąd zimowā osobliwie drogā przyjeżdżā znaczna liczba ludzi dla handlu. Z wielu iarmarków w Rossyi, nāypierwszy iest *Makarewski*. Tén bywā w mieście *Makarewie*, nad *Wołgą* położonē w gubernii *niżegrodzkiej*. W témto mieście, nie tylko handluia kupcy rossyjscy ze wszystkich stron państwa, ale téz cudzoziemcy nawet, iakoto: *Grecy, Ormianie, Anglicy, Niémcy* i inni. Głównieyszē zagranicznē na tym iarmarku

towar
iedwa
bionē
bardzo
się tu
tułu to
skim
ście l
waiący
z odle
komits
marku
targ pr
skich
wszab
Kupcy
rodza
skich
ros. A
klászto
w pow
ców ro
scy. I
przeda
waiący
prém,
iak mie
wiecie
pięć, w

towary są: cukier, kawa, herbata, wino, iedwabné, bawełniané, oraz z wełny robioné materyie, sukna, owoce, płótna i bardzo wiele innych rzeczy: niemniéj się tu przywożą i krajowé różného tytułu towary. Po iarmarku Makarewskim nie mały jest wági *irbicki*, w mieście Irbicie gubernii permskiéj odbywający się. Tam się zjeżdżają kupcy z odległych miast Rossyi: lecz náyznakomitszymi są uczestnikami na tym iarmarku kupcy Syberyi. Na tén roczny targ przywożą się s towarów cudzoziémskich té samé, iakié do Makarewa, s tą wszakże różnicą, że w jłości mnieyszéj. Kupcy Syberyi dostarczają wszelkiégo rodzaju futer i różnych towarów chińskich. Jest także znaczny iarmark poros. *Korennaiá*, który odprawuie się przy kláštorze Matki Bozkiéj znamiéńskim, w powiecie kurskim. Prócz wielu kupców rossyjskich handlują tu cudzoziémscy. Na tym iarmarku wiele bywá do przedaniá koni. *Urupiński* iarmark, bywający we wsi urupińskiéj nad Choprém, podobnież jest niemały wági, tak iak miasteczko *Berdyczew*, leżące w powiecie żytomirskim, w którém bywá pięć, wcale znacznych corok iarmarków,

dokąd się zjeżdżają kupcy tak rossyjscy iako téż i cudzoziemscy.

b. *Zewnętrzny handel* prowadzi się w obcé państwa, częścią z nadmorskich portów, częścią zaś s pogranicznych miejsc: a zatém dzieli się na *morski i lądowy*.

Náydawniejszy w Rossyi *zewnętrzny morski handel* odbywá się *białym morzém z Archanielska i Onegi*. Tuto przychodzi corok do 300 okrętów i tyléż odchodzi. Náywiększą onych część składają angielskié, potém duńskié, hamburskié, pruskié, breménskié i szwedzkié. Przywoźné towary są: wino, wódka francuzká, cukier, kawa, korzénie, owoce suché, bryzeliá, oliwa, materiały aptékarzkié, bawelniané, iedwabné, wełniané i inné towary; wywoźné zaś: lén, piénka, siémié lniané, smoła, futro, drzewo, lóy, trán, szczecina, żelazo, płótno żágłowé, rogoże, iuchta, powrozy, liny, świeíce łoiowé i t. p. Daleko sławniejszy iest handel morski, który się prowadzi *morzém bałtyckim s Sankt-petersburga, Kronsztatu, Rygi, Parnawy, Narwy, Rewla, Arénsburga, Wybörga, Lipawy, Frydryshama, Windawy, i Hapsala*. Tu s cudzoziemskich kupców

handlują: angielscy, szwedzcy, duńscy, pruscy, lubecy, meklénburscy, amerykańscy, breménsy, hollénderscy, oldénburscy, hamburscy, rostokscy, hiszpańscy, portugalscy i francuzcy. Pospolicie do tych portów zawiaá corok do 5000 okrętów, i tyléż odchodzi. Wiécey 1000 okrętów angielskich przyplýwá. Przywożą się towary: cukier, cukrowy proszek, wino, wódka francuzká, korzenie przyprawné, ryba, sól, świeże i suché owoce, bawelna, jedwab, farby, oliwa, bryzeliá, towary saletrzané, kopérwasowé i t. p. (ros. słowém *moskotylnyie* zwané), aptékarські rzeczy, bawelniané, jedwabné, ze lnu i wełny towary, galanteryie, porcelanowé, gliniané i szklané statki czyli naczyniá, instruménta różné, xiégi i wielé innych sprzétów; wywożą się zaś: gorzałka, zboże, piénka, lén, szczecina, kléy, oléy konopny, zelazo, potasz, siemié lniané i konopné, drzewo, smoła, lóy, puch i piérszé, plótno żáglowé, plótno grubé, iuchta, obrusy i serwéty, powrozy, liny, świece łoiowé i w. i. Handel na czárném i azowskiém morzach, prowadzi się z *Odessy*, *Mikołaiowa*, *Oczakowa*, *Chersonu*, *Owidyiopola*, *Eupatoryi*;

Sebastopola, Kerczy, Teodozyi, Bugaza, Taganrogu, Maryiupola i Enikola. Do tych portów przychodzi teraz do 1000 okrętów, i tyléż prawie odchodzi. Oné, prócz rossyyskich, są: tureckie, ragozańskie, cesarskie, siedmiu zjednoczonych wysp, francuzkie, angielskie, hiszpańskie, neapolitańskie i weneckie. Na okrętach dopiéro wyliczonych przywożą się: wino, wódki francuzkie, kawa, w znaczney ilości świeże i suche owoce, bawełna, iedwab, tytoń, oliwa, mydło, saletra, kopérwas i t. p. rzeczy, kadzidło, bawełniané, iedwabné i z wełny materyie, i w. i. towarów: a wywożą się: zboże, kawior, masło, wełna, lén, piénka, skóry niewyprawné, futra, kości i zęby rybie, płótno żągłowé, płóciénko, złoto przedzione, powrozy, liny, żelazo. Na morzu *kaspiyskiém* odbywá się handel z *Astrachania* s perskiémi prowincjami i częścią s Turkomanami. Tam przychodzi do 20 wielkich kupieckich statków i tyléż odchodzi. Przywozné towary są: ryż, suche jagody, futra, bawełna, iedwab, farba, kadzidło, bawełniané, iedwabné i z wełny materyie: odwozné zaś: mąka pszéniczná i żytniá, masło, część gorzalki

i wódek, żelazo, papier, półkartunek, płótno strefisté, zwiérciadła, towary s ciągnioného ołowiu albo miedzi (po ros. *miszurnyie* zwané), żelazné i miedziané naczyniá, skóry garbowané, obrusy i serwéty.

Handel lądowy zagraniczny, mówiąc w ogólności, wielce iest sławny. W części północnéy Rossyi prowadzi się tén handel ze Szwecyją s *Serdobola*, *Neyszlota*, *Wilmanstranda* i *Iuszkozera*, leżących w guberniach finlandzkiéy i ołonieckiéy. Tu przywożą się towary: masło, łóy, część z winogradu robionéy wódki, drzewo, smoła i nieco innych; wywożą się zaś: miód, ryba, kawior, mąka pszénná, żelazo, futro, piénka, lén, tytuń, oléy konopny, mydło, płótno żągłowé, płóciénko, skóry garbowané, naczyniá żelazné, papier i inne niektóre potrzebne rzeczy w małej liczbie. Bardzo wielki w obcé kraie lądowy handel na granicach guberniy: wilénskiéy, grodziénskiéy, wołyńskiéy, podolskiéy i chersońskiéy, który prowadzi się s krajami niemieckiemi, Multanami, Wołochami, Bessarabią s *Połongi*, *Godzka*, *Iurborka*, *Kowna*, *Grodna*, *Brześcia*, *Krynek*, *Przeborowa*, *Radzi-*

wiłłowa, Rożeiampolã, Wołoczyska, Isakowca, Mohilewa nad Dniestrém i Dubossár. Przywoźné towary są: wódka i wina, cukier, kawa, korzenie przyprawné, ryba, sól, świeże i suché owoce, złotá i srebrná moneta, stal, ołów, cyna, żywé srebro, bawełna, jedwab, tytuń, pachnącé i mineralné wody, aptékarські rzeczy, farby, oliwa, bawełniané, lniané, jedwabné i z wełny materyie, galanteryie, kupfersztychy, xięgi, statki srebrné albo naczyniá, instruménta różné, szklany bisiór, porcelanowé, gliniané i szklané naczyniá, korale, żywé bydło, almazy, perło i t. p.; a wywoźné: gorzałka i wódka, żyto, pszénica i inné zbożé, masło, piénka, lén, wosk, lóy, oléy konopny, futro, potasz, drzewo, mydło, chmiél, siemié lniané i konopné, łyki, płótno ordynaryyné, iuchta i inné skóry, rogoże, suknie i bielizna, płóciénko i inné różného gatunku towary. W guberniich astrachańskiéy i kaukazkiéy prowadzi się *ładowy handel* s Persyią i kaukazkimi góralami s *Kizlara* i *procznokopnéy* strážnicy. Do tych miesc przywozi się z zagranicznych towarów: ryż, świeże i suché owoce, ryba, ka-

wiór, miód, futro, bawełna, iedwab, kadzidło, niewyprawne skóry częścią zaś garbowane, bawełniane, iedwabne i z wełny materyie i inne rzeczy: a wywożą się: pszenica, żelazo, towary s ciągnionego ołowiu albo miedzi, grubé i cienkie płótna, statki żelazné i miedziané, zwiérciadła, papier i inne rzeczy. Przy lądowéy granicy guberniy orénburskiéy, tobolskiéy i tomskiéy, prowadzi się handel s Chiwą, Bucharyją oraz poczęści s Kirgiskaysacką ordą z *O-rénburga*, *Troicka*, *Piotropawłowskiéy* *twiérdzy*, *Priesnohorkowska*, *Semipolatyńska*, *Zezezińska*, *Koriakowa*, *Ustka-menohorska* i *Buchtarmy*. Do tychto pogranicznych miast przywożą się przez cudzoziémskich kupców: ryż, herbata, suche jagody, futro, bawełna, wełna, barbarum, skóry niewyprawne, bawełniane, iedwabne i wełniane materyie, chińskie korale, szyté suknie, żywé bydło i inne: a towary rossyyskie za granicę posyłaia się: zbożé różné, żelazo, miedz, wosk, miedz ciągnioná czyli blacha, papier, rzeczy s ciągnionego ołowiu lub miedzi zrobioné, płótno, płóciénko, sukna, zwiérciadła, iuchty, miedziané i żelazné statki albo naczynia

igły, złoto przędzioné i srebro, i inne niektóre. Handel, iaki prowadzi się w gubernii irkuckiéj przez *Kiachtę* i *Curuchaytuiew* s Chińczykami, jest dosyć niemały wagi. Tam przywożą Chińczycy cukier lodowaty, herbatę, ryż, świeże owoce, bawełnę, iedwab, bawełniané i iedwabné materyie, tytuń, rzeczy apteczne, korale, drewniane i fajansowe statki, trzciny, wachlarze, częścią szaty szyté: z Rossyi zaś wywożą: rogi kozy dzikiéj, piżmo, futro, blachy żelazné, płociénko, płótno, statki czyli naczynia żelazné i miedziane, skóry różne, a osobliwie iucht, zwierciadła, towary s ciągnioného ołowiu albo miedzi, papier, i inne. Handel zwany *transytny* dla Rossyi także bardzo jest korzystny, tén się prowadzi częścią z Europy do Szwecyi, z Europy do Azji, z Azji do Europy, i nakoniec z Azji do Azji i w części do Europy. Główniejsze europejskie w tym handlu towary są: złoto w monécie czyli czérwoncach, materyie wełniane, bawełniane i iedwabné, cukier, korzenie do przypraw służące, farby i co náywięcéj koszenil, bryzeliá, futro i inne: z Azji zaś znaczniejsze są: herbata, ra-

barbar
chiński
siere
w og
ziona
ziona
rub: s
wysta
milion
ma na

Herb,

S
syys
s tr
tem,
to,
césar
bydz
świę
smok
są her
powie
S

barbarum, bawełna, kitayka, korale chińskie, srebro monety azjatyckie, sierć wielbłądowa i t. p. Wszystkich w ogóle towarów w r. 1805. przywieziono za 55½ miliiionów rubli, wywieziono zaś więcéy niż na 67 miliiionów rub: s czego się okazuje, że z Rossyi wysłano w tym roku towarów na 11 miliiionów i coś: s tego skarb dochodu má na rok od 12 do 15 miliiionów rub:

R O Z D Z I A Ł III.

Herb, kształt rządu i podział państwa na części.

§ 51. *Herb państwa.* Monarchii rosyjskiéy herb, iest czárny dwóygłowy s trzema koronami orzeł, w polu złotém, trzymający w szponie iednéy berło, w drugiéy zaś świat czyli iabłko césarskié. Na piérsiach orła powinién bydź, tak iak w herbie moskiewskim, święty Ierzy na koniu białym, włócznią smoka przebiiający: w około orła tego są herby różnyh kraiów, o których się powié przy opisanu guberniy.

§ 52. *Kształt rządu.* Państwo ros-

syyskie jest samowładné i dziedziczne dla pici meżkiéy i zéńskiéy. Monarchowie do r. 1547 nazywali się Wielkimi Xiążętami: odtąd Wielki Xiąże Ián Bazylewicz zaczął się tytułować Carém (Królém) i Wielkim Xiążęciem: lecz Piotr Wielki w r. 1721 przyjął tytuł Imperatora.

§ 53. *Podział państwa na części.* Rosyja, składająca się teraz s 50 guberniy i 2 prowincyy, dzieli się: I. na *Dyieczyzie*; II. na *wydziały Uniwersytetów*; III. na *gubernie*, podług ustaw narodowych urzędzone, i na *gubernie na osobnych prawach będącé*, do rzędu tych drugich náleżą *prowincyy*.

I. *Podział Rosyi na Dyieczyzie.* Rosyja jest podzieloną na 36 Dyeczyzy, a té na Dyieczyzie klasy piérwszéy, drugiéy i trzeciéy.

1. Dyieczyzie klasy piérwszéy są:

1) Kiiowska, 2) nowgorodzka, 3) moskiéwska, 4) sanktpetersburska.

2. Dyieczyzie klasy drugiéy są:

5) Kazańska, 6) astrachańska, 7) tobołska, 8) iaroslawska, 9) pskowska, 10) razańska, 11) twerska, 12) iekaterynosławska, 13) mohilewska, 14) czernihowska, 15) mińska, 16) podolska.

3. Dyiecezyie klasy trzeciéy są:
17) kałużká, 18) smoleńská, 19) ni-
żegrodzká, 20) kurská, 21) władzimir-
ská, 22) wołogodzká, 23) tobolská, 24)
wiatská, 25) archanielská, 26) woro-
nezká, 27) irkutská, 28) kostromská,
29) tambowska, 30) orłowska, 31) pół-
tawská, 32) wołyńsko-żytomirská, 33)
permská, 34) penzeńská, 35) słobodz-
ko-ukraińská, 36) orénburská.

II. *Podział Rossyi na wydziały Uni-
wersytetów.* Dla ułatwieniá oświeceniá
narodowégo, Rossyiá iest podzieloną na
6 *wydziałów Uniwersytetów*, s których
do každégo celém urządzieniá szkół i
umiejętności przydano pewną liczbę gu-
bernij. Wydziały té są:

1. *Uniwersytetu Moskiewskiégo wy-
dział*, má do siebie przyłączone gubernie:
1) moskiewská, 2) smoleńską, 3)
kałużką, 4) tulską, 5) razańską, 6) ko-
stromską, 7) władzimirską, 8) woło-
godzką, 9) twerską, 10) iaroslawską.

2. *Sanktpetersburski do nauk należą-
cy wydział*, do którého są przydane
gubernie: 11) sanktpetersburská, 12)
nowgorodzká, 13) pskowská czyli ple-
skowská, 14) ołoniecká, 15) archanielská.

3. *Wydział Uniwersytetu wileńskiego*, do którego przydano gubernie: 16) wileńską, 17) gródzińską, 18) witebską, 19) mohilewską, 20) mińską, 21) wołyńską, 22) kiiowską, 23) podolską.

4. *Wydział Uniwersytetu derptskiego*, má do siebie przyłączone gubernie: 24) inflantską, 25) estlandzką, 26) kurlandzką, 27) finlandzką.

5. *Wydział Uniwersytetu charkowskiego*, do którego są należné gubernie: 28) slobodzko-ukraińska, 29) orłowska, 30) woronezka, 31) kurska, 32) czernihowska, 33) połtawska, 34) chersońska, 35) taurycka, 36) iekaterynosławska, 37) kráy Kozaków dońskich i kraina Kozaków czarnomorskich.

6. *Wydział Uniwersytetu kazańskiego*, má do siebie przydané gubernie: 38) kazańską, 39) wiatską, 40) permską, 41) niżegrodzką, 42) tambowską, 43) saratowską, 44) penzeńską, 45) astrachańską, 46) kaukazką, 47) orénburską, 48) symbirską, 49) tobolską, 50) tomską, 51) irkutską.

III. *Podział Rossyi na gubernie podług ustów narodowych urządzóné, na gubernie na osobnych prawach będą-*

cé i na prowincyje, które nie składają gubernij:

1. *Gubernie, podług ustaw narodowych urządzone, są następujące:*

- 1) Guberniá sanktpetersburská.
- 2) — moskiewská.
- 3) — smoleńská.
- 4) — twerská.
- 5) — pskowská.
- 6) — nowgorodzka.
- 7) — ołoniecká.
- 8) — archanielská,
- 9) — wołogodzka.
- 10) — kostromská.
- 11) — iaroslawská.
- 12) — władziwirská.
- 13) — kałuzká.
- 14) — tulská.
- 15) — razańská.
- 16) — tambowská.
- 17) — orłowská.
- 18) — kurská.
- 19) — woronezka.
- 20) — słobodzko-ukraińská.
- 21) — iekaterynosławska.
- 22) — chersońská.
- 23) — taurycká.
- 24) — kaukazká.
- 25) — astrachajská.

- 26) Guberniá saratowska.
- 27) — sibirská.
- 28) — penzeńská.
- 29) — nižegrodzká.
- 30) — kazańská.
- 31) — wiatská.
- 32) — permská.
- 33) — orénburská.
- 34) — tobolská.
- 35) — tomská.
- 36) — irkutská.

2. Guberniie, na osobnych prawach
będące są :

- 37) Guberniá kiiowska.
- 38) — czernihowska.
- 39) — połtawska.
- 40) — finlandzka.
- 41) — estlandzka.
- 42) — inflantská.
- 43) — witebská.
- 44) — mohilewska.
- 45) — kurlandzka.
- 46) — litewsko-wilénská.
- 47) — litewsko-grodziénská.
- 48) — mińská.
- 49) — wołyńská.
- 50) — podolská.

3. Prowincyię, które nie składają gu-
berniy, są :

1) Gruzycią.

2) Krój Kozaków dońskich.

Nadto Rosycią panuje nad wyspami, które leżą na oceanie wschodnim, i má osady w Ameryce.

1) Wyspy na oceanie wschodnim:

a. Wyspy kurylskie.

b. Wyspy aleutskie.

2) Osady amerykańskie.

Uwaga. Tu opisując się gubernie są położone podług ostatniego podziału, t. i. na gubernie podług ustaw narodowych urządzone, na gubernie na osobnych prawach zostawione, i na prowincyje. Porządek ich jest następujący:

I. *Gubernie podług ustaw narodowych urządzone.*

§. 54. 1) Guberniá sanktpe-
tersburská.

Granice gubernii: odnoga fińska i gubernie finlandzká, ołonecká, nowgorodzka, pskowska i estlandzká.

Rzeki znacznieysze: Newa, Wołchów, Pasza, Sias, Łuha i Narowa.

Własność ziemi i produkta. Grunt w ogólności nizki, równy, miescami

blotnisty, gliniasty, iłowaty i piaszczysty: produkta zaś: dosyć lasu, nieco zboża, bydło rogaté, ryba i zwierzyzna.

Ludność. Liczba mieszkańców obojczy płci dochodzi do 600,000, prócz Rosyjan, składają tę ludność Finnowie, koloniści niemieccy i inni cudzoziemcy.

Herb gubernii wyróża w polu czerwonym dwie srebrne kotwice na krzyż złożone, w środku zaś onych berko złoté.

Podział gubernii na powiaty. Dziel się ona na ośm powiatów, w których miasta powiatowe są:

1) *Sanktpetersburg* miasto stołeczne i guberskie, założone od Piotra W. w r. 1703 przy uściu Newy. To miasto porządnie zbudowane, należy dopiero do liczby wielkich, bogatych i pięknych miast Europy. W niem zasługują na osobliwszą uwagę: twierdza Piotra i Pawła z granitu wystawioná s kościołem św. Apostołów Piotra i Pawła, w którym się chowają ciała Monarchów, tamże się znajduje laboratorium chemiczne dla oddzielenia srebra i złota, oraz mińca, gdzie biją monétę srebrną i złotą: pałace imperatorskie: pałac zimowy z marmuru, zamek michałowski

i taurycki pałac, domek Piotra I, zbudowany przy założeniu twierdzy, Admiralicji, dwa pobrzeża do budowania okrętów, dwa monuménta wzniesioné dla Piotra I przez Katarzynę II i Pawła I, monumént hrabiému Rumianców-Zadunayskiému i drugi xiążęciu włoskiému, hrabiému Suworow-Rymnikskiému; birza z obszérnymi magazynami, kláštor alexandronewski, w którym mieszka Metropolita nowgorodzki i sanktpetersburski, kláštor paniénski nowowoskresiénski, dóm dla sierót, dóm gościnny, teatr, brzegi rzeki Fontanki, kanałów iekaterynińského i nikolskiego, Moyki i lewy brzeg Newy, są obłożone ciosanym granitém. Dla rozszerzenia potrzebnych umiejętności i ćwiczenia młodzi, znajdują się w Sanktpetersburgu: Imperatorská Akademiá nauk, Imperatorská Akademiá kunsztów, rosyjská Akademiá, Towarzystwo wolné ekonomiczne, Akademiá medykochirurgiczná, korpusy kadeckie: lądowy, morski i inżynierów, korpus paziów, korpus górny, szkoła wojeńska siérocká, Instytut pedagogiczny, szkoła wyższa wiadomości prawa, Towarzystwo szlachetnych pannień i Instytutu Katarzyny

szkoła kupiecká, szkoła Architektury okrętowéy, Gimnazyum guberskie, liczne parafialné szkoły i pensyiony: a dlá ćwiczenia duchowiństwa w naukach, iest w kláštorze alexandronewskim Akademiá duchowná. S tutejszych fabryk i rękodzielni godné są uwagi: 1 porcelanowá, 1 źwiérciadłowá i 1 szpalerná imperatorskie: także wielé galonowych, płasczenia kruszców, ciagnienia drótu, złota i sreb-ra po ros. *nakładnaho*, stalowé, topionégo żelaza po ros. *czugunné*, miédziané, galanteryi, szklané, bronzowé, materyy bawełnianych i iedwabnych, robiénia lin, cukru, garbarnie, oraz 1. fabryka prochowá monarszá, nie wspominaiąc o wielu innych rzémiésłach, s czego má wyżywienie, nie mało tysiąców ludzi. Dlá handlu morskiego miasto to, iest piérwszém w Rossyi: tu corocznie przychodzi obcych do 1000 okrętów, i wywozi się towarów podług taxy do 51 miliona rub.

2) *Szlisselburg* miasto i twiérdza na wyspie Newy przy iéy źródle, czyli wypływie z jeziora Ladogi, s fabryką bagazyi.

3) *Sofiiá* przy kanale ze źródeł taickich.

4) *Nowá Ladoga* nad Wołchowém między ieziorém Ladogą i kanałem tegoż imiienia. W bliskości miasta tego są ostatki dáwnéy Ladogi, niegdys stolicy W. Xiążęcia Ruryka.

5) *Gdów* ku stronie wschodniéy ieziora czudzkiego nad rzeką Gdówką.

6) *Łuha* nad rzeką Łuhą.

7) *Iamburg* także nad rzeką Łuhą.

8) *Oraniiénbaum* nad odnogą fińską i rzeczką Korostą s pałacém imperatorskim i szpitalém morskim.

Nota. W téy gubernii, oprócz wspomnionych miast, są ieszcze inné 4 niemiające do siebie należnych powiatów, a mianowicie:

1) *Narwa*, nadmorskie handlowné miasto s twiárdzą i celną komorą nad rzeką Narową.

2) *Kronsztat* miasto i twiárdza na wyspie Kotliném zwanéy, na odnodze finlandzkiéy s portém woieniym, miejscém sposobném do budowania i naprawy okrętów, oraz s portém kupieckim.

3) *Pawłowsk* s pałacém imperatorskim i sadém.

4) *Gatczyzna* má také pałac impé-
ratorski.

Są pałace imperatorskie przyjemné
i uweselaiaćé za miastami położoné:
Peterhof nad odnogą finlandzką z sa-
dém, fontanami i fabryką do szlifowa-
niá, *Sarskie siolo*, *Pella*, *Czesma* i pałac
zwany *kamiénno-óstrowskim*; *Systrebsk*
sláwny iest fabryką broni.

§ 55. 2) Guberniá moskiewská:

Granice: gubernie twerská, wladzi-
mirská, razańská, tulská, kaluzká i
smoléńská.

Rzeki główniejsze: Oka, Moskwa,
Klaźma, Pachra, Ruza i Istra.

Własność ziemi i produkta. Położenie
téj gubernii w ogólnosci, iest wysokié:
powierzchniá ziemi gliniastá i ilowatá, po
wielu miescach piaszczystá, kamiénistá,
potrzebuiacá wszedy nawozu: a tak dlá
tego, jako téz dlá wielkiéy bardzo lu-
dności, rolnictwo tuteysze nie wystár-
czá na potrzebę mieszkańców: corok
znaczná ilość zboża tu się sprowadzá
s pogranicznych żyznych guberniy. In-
né produktá są: las, łáki, bydło, psczo-
ły, miescami zaś rośnie kamién łupny.

Obywatele téy gubernii pomimo niedostatek w przyrodzonych produktach, są zamożni. Jedni z nich żyją s fabryk, drudzy różném rzemięstém, inni s podwód, utrzymywaniá karczm czyli gościnnych domów, insi nakoniec puszczają się dla zarobków w rozmaité miasta Rossyi, a osobliwie do Moskwy, gdzie znaydują pewné niewyczerpane żywiéniá się sposoby.

Ludność téy gubernii dochodzi do 946,784 dusz.

Herb moskiewski wyobraża S. Ierzého na koniu, w polu czerwóném, zabijającego włócznią smoka czárnego.

Podział gubernii. Guberniá ta dzieli się na 13 powiatów, w których miasta są:

1) *Moskwa*, miasto guberskie i stołeczne nad rzekami Moskwą, Iauzą i Nehliną. Założone w r. 1149 przez W. Xcia Ierzého Władziérzowicza, syna Wielkiego Xiążęcia Władziérza Monomacha. Xiążę Iérzy Daniélowicz wnuk W. X. Alexandra Iaroslavicza Newskiego, otrzymawszy tron w. xięstwa władimirskiego, nie odmiénił swoiéy rezydencyi, i od tego czasu, t. i. od r. 1328 Moskwa była stolicą w. xię-

stwa. To miasto jedno z náywiększych na świecie, składa się ze 4 części, iakiemi są: *Kreml*, *Kitaygród*, *Biálnygród* i *ziemnygród* czyli po ros. *zemlanoy gorod*. Wszystkie té części i ich przedmieściá są wałém ziemnym opasané. Między osobliwościami godne są uwagi katedralné kościoły; *Uspienia M. P.*, gdzie się koronują i namászczani bywają Monarchowie rossyyscy; archaniel-ski, gdzie spoczywają ciała wielu *Carów Rossyyskich*; pałac kremlowski i zbroiowniá, gdzie się chowają prawa państwa i drogie dawné skarby; *Patryarchów* szatniá ze znaczną biblioteką, dóm gdzie się sądy odprawniają, pałac *słobodzki*, *Uniwersytet*, dóm dla sierót, szpital ieneralny, szpital *Pawła* dla chorych, *Instytut szlachetnych panniéń*, teatr rossyyski, dóm gościnny i wiele innych ogromnych i pięknych budowli. Handel miasta tego bardzo jest znaczny, i prowadzi się nie tylko wewnątrz *Rossyi*, ale s postronnými nawet mocarstwami. Co do fabryk, Moskwa ieśli liczyć się nie może w rzędzie ze znakomitszými w tym względzie miastami *Europy*, to bez żadnéy sprzeczki piérwszém jest w *Rossyi*. W niém się znajduje

64 iedwabnych, 17 iedwabnowstążko-
wych, 27 robienia bagazyi, 25 sukienn-
nych, 9 płasczenia i ciagnienia złota i
srebra, 6 bicia na cienkie listki mosia-
dzu, 6 wyrabiania nici złotych i sre-
brnych do haftów, wiele bardzo skó-
rowych, piwowaren i innych fabryk,
nie wspominając o drobnych rękodzie-
łach, iakiemi są: robienia wstążek, zło-
tych galonów, srebrnych i złotych rze-
czy, slóсарstwo, kotlarstwo, kowalstwo,
zamesznicтво, robienia rasy, kapelu-
szów, rękawiczek, tkanie bawelnianey
materji czerwono farbowaney i inné,
czém się zatrudnia wielká liczba rzé-
miéslników.

2) *Zwenigród* nad rzeką Moskwą.
W powiecie tym są dwie fabryki ie-
dwabné, w nich się robią sztofy, axa-
mity, złotogłowy i inné materje.

3) *Możaysk* nad rzeką Moskwą i
rzeczką Możayką.

4) *Ruza* nad rzeką Rużą: w powie-
cie tym są dwie fabryki sukienné.

5) *Wotokołamsk* nad rzeką Łamą:
w powiecie tym nayduią się dwie fa-
bryki płócienné.

6) *Klin* nad rzeką Sestrą.

7) *Dmitrowsk* nad rzeką Iachromą:

ma dwie fabryki sukienné, i ciągniéniá cyny i miedzi, i robiéniá wstążek, kilka oraz skórowych: w powiecie zaś tym przy wsi Wierzbilkach iest fabryka porcelanowá.

8) *Bogorodzk* nad rzeká Kłazną. W powiecie tym są dwie bardzo sławne fabryki iedwabné we wsiach Kupawnie i Frenewie.

9) *Bronnicy* nad rzeká Moskwá. W tém mieście iest fabryka iedwabná i stado koni skarbowych.

10. *Kołomna* nad rzeká Moskwá i rzeczká Kołoméńką. Kupcy tuteysi prowadzą znaczny handel rogatém bydłem, łoiém, rybá i zbożem. Tu się znajdują fabryki 3 iedwabné, 1 sukienná, skórowé, rozpuszczaniá łoiu, oźdżeniá słodu, robiéniá kachel i garków. W powiecie tym przy wsiach Łysiewie i Podlipkach są trzy fabryki iedwabné, gdzie się wyrábiá przez rok materyy różnych więcéy niż na 200,000 rub.

11) *Serpuchów* nad rzeczkami Nará i Serpeyká: má 11 żágłowych fabryk i garbarnie.

12) *Podolsk* nad rzeká Pachrą. W tém mieście są dwie fabryki iedwabné, w powiecie zaś sukiennych trzy.

13) *Wereia* nad rzeką Protwą, w powiecie tym dwie się znajdują fabryki sukienne.

W gubernii moskiewskiej jest miasto jedno niegdyś powiatowe *Woskresieńsk*: przez tego niemniej sławne są miejsca: *kláštor Sergiusza, pałac Katarzyny, kołoméński sióło, pałac carycyński i worobjewski.*

§ 56. 3) Guberniá smolénská.

Granice: gubernie twerská, moskiewská, kałużká, orłowká, czernihowská, mohilewská, witebská i pskowská.

Rzeki znaczniejsze: Dniepr, Dźwina zachodniá, Desna, Soż, Mieża, Kaspła, Uhra, Gżac i Wazuza.

Przymiot ziemi i produkta. Powierzchniá téy gubernii w ogólności iłowatá, miejscami zaś piaszczystá i mającá czarną ziemię. Główne tu produkta są: zboże, lén, piénka, miód, wosk, skóry, łóy, drzewo na budynki i maszty osobné.

Ludność dochodzi do 964,929 dusz.

Herb smolénski wyráża w polu srebrném działo czárne na złotym lafecie, a na wierzchu działa ptáka rayskiego.

Podział gubernii. Dzieli się ta guberniá na 12 powiatów, w których są miasta powiatowé:

1) *Smoleńsk*, miasto guberskie nad rzeką Dnieprém i rzeczkami Raczowką, Huryłowką i Horodenką: má garbarnie czyli fabryki skórówé, cegielnie i robieniá świec. Kupiectwo tuteysze wáżny prowadzi handel na Ukrainie, oraz do Gdańska i Rygi domowými i zagranicznými towarami.

2) *Drohobuż* także nad Dnieprém.

3) *Duchowsczyzna* nad rzeczkami Chwoscém i Carewiczém, do Dniepra wpádaiącemi.

4) *Wiaźma*, nad rzeką Wiaźmą i rzeczką Bebrą, má wiele znakomitych fabryk skórowych.

5) *Gźac* lub *Gźack* nad rzeką Gźacją. Stąd się wyprowadzá corok znaczná ilość zboża, piénki i innych towarów rossyyskich wodą do Sanktetersburga.

6) *Syczewsk* nad Wazużą, do Wołgi wpádaiąca.

7) *Biała* nad rzeką Obszą, która łączy się rzeką Mieżą z Dźwiną, a przeto i posyłaia się stąd wodą do Rygi towary różné.

8) *Porzeczé* nad rzeką Kasplą i rzeczką Hobzą. S portu miasta tego wysyła się zbożé i inné towary do Rygi.

9) *Krasné* nad rzeczkami Swiną i Mereyką.

10) *Ielniá* nad Desną i rzeczkami Horodczanką i Białomoyką. W tym powiecie są znalezione wody kruszcowe czyli mineralné.

11) *Rostáw* niedaleko Ostra, do Soży wpádaiącego.

12) *Iuchnów* nad rzeką Uchrą, do Oki wpádaiącą. W powiecie tym są dwie fabryki sukiénne i dwie robiénia płótna.

§ 57. 4) Guberniá twerská.

Granice: gubernie nowgorodzka, iarslawská, wladzimirská, moskiewská, smolénská i pskowská.

Rzeki: Wołga, Dźwina zachodniá, Twerca, Wazuza, Mołoha.

Własność ziemi i produkta. Grunta w téy gubernii po większey części równé i do uprawy sposobné: rodzą zbożé, piénkę, las, osobliwie czérwony, łąki, a z utrzymywaniá bydła mieszkańcy odnoszą nie malé korzyści.

Ludność rozciąga się do 974,000 dusz: do téj liczby wchodzi Karelowie, którzy wokoło miasta Bieżecka mają swoje siedliska, i są wyznania greckiego.

Herb twerski wyobraża w polu czérwoném na złotém wezglówku wiéniec złoty.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 9 powiatów, w których miasta są powiatowé:

1) *Twer* miasto guberskie nad rzekami Wołgą i Twercą: má fabryki płóciénne, papiérowé, robiénia chustek i lin, oraz cegielnie, słodownie, rozpuszczania łoju, wyprawy skór, tłoczenia oleju, blechowania wosku, robiénia kachel i inné.

2) *Kaszyn* przy uściu Kaszynki: má fabrykę płócienną i kilka skórowych, tudzież przetápiania łoju: towary stąd náywięcéy posyłaia się do Sanktpetersburga.

3) *Bieżeck* nad Mołohą: má garbarnie, fabryki robiénia świec łojowych i cegielnie.

4) *Wyższy Wołoczek* na brzegu prawym Cny. To miasto w czasie wiosny nader bywá ludné s przyczyny przechodu statków czyli barek, i wielki

prowadzi handel zbożem, lnem, piёнką i drzewem.

5) *Torzёk* nad rzeką Twercą: obficie wliczne fabryki skórowe, oódzienia słodów, robienia cegły, octu, kręconego rzemienia i inne, prowadzi oraz znaczny handel.

6) *Ostaszków* nad jeziorem Seligerem. W tém mieście jest fabryka płócienna i kilka cegielni.

7) *Rżew Włodzimierzowski* nad Wołgą i rzeczką Chałunką. Stąd się posyła do Sanktpetersburga w znaczney ilości zboż, piёнka i łóy.

8) *Zubców* nad rzekami Wołgą i Wazużą: má wiele fabryk, gdzie się przędą różne rzeczy s piёнki, które towary tudzież liny i powrozy posyłaia się náywięcéy do Sanktpetersburga.

9) *Starzyca* nad Wołgą i rzeczką Starzycą: tu są liczne fabryki skórowe i oódzienia słodów.

Oprócz powyżey wyrażonych miast powiatowych, są ieszcze w téy gubernii 4 miasta niegdyś powiatowe, dziś ros. wyrazem zwané zasztatné.

1) *Korczewa* nad Wołgą i rzeczką Korczewką; 2) *Kolazin* nad Wołgą i rzeczką Zabną; 3) *Krasny Chołm* nad

rzeczkami Mołoczą i Neledyném; 4) *Wesziemońsk* nad rzeką Mołohą i rzeczką Reném.

§ 58. 5) Guberniá pskowská.

Granice: guberniie sanktpetersburská, nowgorodzká, twerská, smolénská, witebská i inflantská.

Rzeki: Wielka (Welikaia), Szeloń, Łowat i Toropa.

Przymiot ziemi i produkta. Tu grunta po większý części równé i nizkié, których powierzcchniá skłádá się náyhardziéy z gliny i piasku; lecz oné sprawniwszy nawozém dosyć bywaią żyzné. Produkta są: zbożé, lén, piénká, las, łáki, bydło i ryba.

Ludność wynosi do 655,380 głów.

Herb pskowski wyráża w polu błéitném tygrysa (ros. *barsa*) i nad nim z obłoków wychodzącą rękę.

Podziál gubernii. Ta guberniá skłádá się z 8 powiatów, w których miastá powiatowé są:

1) *Psków* (inaczéy *Plesków*) miasto guberskié nad rzekami Wielką i Pskowém. Stąd się prowadzi znaczny handel piénką, płótném, woskiém i iuch-

tami. Do tego powiatu należy miasto przedtém powiatowé *Pieczora*.

2) *Porchów* nad rzeką Szelonią. Obywatele tuteysi handlują temiż towarami, co i Pskowianie.

3) *Ostrów* i 4) *Opoczka*: obadwa miasta na wyspach rzeki Wielkiej.

5) *Noworżew* nad jeziorami Podzo, Arszo i Resso.

6) *Cholm* nad rzeką Łowatą i rzeczką Kunią.

7) *Wielkie Łuki* nad rzeką Łowatą i rzeczką Kołoménką.

8) *Toropiec* nad rzeką Toropą. Obywatele tuteysi handlują do Rygi i do innych miast kupieckich.

W téy gubernii má położenie swoje nigdy niegdyś miasto, dziś wieś *Izborsk*.

§ 59. 6) Guberniá nowgorodzka.

Granice: gubernie sanktpetersburská, ołoniecká, wołogodzka, iaroslawská, twerská i pskowská.

Rzeki: Wołchów, Szeksna, Msta, Mołoha, Szelon, Łowat, Sias, Pasza i Oiat: z jezior zaś sławniejsze: Ilmén, Białé jezioro, Woź i waldayskie.

Własność ziemi i produkta. W stronie północnej tej gubernii grunta są niskie, błotniste i obszernymi mchami zarosłe; lecz w południowej nieco wyższe i żyzne. Tu się rodzi obficie zboże, lén, i piénka: do ważniejszych produktów tutejszych należą łąki i pastwiska: znáyduie się także ruda żelazna, są oraz źródła solne, łupné wapiénne kamiénie i gips.

Ludność. Wszystkich mieszkańców liczy się do 621,680 głów.

Herb nowgorodzki wyobrazá w srebrném polu krzesła złoté z leżącym wezglówkiem czerwonym, na którym są postawioné na krzyż s prawej strony berło, z lewej zaś krzyż: nad krzesłami lichtarz ze trzema gorejącymi świecami, a po bokach stoją dwa niedźwiedzie.

Podział gubernii. Dzieli się ona na dziesięć powiatów, w których są powiatowe miasta:

1) *Nowgorod* czyli *Nowogród* miasto guberskie nad rzeką Wołchowém, którego założenie przypisuje się Sławiánóm w połowie piątego wieku. Ze starodawnej onego świetności dotąd pozostały samé tylko ściany murowané. Oby-

watele
ka i
2)
Porusi
miasta
Tu są
3)
Msty w
4)
skiem,
li skór
5)
6)
Moloha
dniaia,
to teg
żelazu
7)
i Iah
8)
giém cz
hyskie
9)
10)
ka, do
§ 67
Gran
logodzka
ska, fir

watele tuteysi handlują zbożem, pięt-
ką i lnem.

2) *Stará Rusá* nad rzekami Polistą,
Porusiém, i Pererytycą. Mieszkańcy
miasta tego náywięcéy lnem handlują.
Tu są fabryki warzénia soli.

3) *Krestcy* nad rzeczką Chołową, do
Msty wpádaiącą.

4) *Walday* nad ieziorém walday-
skiém, łączącym się zé Mstą: má fabry-
ki skórówé i warzénia mydła.

5) *Borowicze* nad Mstą.

6) *Ustiużna żelazopolská* nad rzeką
Mołohą: Obywatele taméczni zatra-
dniaią się náywięcéy kowalstwém. Oko-
ło tego miasta znáyduie się rdzawá lub
żelazná okra.

7) *Czerepowiec* nad rzekami Szeksitą
i Iahorbą.

8) *Kiryłów* między ieziorami dłu-
giém czyli po ros. *dothim*, siwerskiém i
łuyskiém.

9) *Biáloziersk* nad biáłym ieziorém.

10) *Tychwin* nad rzeczką Tychwin-
ką, do Siasi wpádaiącą.

§ 67. 6) Guberniá ołoniecká.

Graniçe: guberniie archanielská, wo-
łogódzká, nowgorodzská, sanktpetersbur-
ská, finlandzká i Szwecyá.

Rzeki: Swir, Wytehra i Onega; ieziora zaś: onezkie, Wodło i Łacza.

Własność ziemi i produkta. W ogólności ta gubernia jest kamiénistá albo skalistá, błotná i klimatu surowého, a zatém do rólnictwa grunt má wcale niesposobny. Główniejsze produkta są: las, obfitujący w sosnę, iedlinę, pichtę lub świerk i modrzew, łąki, bydło rogaté, ryba, marmur i inné kamiénie, tudzież rudy miédziané i żelazné.

Ludność dochodzi do 198,584 dusz. Prócz Rossyjan, są tu Karelowie, którzy mają swój własny ięzyk dyalektu finlandzkiego i wiarę grekorossyyską.

Herb otoniecki wyrązá w polu złotém wychodzącą z obłoków rękę, która trzymá błękitną tarczę, nad ręką zaś na łańcuchach są cztery kule działowé na krzyż położoné.

Podziół gubernii. Dzieli się ona na 7 powiatów, w nich té są miasta:

1) *Petrozawodzk* miasto guberskie nad ieziorém onezkiem i rzeczką Łososinką. W tém mieście nayduią się fabryki topienia kruszców i odléwaniá dział, ostatniá z nich zowie się fabryką Alexandra.

2) *Ładeyné pol* é nád rzeką Swirą.

3) *Oloniec* nad rzekami Mehreńą, Wierzchowką i Olonką.

4) *Wytehra* nad rzeką Witelrą.

5) *Kargopol* nad jeziorem Łaczą z lewej strony rzeki Onegi.

6) *Pudoha* czyli *Pudoż* nad rzeką Wodłą.

7) *Powieniec* s portém nad jeziorem onezkiém. Obywatele tameczni żyją náywięcéy s połowu ryb.

§ 61. 8) Guberniia archanielská.

Granice: Laponiá szwedzká i duńská, ocean północny i biále morzé, tudziéż guberniie tobolská, wołogodzská i ołoniecká.

Rzeki znacznieyszé: Onega, Dźwina północná, Pineha, Mezén i Pieczora.

Przymiot ziemi i produkta. Powszechnie guberniá ta, iest skalistá i nieurodzayná: obywatelé choćiáż práciá, około uprawy róli, ona iednak málo im przynosi korzyści, a przeto zboże dlá nich przywozi się z jnych guberniy. Produkta główné są: las, pastwiska wyborne i łąki, bydło rogaté i ryba.

Ludność. Wszystkich mieszkańców

liczy się tu 169,400 głów. Oprócz Rosyjan są Lapończykowie i Samoiedzi.

Herb archanielski wyróża w polu złotém tarczę, na niéy leżącego Archanioła, który jest uzbroiony mieczém płomiénistym i tarczą, czém poróża dyabła leżącego.

Podział gubernii. Ona się dzieli na 8 powiatów, w tych miasta powiatowe są:

1) *Archangel* (po ros. *Archanhelsk*) miasto guberskie przy uściu Dżwiny północnéy z dwoma portami sposobnemi do robiénia i naprawy okrętów, gdzie się téż budują woiénne i kupieckie okręta. To miasto wielki prowadzi morski handel: wywożą się stąd towary: zboże, piénka, lén, oléy lniany i konopny, iuchty, futra, smoła, dziegieć, skóry, łóy i inné. Tu się znajdują fabryki liczne robiénia lin, przędzy i wyprawy skór, słodownie, piwowarnie, rozpuszczania łoiu i t. p.

2) *Chotmohory* na lewym brzegu północnéy Dżwiny z wielą fabrykami skórówemi, warzénia mydła i innemi.

3) *Pineha* nad rzéką Pinehą.

4) *Onega* przy uściu rzeki Onegi s portém dla okrętów, skąd wysyła się

za morzé pewná ilość takich samych towarów, iak z Archanielska.

5) *Szenkursk* nad rzeką *Wahą*.

6) *Mezén* przy nadolnym brzegu *Mezeni*, skąd się za morzé wyprowadzą nieco domowych produktów.

7) *Kem* nad białém morzém, gdzie wpadá rzeka *Kema*.

8) *Koła* miasto z portém w *Laponii* rossyjskiéy przy uściu rzeki *Koły*, do oceanu północného wpadaiącéy. Obywatele náywięcéy się żywią s połowu ryb.

§ 62. 9) Guberniá wologodzka.

Granice: gubernie archanielská, tobolská, permská, wiatská, kostromská, iaroslawská, nowgorodzka i ołoniecká.

Rzeki: *Dźwina* północná, wielká *Pieczora*, *Suchona*, *Wyczehda*, *Waha*, *Iuh* i inné.

Własność ziemi i produkta. Ogólne mówiąc guberniá ta, má położenie nizkié, błocisté: wreszcie rodzi zboże ze zbytkiém: z jnych produktów nadewszystko iest drzewo czyli las, bydło rogaté i ryba.

Ludność oboiędzy płci wynosi w téj gubernii 569,920 osób. Prócz Rosyjan mieszkają tam Zyrianie.

Herb wologodzki wyobraża tarczę w polu czerwonym, na nię wychodzącą z obłoków rękę, która trzyma złoty świat czyli iabłko cesarskie z mieczem srebrnym.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 10 powiatów, w których miasta są powiatów:

1) *Wologda* miasto guberskie nad rzeką Wologdą, do Suchony wpadająca: má licznę fabryki przędzenia, robienia lin, wyprawy skór, świec łoiowych, słodownie, cegielnie, rozpuszczania łoiu i inné. Handel miasta tego odbywá się nie tylko po blizkich miastach handlowych i lepszych w państwie iarmarkach, ale téż dosięgá nawet granic Kaspijskich.

2) *Hriazowiec* nad rzeczkami Hriazowką i Rżawcém.

3) *Kadników* nad rzeczką Sadimą,

4) *Welsk* leży między rzekami Wahą i Welią.

5) *Totma* nad Suchoną niżej Wologdy.

6) *Ustiuł wielki*, wsláwioné kupie-

ctwém miasto nad rzeką Suchoną, która niżéy miasta złączywszy się z rzeką Iuhém, bierze nazwisko Dźwiny: má liczné fabryki skórówé, warzénia mydła, rozpuszczaniá loiu, cegielnie, robiéniá świec i kapeluszków. Kupcy tuteysi skupuia po miescach różnyh zbożé, lén, iuchty, lóy i posyiają do Archanielska dla handlu zamorskiégo, iéżdżą oraz dla kupczénia do Kiahty i innyh miast Syberyi.

7) *Iaréhsk* nad rzékami Wyczehdą i Iarengą.

8) *Ustsysolsk* nad rzeką Sysolą, która niżéy tego miasta wpadá do Wyczehdy.

9) *Solwyczehódzk* nad Wyczehdą, do Dźwiny wpadaiąca. Obywatele miasta tego handluią takiémiż towarami, co kupcy Ustiuha wielkiégo.

10) *Nikolsk* nad rzeką Iuhém, mieszkańcy tuteysi żyją z uprawy roli.

§ 63. 10) Guberniá kostromská.

Granice: gubernie wołogodzka, wiat-ská, niżegrodzka, wladzimirska i iarslawská.

Rzeki główne są: Wołga, Wetłuha, Unża i Kostroma.

Przymiot ziemi i produkta. Guberniá ta, má położenie równe i po większej części grunt piasczysto-gliniasty, a przeto rólnictwo tuteysze iest mierné. Główniejsze produkta są: lén, piénka, bydło : wreszcie znaczna liczba obywatelów bawi się rzemiésłém mularstwa, ciesielstwa i dawanía tynków, dla czego udaią się do innych nawet miast.

Ludność wynosi do 822,430 dusz.

Herb Kostromski wyráza tarczę, na 4 części podzieloną, na piérwszý z nich w polu czerwóném krzyż złoty, na drugiéy i trzeciéy pola złote, na czwártéy zaś w zielóném polu półmiesiáca srebrnégo rogami na dół obróconégo.

Podziół gubernii. Ona się dzieli na 12 powiatów, w których są miasta :

1) *Kostroma* miasto guberskie nad Wołgą i Kostromą. Tuteysi mieszkańcy prowadzą bardzo wáżny handel zagranicznými i rossyyskiými towarami. W tém mieście náyduiá się liczne fabryki płóciénne, gdzie tká náywięcéy grube płótno po ros. *flamskoie* zwané i żaglowé czyli *rewenduk*, są téż garbarnie, słodownie, fabryki olejné i inné.

2) *Nerechta* nad rzeką *Narechta*.
Obywatele miasta tego kupczą náywię-
cęcy przedzą i płótném.

3) *Kieszma* na prawym brzegu
Wołgi: má fabryki płócienné i skó-
rowé.

4) *Iurjewiec powolski* na prawym
brzegu Wołgi. Miészkańcy tameczni
buduią statki wodné i handluia náy-
więcęcy płótném i przedziwém.

5) *Warnawin* nad rzeką *Wetluha*.

6) *Kolohryw* nad *Unzą*.

7) *Wetluha* nad tąż rzeką wyżey
Warnawina.

8) *Makarew* nad *Unzą*. To miasto
nad rzeką *Unzą*, którego obywatele
zatrudniaia się handlém zbożowym i in-
nemi żywnościami.

9) *Halicz* nad ieziorém halickiém.
Kupiectwo tuteysze prowadzi wielki han-
del rozmaitemi obcemi i kraiowemi to-
warami. Má fabryki skórowé.

10) *Czuchłoma* nad ieziorém czuch-
łomskiém, skąd wypływa rzeka *Kostroma*.

11) *Buy* nad rzekami *Weksa* i *Ko-
stroma*, którego miészkańcy żyia z ma-
łego handlu, niektórzy zaś s przedaży
barek, do miast w niz rzeki leżących,
przystawuiących się.

12) *Solihalicz*, czyli *Sól halická* na prawym brzegu Kostromy, którego obywatele iedni handlém się bawią, drudzy zaś stáwianiem pieców, dáwaniem tynków i mularstwém.

W téy gubernii nájdnią się miasta nie inaiące powiatów: 1) *Łuch* nad rzeką tegoż imienia; 2) *Plesa* nad rzeką Plesą.

§ 64. 11) Guberniá iaroslawská.

Granice: gubernie wologodzka, kostromská, wladzimirská, twerská i nowogrodzka.

Rzeki głównieyszé: Wolga, Szeksna i Moloła; z jeziór zaś náysławnieyszé rostowskié czyli Nero.

Własność ziemi i produkta. Ta guberniá má położenie równé, powierzchni zaś gruntów po większéz części gliniastá i piaszczystá, a zatém co do rodzaju w ogólnosci iest umiarkowaná. Produkta znacznieyszé są: lén, iarzyna ogrodná, bydło i ryba. Mieszkańcy tu teysi pomimo małą żyzność ról, mają się bogato. Wielé z nich wydálá się stąd do miast wielkich rossyyskich dlá ogrodnictwa, ciesielstwa, stolarstwa, mularstwa, dáwaniá tynków i drugih

rzemiósl; inni na miejscu pracują w fabrykach, inisi zaś budują barki, náymują się do krám kupieckich i furmanią.

Ludność dochodzi do 800,400 dusz.

Herb iarostawski wyróża na tarczy srebrnéj niedźwiedzia, stojącego i trzymającego w lewéj łapie siekiérę złotą s takąż rękoięścią.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 10 powiatów, w których miasta są:

1) *Iarostaw* bogaté i ozdobné miasto guberskié na prawym brzegu Wołgi przy uściu Kotorosty: má Gimnazyum demidowskié nauk wyższych. Kupiectwo tuteyszé prowadzi znakomity handel krajowými i zagranicznými towarami, tak, że ony w tém miescie wynosi więcéy niż na milion rub. Co do fabryk, są tu dwie płóciénne, które z ilości i dobroci swoiéy náleżą do rzędu główniejszych rossyyskiégo państwa, oraz 3 galonowé, skórowé, kopérwasowé, olejné, słodownie, blecharnie, cegielnie i iané.

2) *Rostów* nad ieziorem Nerém czyli rostowskiém. Obywatele tuteysi handlują náywięcéy woskiém, miodém, ojeiém, rybą soloną i skórami. Jest tu

fabryka jedna płócienna, robienia świec loiowych i cegieł.

3) *Uhlicz* nad Wołgą. W tém mieście iest wyborna fabryka papierowa, 3 płócienne, wiele skórowych i robienia świec loiowych.

4) *Myszkín* także nad Wołgą rzeką niżéy Uhlicza. Wielé stąd tuteyszych obywateli dlá handlu i rzémiósl oddalá się do stołecznych i innych miast.

5) *Rybińsk* nad Wołgą i Czerémką w niz Myszkina: má fabrykę płócienną i kilka skórowych, słodownie, cegielnie i dó przedzenia.

6) *Mołoha* nad rzékami Wołgą i Mołohą.

7) *Poszéchoné* nad rzékami Sohożą i Sohá.

8) *Lubimów* nad rzékami Obnorą i Uczą ku gubernii Kostromskiéy leżący, má fabrykę płócienną i robienia kapeluszów.

9) *Daniłów* nad rzeką Peléndą także ku granicy gub. Kostromskiéy położony.

10) *Romanów* na lewym brzegu Wołgi: má dwie fabryki płócienne i kilka skórowych.

W téy gubernii náyduia się miastá

niémaiąc
rzékami
gub. wla
prawym
kańcy ku

§ 65. i

Gran
twerská
niegrod
Rzék
indohda

Przy
niá ta,
chnia

zmiésza
skládá

ka gló
bydlo,

széy cz
miéstém

Ludn
wiénstw

wynosi

Herb
lu czér
nych łap

niémające powiatów: 1) *Piotrowsk* nad rzekami Sarą i Pieczorą ku granicy gub. wladzimirskiéy; 2) *Borysohlebsk* na prawym brzegu Wołgi, którego mieszkańcy kupczą náywięcéy zbożém.

§ 65. 12) Guberniá wladzimirská.

Granice: gubernie moskiewská, twerská, iaroslawská, kostromská, niżegrodzká, tambowská i razańská.

Rzeki: Oka, Kłazma, wielká Nerl, Sudohda, Teza, Kołoksza i Trubież.

Przymiot ziemi i produkta. Guberniá ta, má położénie równe, powierzcchniá gruntów częścią piaszczystá i zmiészana s czárná ziemiá, częścią zaś skłádá się z miesc błocistych. Produkta głównieyszé są: zbożé, drzewo, bydło, sadowé owoce: atoli po większy części obywatele bawią się rzémiéstém i handlami.

Ludność, prócz szlachty, duchowieństwa, służących i uwolnionych, wynosi do 896,512 głów.

Herb wladzimirski wyobraża w polu czerwóném lwa stojącego na tylnych łapach, mającego na głowie wie-

niec żółty, czyli koronę, i trzymającego w przedniéy łapie krzyż długi srebrny.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 10 powiatów, w których miasta powiatowé są:

1) *Władzimirz* miasto guberskie nad rzeką Kłazmą: má trzy fabryki płócienné, skąd się płótna dowożą do Sanktpetersburga, Moskwy i innych miast, kilka skórowych, s których towar náywięcéy posylá się do miast wyżéy wyrażonych. Nadto obywatele tu-teysi utrzymują w znaczny ilości sady wiśniowé, s czego prowadzą nié mały handel.

2) *Suzdal* miasto kupieckie nad Kamienką: má fabrykę płócienną i wielé skórowych.

3) *Iurjew Polski* nad rzekami Kólkszą i Snakzą: má wielé fabryk płóciennych, skąd się płótna posylają na sprzedaż do Sanktpetersburga, Moskwy, Rygi i innych miast.

4) *Perestaw zaleski* nad rzekami Trubieżém i ieziorém Pleszczeiowém: má fabryki płócienné, skórówé i słodownie.

5) *Szuia* nad rzeką Tezą: má liczné fabryki płócienné, skąd towary od-

wożą
Mosk
6)
żéy
bryk,
sie w
7)
dwiem
8)
romka
nie.
9)
lénka.
10)
dzim
tylż
na ci
naho
weh
W
cé po
kim
tegoż
na niz
rzeką
§ 6
Gro
sk, o

wożą na przedaż do Sanktpetersburga, Moskwy i inszych miast.

6) *Wiaźniki* nad rzeką Kłazmą niżej Włodzimirza: má 9 płóciennych fabryk, płótna zaś po większý części stąd się wywożą do Sanktpetersburga.

7) *Horochowiec* nad rzeką Kłazmą ze dwiema płóciennými fabrykami.

8) *Murom* nad rzekami Oką i Muromką: má płócienné fabryki i garbarnie.

9) *Melénki* nad rzekami Unżą i Melénką.

10) *Pokrów* nad Kłazmą wyżej Włodzimirza: má 2 fabryki iedwabné i tyléz póliedwabnych, 3 bicia mosiądzu na cieniuchné listeczki (po ros. *susalnaho zolota*), 1 bawełniana, 2 materyy wełnianych i hutę szklaną.

W téy gubernii są miasta niémaiącé powiatów: 1) *Alexandrów* nad wielkim Kirżaczém; 2) *Kirżacz* nad rzeką tegoż imiěníá; 3) *Kowrów* nad Kłazmą na niz Włodzimirza i 4) *Sudohda* nad rzeką Sudohdą.

§ 66. 15) Guberniia kaluzká.

Granice: gubernie moskiewská, tulská, orłowska i smolénská.

Rzeki: Oka, Zyzdra, Uhra, Protwa i Upa.

Własność ziemi i produkta. Guberniá ta w ogólności má położenie równe, lecz powierzchniá gruntu nie wszędy iednaká. Produkta: zbożé, wyborné łąki, las, bydło, ruda żelazná.

Ludność dochodzi do 800,000 dusz.

Herb Kaluzki wyobrázá w polu błękitném poziomo położoną balkę srebrną, która oznaczá rzekę Okę, w górnym zaś przedziale imperatorską złotą koronę lub wieniec.

Podziát gubernii. Guberniá ta dzieli się na 10 powiatów, w których są miasta powiatowé:

1) *Kaluga* miasto guberskie nad Oką. Kupcy tameczni prowadzą handel miodém, woskiem, zbożém, łożiem, mięsém soloném, oleiem konopnym, płótném i innými towarami w Moskwie, Sanktpetersburgu i po drugich miastach.

2) *Medyń* nad rzeką Medyńką, wpádaiącą za pomocą innych wód do Uhry.

3) *Małoiarostawiec* nad rzeką Łużą, do Protwy wpádaiącą.

4) *Borowsk* nad rzeką Protwą.

5) *Tarusa* nad rzeką tegoż imienia.

6) Kalugi-
7) 4
chwink
tnich m
skich d
którego
skwie:
posylai
8)
hunką.
9)
i Brédn
10)
rzeki
W
powiat
§
Gran
zańská,
zská.
Rzeł
cza i Z
Wlá
chniá g
romaitá
lud i pr

6) *Przemysł* nad rzeką Oką wyżey Kaługi.

7) *Lichwin* nad rzekami Oką i Lichwinką. Obywatele obudwu tych ostatnich miast, jeżdżą do miast ukraińskich dla skupowania bydła rogatego, którego większą część przedają w Moskwie: kupując także zboże i piéńkę, posyłaia, do Gżaci i innych miésc.

8) *Kozielsk* nad rzeką Zyzdrą i Drachunką.

9) *Żyzdra*, nad rzekami Zyzdrą i Brédnią.

10) *Mesczowsk* leży po obu stronach rzeki Turei.

W téy gubernii iest miasto dawniéy powiatowé *Serpeysk* nad rzeką Serpeyką.

§ 67. 14) Guberniia tulska.

Granice: gubernie moskiewska, raskańska, tambowska, orłowska i kałużka.

Rzeki: Oką, Don, Upa, Oster, Meczka i Zusza.

Własność ziemi i produkta. Powierzchnia gruntów téy gubernii chociaż iest rozmaita, atoli do uprawy roli sposobna i przynosi podczas urodzaju taką

żywność zboża, że się wywozi za granicę nawet gubernii. Co do innych produktów sławniejsze są: piénka, miejscami las, bydło i pszczoły.

Ludność wszystkich stanów liczy się do 904,075 dusz.

Herb tulski wyobrażá w czerwonym polu, czyli purpurowém, poziomo położoną na dwu główniach szpady, nakształt krzyża w orderze S. Andrzeia będącego ułożonych, końcami na dół, srebrną rurę strzelbową, z obu zaś końców. t. i. w górze i w dole po iednym złotym młocie.

Podział gubernii. Ona się dzieli na 12 powiatów, w których miasta powiatowé są:

1) *Tula* guberskie miasto nad Upą. Ze wszystkich osobliwości, które się tu znajdują, na szczególniejszą zasługę uwagę fabryka broni. Kupcy tutejsi handlują po wszystkich znaczniejszych miastach kupieckich państwa rosyjskiego, a to różnemi towarami, nąwzięcý zaś piénką, żelazém, iuchtami, łoiém i woskiém. Má fabryki: iedwabną, robiénia kapelusów, lin, statków do gotowania herbaty, łózek żelaznych, robiénia cukru, są słodownie,

piwow
barwi
puszc

2)
Upy.
dłém,
na prz
barga.

3)
wy, d
tuteysi
iém i
4)

Obywa
ilości

pný,
5)

Czérn
6)

ki Zu
si oby
ikiém,

7) i
zają czy

8)

9) z
brzegu

10)
tra na

piwowarnie, blecharnie woskowe, garbarnie, miesca robieniá kachel, rozpuszczaniá łoju i inné.

2) *Odoiew* na lewym brzegu rzeki Upy. Mieszkańcy tuteysi kupczą bydłem, skupując na Ukrainie i posyłając na przedaż do Moskwy i Sanktpetersburga.

3) *Kropiwna* na lewym brzegu Pławy, do Upy wpádaiący. Mieszkańcy tuteysi náywięcý handlują piéńką, łołem i skórami.

4) *Bielew* na lewym brzegu Upy. Obywatele tuteysi posyłają w znaczney ilości piéńkę, skóry, łoły, oléy konopny, wosk i miód do Sanktpetersburga.

5) *Czérń* po obu stronach rzeczki Czérni.

6) *Nowosil* na prawym brzegu rzeki Zuszy, do Oki wpádaiący. Tuteysi obywatele náywięcý handlują woskiem, miodém, łołem i skórami.

7) *Efremów* nad rzeką krasiwą Meczą czyli piékną, do Donu wpádaiąca.

8) *Bogarodzick* nad rzeczką Upertą.

9) *Iepichwań* czyli *Episań* na lewym brzegu rzeki Donu.

10) *Wenew* nie daleko rzeki Osietra na wysokiém miescu między rzecz-

kami Wenewką i Morżówką. Głównym handlém tutejszych mieszkańców jest bydło rogaté i owce.

11) *Kaszyra* na prawym brzegu Oki. Większą część kupiectwa tutejszego handluie drzewém i zbożém.

12) *Alexin* nad Oką wyżej *Kaszyry*. Kupcy głównie handlują zbożém i drzewém.

§ 68, 15) Guberniá razańská,

Granice: gubernie moskiewská, władzimirská, tambowská i tulská.

Rzeki: Oka, Cna, Don, Osietr i Pronia.

Własność ziemi i produkta. Guberniá ta, má położenie po większý części płaskié, ku północy zaś lasami i błotami napelnioná, nadto około rzék Donu, Proni i Osietra miejscami górzystá i kamiénistá: ale powierzcchniá gruntów w ogólnosci jest s czárnéy ziemi, a przeto zbożé tu rodzi obficie. Inné produkta są: piénka, wyborné łąki, owoce sadowé, bydło i psczoły, tudzież rudy żelazné.

Ludność dochodzi do 882,475 głów,

po między którymi do 4000 náyduie się Tatarów.

Herb razański wyráża w polu złotém stoiącego xiążęcia i trzymaiącego w prawéy ręce miecz, w lewéy pochwy: na nim płaszcz szarłatny, szata i czapka zieloné, sobolami bramowané.

Podziół gubernii. Dzieli się ona na 12 powiatów, w których té są miasta powiatowé:

1) *Razań* podług innych *Rezań* miasto guberskié nad potokiém rzeki Oki, Trubieżém nazwanym i nad rzeczką Lebiodą. KUPIECTWO tuteysze prowadzi znaczny handel. Má fabrykę płócienną, skąd posyłaiają się płótna dla przedaży do Moskwy.

2) *Zaraysk* nad rzeką Osietrém, do Oki wpádaiącą. Obywatele tuteysi kupczą po większéy części bydłem rogatém.

3) *Kasimów* nad rzekami Oką, Babinką i Siewerką. Tu prócz Rossyian mieszkaią Tatarowie. Má fabrykę robiénia kopérwasu i farb zwanych mumią.

4) *Iehorjewsk* lub *Ierzewsk* nad rzeką Huślinką, wpádaiącą do Oki. W tym powiecie są dwie fabryki sukiénné.

5) *Spassk* nad rzeką Oką. W powiecie tym są dwie fabryki sukiénne.

6) *Sapożok* nad rzeczką Maszką, do Oki wpádaiąca.

7) *Michajłów* nad rzeką Pronią.

8) *Prońsk* także nad rzeką Pronią. W powiecie tym są 4 fabryki sukiénne, 2 żelazné i 2 iglané, gdzie się corocznie wyrábia do 120 milionów igieł.

9) *Riażsk* nad rzeką Chuptą, do Woroneża wpádaiąca. W tym powiecie jest założóna fabryka sukiénna.

10) *Raninburg* czyli *Oraniiénburg* nad rzeczkami Riażą i Iagodną.

11) *Donkow* nad Donem.

12) *Skopin* nad rzeką Werdą.

§ 69. 16) Guberniá tambowská.

Granice: gubernie woroniezská, orłowska, tulská, razańská, wladzimirská, niżegrodzská, pénzénská i saratowská.

Rzeki: Oka, Don, Moksza, Cna, Woronieź, Usmań, Bitiuh i Choper.

Własność ziemi i produkta. Większą część téy gubernii skłádá się s płaskich równin, pokrytych czárną ziemią, a zatem względém żyzności swoiéy należy do rzędu náypierwszych gubernij: prócz

zboża, produkta główniejszé téy gubernii są: wyborné pastwiska i łąki, bydło, náyosobliwiey wiele owiec, które dają dobrą wełnę, pszczoły i ruda żelazná.

Ludność dochodzi do 1,027,352 dusz.

Herb *tambowski* wyróżá w polu modrém czyli lazurowém ul, stojący na ziemi, nad nim trzy złoté pszczoły.

Podziół gubernii. Ona dzieli się na 12 powiatów, w których są miasta powiatowé:

1) *Tambów* guberskié miasto nad rzeką Cną. W tém mieście i okolicach ónego są fabryki żąglowé i sukiénne.

2) *Morszańsk* czyli *Morsza* miasto s portém nad rzeką Cną, skąd się posylá wiele zboża do Sanktpetersburga. W powiecie tym iest fabryka hałunu skarbowa.

3) *Spassk* nad rzeczką Studéncém nie daleko gubernii penzeńskiéy.

4) *Kozłów* nad leśnym Woronieżém.

5) *Lebedian* nad Doném, słynie iarmarkiem swoim.

6) *Lipeck* nad Woronieżém. Sławny iest dla wód mineralnych czyli kruszcowych, uzdráwiających, i má hutę żelazną.

7) *Usmań* nad rzeką Usmanią, do Woronieża wpadająca.

8) *Borysohlebsk* nad rzekami Woroną i Choprém.

9) *Kirsanów* nad rzekami Pursowką ku granicy gub. saratow.

10) *Szatsk* lub *Szack* nad rzeką Szatą.

11) *Temników* nad rzeką Mokszą.

12) *Ietatma* nad Oką.

§ 70. 17) Guberniia orłowska.

Granice: gubernie smoleńska, kałużka, tułska, tambowska, woronieżka, kurska i czernihowska.

Rzeki: Don, Oka, Desna, Zusza i Sosna.

Własność ziemi i produkta. Położenie miejsca tej gubernii wszędy prawie równe, powierzchnia zaś gruntów składa się z czarnej ziemi. Produkta są: zboże różné, lén, piénka, drzewo, bydło, pszczoły, a miejscami znayduie się ruda żelazna i torf.

Ludność dochodzi do 996,720 dusz.

Herb orłowski wyróża w siném polu miasto białé, nad którego bramami bydz powinien orzeł czárny o iednéy głowie, ze złotą na niéy koroną.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 12 powiatów, w których miasta powiatowe są:

1) *Orzeł* (po ros. *Oreł* czyli *Oriol*) guberskie miasto nad rzekami Orłem i Oką. Prowadzi wielki handel zbożem i piénką: tén towár posylá się wodą do Moskwy, lub ładém do Gżaci, stamtąd zaś wodą do Sanktpetersburga. Są tu fabryki rozpuszczania łożu, przędzenia, słodownie, robiénia kachel, a w powiecie náyduią się 3 fabryki sukiénne i 1 płóciénna.

2) *Karaczew* nad Snieżatą, do Desny wpádaiąca.

3) *Brańsk* nad rzekami Desną i Obolową. Tu założoná iest fabryka odléwiania dział czyli ludwisarniá, i robiénia lin.

4) *Trubczewsk* nad rzekami Desną i Nerusą. Tu iest fabryka gryszpanu dystyllowaného (*weniceyskoy iary*) a w powiecie náyduią się dwie takiéż fabryki, skąd towár rozwozi się na przedaż náywięcéy do Moskwy.

5) *Siewsk* nad Siewą. Obywatele tuteysi kupczą zbożem i piénką, posylaiąc oné do Sanktpetersburga i Rygi.

6) *Dmitrowsk* nad rzeką *Nerusa*.

W tym powiecie jest sukienna fabryka.

7) *Kromy* wyżey *Orła* blisko *Oki*.

8) *Małoarchanielsk* nad rzeką *Sosną*.

9) *Liwny* nad rzekami *Sosną* i *Liwnką*.

10) *Ielec* także nad rzeką *Sosną*.

W tém mieście są liczne fabryki rozpuszczania łoju.

11) *Mcéńsk* nad rzeką *Zuszą*, do *Oki* wpadająca.

12) *Bołchów* nad rzeczką *Bołchowką*, gdzie znajduje się do 100 fabryk skórnych.

§ 71. 18) Guberniia kurská.

Granice: gubernie orłowska, woroniezka, słobodzko-ukraińska i czernihowska.

Rzeki; *Seym*, *Psol*, *Doniec*, *Oskoł*, *Tym* i *Swopa*.

Własność ziemi i produkta. Guberniia ta składa się powszechnie z równin, powleczonej po większey części czarna ziemią. Produkta tutejsze są: ze zbytkiem zboże, lén, piénka, miescami

tytuń i drzewo, różne owoce sadowe i jarzyny, bydło i pszczoły.

Ludność dochodzi do 1,155,454 dusz. W téy liczbie samych iednodworców iest 224,000.

Herb Kurski wyróża w polu srebrném siną strzę (po ros. *potosu*), a na niéy trzy lecacé kuropatwy.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 15 powiatów, w których miasta powiatowé są té:

1) Kursk wielkié i dobrze pobudowane miasto nad rzeczką Seymém, Kurą i Tuskorém. Kupcy tuteysi handlują do różnych rossyyskich portów, i po większych iarmarkach. S fabryk są tu: rozpuszczaniá łoju, skórowé, piwowarnie, mydlowne, blecharnie na wosk, cegielnie, robiéniá kachel i oleyné.

2) Fateż nad rzeką Usożą i Fateżém.

3) Dmitrew nad Swopą rzeką, do Seymu wpádaiącą.

4) Lgów nad rzeką Seymém niżej Kurska. W tym powiecie są fabryki sukiénne i płóciénne.

5) Rylsk nad rzekami Seymém i Rylém: má mydlowne, garbarnie, i robiéniá świec. W powiecie tym znáyduie się wielká fabryka sukiénna.

6) *Putywl* nad rzekami *Seymém* i *Putywlém*.

7) *Sudża* nad rzeczkami *Sudżą* i *Oleszną*.

8) *Oboian* nad rzekami *Psołém* i *Oboianką*: má fabryki blechowania wosku i rozpuszczania łoiu.

9) *Chotmyszsk* nad rzeką *Worskłą*. W tym powiecie znáyduią się fabryki sukiénna i płóciénna.

10) *Bielgoród* między rzekami *Dońcém* północnym i *Wezełką*: má mydlownie, fabryki rozpuszczania łoiu, bielénia wosku i robiénia kachel.

11) *Nowy Oskót* nad rzeką *Oskolém*.

12) *Korocza* nad rzeczką *Koroczą*, do *Psołu* wpádaiący. W tym powiecie są dwie sukiénne fabryki i saletrzané.

13) *Stary Oskót* nad rzeką *Oskolém*. Tu się náyduią liczné fabryki rozpuszczania łoiu.

14) *Tym* nad rzeką *Tymém*, do *Sosny* wpádaiący.

15) *Sczyhry* nad małą rzeczką tegoż imiénia do *Tymu* wpádaiący.

§ 72. 19) Guberniá woroniezka.

Granice: gubernie słobodzko-ukraiń-

ská
sarato
Ra
tinh,
Derku
W
w tén
wny, n
zaś tut
owoce
ly i r
Luc
wlicza
nistów
H
dwoie
nym p
bydź
w dru
ném n
chyléy,
roniež.
Pod
powiató
owé:
1) V
rřeká
handluja
i czarńe

ská, kurská, orłowska, tambowska, saratowska i kráy Kozaków dońskich.

Rzeki: Don, Woronieź, Usmań, Bityuh, Sereda, Bohuczar, Sosna, Oskoł i Derkuł.

Własność ziemi i produkta. Grunt w téy gubernii po większey części równy, mający czarną ziemię: produkta zaś tuteysze są: zboże, lén, piénka, drzewo, owoce, kawony, melony, bydło, pszczoły i ryba.

Ludność dochodzi do 956,944 dusz, wliczając w to niemieckich nawet kolonistów.

Herb woroniecki wyróża tarczę na dwoie podzieloną: w pierwszym górnym podziale w polu złotym powinién być czarny orzeł o dwu głowach; w drugim zaś dolnym w polu czerwonym naczynie wywrócone na górze pochyléy, s którego wypływa rzeka Woronieź.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 15 powiatów, w których są miasta powiatowe:

1) *Woronieź* miasto guberskie nad rzeką Woronieżem. Kupcy tuteysi handlują w portach morza azowskiego i czárnego, posyłając nadto w znaczney

liczbie łóy do portu Sanktpetersbur-
skiego. Są tu fabryki sukiénne, my-
dłownianie, garbarnie i topieniá łoiu.

2) *Zemlańsk* nad rzeką Zemlanką,
do Dońca s prawéy strony wpádaiącą.

3) *Niżnedziwick* nad rzeczką Dzie-
wicą do Donu wpádaiącą.

4) *Zadońsk* nad rzeką Doném na
granicy gub. orłowskiéy.

5) *Bobrów* nad rzeką Bitiuhém.

6) *Ostrohozk* nad rzeką Sosną. O pięć
wierst od miasta tego są osadzeni ko-
loniści niemieccy.

7) *Korotoiak* nad rzekami Doném i
Korotoiakim.

8) *Biriucz* nad rzeką Sosną.

9) *Pawłowsk* nad rzekami Doném i
Userdziém.

10) *Waluyki* nad rzeką Oskolém.

11) *Bohuczar* nad rzeką Bohuczarem.

12) *Chopersk* czyli *Nowochopersk* na
krętym brzegu rzeki Chopru.

13) *Starobielsk* ku granicy gub. sło-
bodzko-ukraiń. nad rzeką Aydarą.

§ 73. 20) Guberniá slobodzko-ukra-
ińská.

Granice: guberniie kurská, woronie-
zká, iekaterynosławská i połtawská.

Rz
Osko.

Prz

w tój

wny, P

mią, pr

bny. Pr

piénka

mi las

gaté, k

Lud

Her

w polu

obfitosc

kwiata

Kaduc

Po

10 po

wiatow

1) (

rzeczk

rzeki U

do Doń

r. 1803

rzéniá

koiwyc

zasadz

W tym

powiat

Rzeki: Doniec, Worskła, Psol i Oskol.

Przymiot ziemi i produkta. Grunt w téy gubernii po większey części równy, płazki i powleczoney czarną ziemią, przeto do rólnościwa bardzo sposobny. Produkta tuteysze są: zboże, lén, piénka, tytuń, sadowe owoce, miescami las, winogron, morwy, bydło rogaté, konie i owce.

Ludność dochodzi do 855,500 dusz.

Herb slobodzko-ukraiński wyrządza w polu zieloném ułożoné na krzyż, róg obfitości z będącemi w nim owocami i kwiatami, i laskę Merkuryusza czyli Kaduceą.

Podział gubernii. Ona dzieli się na 10 powiatów, w których są miasta powiatowé:

1) *Charków* miasto guberskie nad rzeczkami Charkowém i Łopaném, do rzeki Udy wpadającemi, a ta ostatnia do Dońca: má Uniwersytet założony r. 1803. Tu się náydują fabryki warzenia mydła, skórówé i robiénia świec łoiowych. W bliskości miasta tegó są zasadzoné w niémaléy liczbie morwy. W tym powiecie leży miasto niegdyś powiatowé *Zoloczew*.

2) *Zmiów* poblizu Dońca ku gub. woronezkiéy. W tym powiecie iest położoné przedtém powiatowé miasto *Czuhuiew*, i utrzymują się liczné stada koni i owiec.

3) *Walki* ku gub. iekaterynosławskiéy. W tém mieście i powiecie doń należącym są zasadzoné morwy.

4) *Izium* nad Dońcém i Iziumcém. Do tego powiatu przynależy miasto niegdys powiatowé *Stawieńsk*, przyłączoné od gubernii iekaterynosławskiéy.

5) *Kupiańsk* nad rzeką Oskołém.

6) *Bohoduchów* nad rzeczką Merlém do Worskły wpádaiącą. W powiecie tym iest miasto dawniéy powiatowé *Krasnokuck*, leżące nad Merlém, gdzie się náydują sady morwowé.

7) *Wólczansk* nad rzeką Wilczą (poros. *Wólczą*), do Dońca wpádaiącą. W tym powiecie iest fabryka sukiénná.

8) *Sumy* nad rzekami Psołém i Sumą. Tu są mydlównie, i fabryka robiénia świec łoiowych. Do tego powiatu należy miasto byłé powiatowé *Biłopolé*.

9) *Lebiedzin* nad rzeczką Olszaną, do Psoła wpádaiącą. W tym powiecie

má po
wiatow

10)
iá i M

§ 74.

slaw

Gra

tońska

ká i t

zaków

Rz

niec

W

chnia

berni

przeci

około

scami

był op

owoce

winnice

wszystk

nora so

Lud

zi do

tych m

ma położenie swoje miasto niegdy powiatowe *Niedryhayłów*.

10) *Achtyrka* nad rzekami *Achtyrka* i *Moszenka*: ma mydlownię.

§ 74. 21) **Guberniá iekaterynowo-sławská.**

Granice: guberniie *taurycká*, *chersońská*, *połtawská*, *słobodzko-ukraińská* i *woroniezká*, kraina *dońskich Kozaków* i *morze azowskie*.

Rzeki: *Dniepr*, *Samara*, *Don*, *Doniec*, *Kałmiius* i *Miius*.

Własność ziemi i produkta. Powierzchniá gruntów w północnej stronie gubernii jest z wybornéj czarnej ziemi: przeciwnie zaś południową, osobliwie około *morza azowskiego*, suchą, miejscami podniesioną i pełną rozmaitych brył opoczystych. Produkta są: zboże, owoce sadowe, miejscami las, morwy, winnice, bydło rogaté, konie, a nade wszystko w wielkiej liczbie owce, ieziora solne i źródła, węgiel kamienny.

Ludność wszystkich stanów dochodzi do 541,052 dusz. Prócz rodowitych mieszkańców, są tu *Grecy*, *Or-*

mianie, Żydzi, koloniści niemieccy, Kalmucy i Nogaycy.

Herb iekaterynosławski wyróża w polu niebieskiem krzyż srebrny o czterech rogach, po końcach którego idą złote promienie.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 6 powiatów, w których té są miasta powiatowé:

1) *Iekaterynosław* czyli *Katarzynosław* miasto guberskie na prawym brzegu Dniepra: má fabrykę sukienną i pończoch iedwabnych. W tym powiecie osadzono ośm niemieckich koloniy.

2) *Nowomoskowsk* na prawym brzegu Samary. W powiecie tym we dwóch koloniyach są osadzeni Niemcy.

3) *Pawłogród* nad rzeką Wołczą, do Samary wpadająca.

4) *Bachmut* po obu stronach rzeki Bachmuta, wpadającej do Dońca. W tym powiecie naleziono węgle kamienné nad rzeczką Białą, Doncém i Luchaném, które pożytecznie bywaią używane zamiast drów po gorzalniach, do chędożenia statków i na inné potrzeby gospodarskie.

5) *Maryiupol* nad morzém azowskiem, gdzie wpadá rzeka Kalmius,

W po
19 G
miész
wie n
6)
s. Dyr
brzegu
wierst
powieć
ermiat
gu Do
lewym
twierd
rza az
wadzi
miast
§ 7
G
tery
potém
Ra
Bug,
W
berni
sokie
wierz
ie prz

W powiecie tym są osadzeni we wsiach 19 Grecy, którzy wyszli s Krymu, mieszkają oraz pod namiotami Tatarowie nogajscy i Kalmucy.

6) *Rostów*, niegdyś zwany twierdzą ś. Dymitra rostowsk., leży na prawym brzegu Donu, od uścia jego we 40 wierstach na miejscu wysokiem. W tym powiecie są: 1) *Nachczywan* miasto ormiańskie, położone na lewym brzegu Donu; 2) *Azów*, twierdza także na lewym brzegu Donu; 3) *Taganróg*, twierdza nad brzegiem północnym morza azowskiego. Z handlu, który prowadzi na morzu azowskiem, jest to miasto dobrze kwitnące.

§ 75. 22) Guberniia chersońska.

Granice: gubernie taurycká, iekaterynostawská, kiiowská i podolská, potem państwo tureckie i morze czarne.

Rzeki głównejsze: Dniepr, Dniestr, Bug, Inhulec i Inhul.

Własność ziemi i produkta. Ta guberniia, wiawszy niektóre miejsca wysokie, má położenie równe, gdzie powierzchni gruntów jest rozliczná. Kraie przyległe do guberniy podolskiej,

kiiowskiéy i iekaterynosławskiéy zawierają wyborną do uprawy przestrzeń: w dół zaś ponad Bugiem, Inhulém, Inhulcém, Dnieprém, osobliwie nad brzegami morza czarnégo aż do Dniestru, cała ta okolica w ogólności składa się z suchych i piaszczystych stepów. Prócz zboża, które się obficie rodzi po powiatach północnych téy gubernii, główniejszém iest bogactwém mieszkańców, indziéy zaś iedyném, wychów bydła, t. i. bydło wielkie rogaté, konie i mnóstwo owiec: rosną miejscami morwy i winnice: a po stepach Chersonu płodzą się konie dzikié.

Ludność oboiéy płci wynosi do 300,000 dusz. Oprócz Rossyján, tę liczbę składają Żydzi, Ormianie i kolonisci niemieccy.

Herb chersoński wyróża w polu złotém orła czarnégo o dwu głowach ukoronowanych, trzymającego w szponie prawéy gałąź laurową t. i. z wawrzynu, w lewéy płomień: na piérsiach tego orła, na tarczy maléy błękitnéy, złoty krzyż ze cztériema w górnéy onégo części promiéniami: w dolnéy zaś malénką balkę.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 4 powiaty, w których są miasta powiatowé:

1) wym
nogi
dują si
wioná i
2) L
nad rz
3)
przy us
4)
stra r
W ten
katiców
Pr
towyc
siebie
1
nogi
Tu
bezpi
stoi cz
2)
recká
morza
ki Dr
zani.
3)
Dniepr
4)

1) *Cherson* miasto guberskie na prawym brzegu Dniepra niedaleko odnogi (*Limaņa*) s twierdzą. Tu budują się okręta dla obu flót i ustanowioną jest pograniczna celna komora.

2) *Ielisawetgrad* albo *Elżbietogród* nad rzeką *Inhulém*.

3) *Olwiiopól* na lewym brzegu *Bugu* przy uściu *Siniuchy*.

4) *Tyraspól* na lewym brzegu *Dniestra* naprzeciw uścia rzeczki *Botny*. W tém mieście znaczną część mieszkańców składają *Ormianie*.

Prócz wymiënionych miast powiatowych, guberniia ta má 9 innych do siebie należnych, iakiemi są:

1) *Mikołajew* na prawym brzegu odnogi rzeki *Bugu* przy uściu *Inhula*. Tu dla wielkiej głębokości odnogi i bezpiecznego dla statków stanowiska, stoi czarnomorska wiosłowa flotyla.

2) *Oczaków*, niegdyś znakomitą turecką twierdza na brzegu północnym morza czarnego przy uściu odnogi rzeki *Dniepra* przeciwko wyspie *Berezani*.

3) *Beryslaw* na prawym brzegu *Dniepra*.

4) *Nowomirgoród* nad rzeką *Wisém*

ś i jeziorém Longo. W tém miéście mieszka Biskup noworossyyski i dniewprowski, i jest założoné duchowné Seminarium.

5) *Odessa* na brzegu północnym morza czárnego s twierdzą. To miasto dlá portu wygodného i bliskości do Romanii, pomimo niedáwné swoje założénie, liczy się w rzedzie náylepszych w téy okolicy kupieckich miast.

6) *Owidyiopól* s twierdzą nad úściém Dniepra przko twierdzy tureckiéy Akermania. Tu mieszkaia Moldawianie i Grecy.

7) *Hryhoryopól* nad Dniestrém, dabrze zabudowané miasto r. 1793 przez Ormianów, którzy wyszli z wielkiéy Arménii. Prowadzi wielki handel.

8) *Nowé Dubossary* takzé nad Dniestrém wyżéy Hryhoryopola. Tu są ustanowioné: karantyn, komora pograniczná celná i kantora pograniczná pocztowá.

9) *Alexandryiá* nad Inhulcém.

§ 76. 25) Guberniá taurycká.

Granice: gubernie chersońská, iekaterynoslawská, kaukazká, a potem mo-

rze czarne i drugie azowskie. Zawiera w sobie całą Tartaryą małą i wyspę Fanagoryją, tudzież wszystkę rozległość od miedzymorza małej Tartaryi pomiędzy Dnieprém i morzem azowskiém aż do końskich wód, do Dniepra wpadających i aż do Berdy, wpadający do morza azowskiego.

Rzeki: Alma, Kacza, Kabarta, Salgir, wielki i mały Karasu i niższe brzegi Kubani.

Własność ziemi i produkta. Północną część téj gubernii od Dniepra aż do Salgira, składa się z równin wysokich, gdzie powierzchnią ziemi gliniasta: od Salgira odmięnia się na położeniu miejsca górzyste, i zaczynając się pod Karassu-Bazarem góry, ciągną się przez środek półwyspu do północnego brzegu morza czarnego, gdzie kończą się przyładkami czyli górami nadmorskimi. Między górami wiele jest równin, różniących się przyiémnością miejsc, urodzajem, a osobliwie wyborczymi sadami. Produkta glówniejsze są tu: zboże, winnica, morele, brzoskwinie, wiśnie, śliwy, trzesznie, migdał, drzewa granatowe, winne jagody, orzechy greckie i wołoskie, melony, kawo-

ny, rozmaite bydło, owce, miescami wielbłądy i osły, tudzież nie mało ięziór słonych.

Ludność oboiędzy płci wynosi blisko 207,000 dusz. Tu prócz Rossyjan, są Grecy, Ormianie i częścią Żydzi: atoli większą liczbę obywatelów stanowią Tatarowie.

Herb taurycki wyróża w polu złotém orła o dwu głowach, na którego piersi náyduie się krzyż z osmią rogami.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 6 powiatów, w których té są miasta:

1) *Symferopól*, niegdys *Achméczet*, miasto guberskie nad rzeką Salgirém na wdzięcznych równinach.

2) *Eupatoryiá* czyli *Kozłów* miasto s portém w stronie zachodniéy półwyspu nad czárném morzem.

3) *Perekop* na międzymorzu półwyspu krymskiego.

4) *Teodozyia*, przedtém *Kefa* w stronie wschodniéy półwyspu przy znacznie podniesionym i s przykra stoczystym brzegu morza czárnego.

5) *Dnieprowsk* na lewym brzegu Dniepra.

6) *Militopól* nad rzeką zwaną mlecznymi wodami.

W téy gubernii są inné należné do niéy miasta :

1) *Sewastopól*, dawniéy *Achtyiar* náyznakomitszé na półwyspie miasto portowé, przy brzegu zachodnim morza czárnégó między dwoma portami.

2) *Balakława* miasto portowé w téyże stronie półwyspu nie daleko Sewastopola.

3) *Bakczysaray* niegdys stolica chanów krymskich, leży między dwiema wysokimi górami w równinie, okrażony wspaniałými sadami.

4) *Karassu-Bazar* leży we śródku półwyspu nad rzeczką *Biuk-karassu*.

5) *Stary Krym* jest położony nie daleko od poprzedzającego miasta między górami na śliczném równinie, sadami opasaném.

6) *Sudak* niewielkié miasto na górze wysokiéy, niedaleko brzegu południowégó morskiégó. Tu robi się náylepszé wino.

7) *Kercz* z małą drewnianą twierdzą na brzegu zachodnim cieśniny tauryckiéy.

8) *Ienikal* albo *Wospor* na brzegu tymże przesmyku lub cieśniny tauryckiéy przeciw wyspie *Tamana*.

Do téj gubernii należy kraina kozaków czarnomorskich, ciągnąca się od brzegów południowych morza azowskiego, prawym brzegiem Kubani do uścia wpadaiący do niéy rzeczki Łaby, do czego wliczą się i wyspa Taman. Miasto stołeczne téj krainy jest *Iekaterynodar*,

§ 77. 24) Guberniá kaukazká,

Granice: gubernie astrachańska, saratowska, kráy kozaków dońskich, guberniá taurycká, Gruzjiá, Persyiá i morzé kaspiyskie.

Rzeki: Terek, Kuma, wyższe brzegi Manycza i Kubani.

Własność ziemi i produkta. Część téj gubernii, leżącá u spodu gór kaukazkich, má grunta żyzné : ku północy odtąd ciągną się stepy suche, pełné ziemi słonéy, do rolnictwa niesposobné. Produkta tuteysze są: zboże, owocowé drzewa właściwe klimatowi ciepłemu, winnica, morwy, bydło rogaté, konie, owce, sól izeiorná i wody mineralné ciepłe, tudziéż źródła kleju białego ognistego i niewygasistego lub nefty.

Ludność dochodzi do 100,000 osób.

Tu prócz Roszyán, tę liczbę składają Ormianie, Gruzycy, Osietycy, Czerkasi, Nogajcy, Truchmécy i Abazyńcy.

Herb kaukazki ieszcze nieustanowiony.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 5 powiatów, w których té są miasta:

1) *Heorhiiewsk* miasto guberskie s twierdzą nad brzegiem małej Kумы. W tym powiecie rolnictwo iest dosyć zyskowné.

2) *Alexándrów* s twierdzą nad rzeką Kałausém.

3) *Stawropól* miasto i twierdza nad rzeką Aszlą. W tym powiecie uprawa roli udaie się bardzo dobrze.

4) *Mozdok* s twierdzą nad Terekiém. Tuteysi obywatele zasádzają winnice.

5) *Kizlar* przy odnodze rzeki Tereku o wierszt 60 od uściá onéy. Stąd prowadzi się handel s Persyją i różnemi narodami kaukazkiemi. Oywatele tuteysi zasádzają pomyslnie winnice i bawią się wychowém iedwabników: mają wiele na wódkę browarów i fabryk skórowych, tudzież fabrykę bawelnianą, gdzie się sporządzá materyjá różná.

§ 78. 25) Guberniá astrachańská.

Granice: guberniie orénburská, saratowská, kráy dońskich kozaków, guberniá kaukazká i morzé kaspijskié.

Rzeki: Wołga i Sarpa.

Własność ziemi i produkta. Guberniá ta skłádá się z miesc równych, gdzie grunt iest piaszczystogliniasty i bardzo suchy, wszédy słonawy i má wiele ieziór słonych. Produkta tuteyszé są: nieco zboża, osobliwie proso i pszénica, winnica, przednie melony i kawony, rózne owocowé drzewa, lukrecyiá, sól ieziorná, bydło, i podobnym ryby.

Ludność dochodzi do 62,000 dusz. Prócz Rossyián, są tam rózných pokoleń narody, iakiemi są: Tatarowie bucharscy, kundarawscy, Nogaycy, Ormianie, Persyianie i Kałmucy.

Herb astrachański wyrázá w polu niebieskiém leżący poziomo goły srebny miecz, a nad nim koronę złotą.

Podziál gubernii. Skłádá się ona ze 4 powiatów, w których miasta są:

1) *Astrachań* miasto guberskié portowé przy niższym brzegu Wołgi. Tu się nájdúią liczné fabryki iedwabné,

półiedwabné i bawełniané, łoiowé, skór-
rowé, gdzie prócz zwyczajnych skór,
robią się czerwóné i żólte safiany o-
sobliwszý dobroci i różnyh kolorów
szagreny. Obywatele tuteysi utrzymują
obszérné winnice lub sady zasadzoné
winnicami, i stąd prowadzi się handel
przez morzé kaspijskié do Persyi, In-
dyi, Chiwy i Bucharyi futrém, baweł-
ną, iedwabiém, materyiami iedwabné-
mi i bawełnianými, statkami żelaznými
skórami i inszými towarami.

2) *Krasny Iar* leży przy wscho-
dniéy odnodze Wołgi, którégó mieszkań-
cy zatrudniają się łowiéniém ryb.

3) *Ienotaiewsk* na prawym brzegu
Wołgi wyżéy Astrachania. Obywatele
tuteysi głównieyszą odnoszą korzyść
z łowiéniá ryb.

4) *Czárny Iar* nad Wołgą na prawym
iéy brzegu, gdzie mieszkańcy podobnie
bawią się łowiéniém ryb.

§ 79. 26) Guberniá saratowská.

Granice: gubernie woroniezská, tam-
bowská, pénzénská, symbirská, orén-
burská, astrachańská i kraina dońskich
Kozaków.

Rzeki: Wołga, Sura, Choper, Niedźwiedzica, Irgis, Uruslan i Sarpa: z jezior zaś najsławniejsze jezioro eltońskie solne.

Przymiot ziemi i produktu. Część tej gubernii leżąca na prawym brzegu Wołgi, ma powierzchnią gruntów żyzną; przeciwnie zaś na stronie lewej tej rzeki będąca część, pełną wielu gorzkich i słonych jezior, rzeczek i topieli lub trzęsawisk. Produkta główne tu są: zboże, piénka, wyborne łąki, piękne bydło, ryba, sól izeiorna, miejscami las: nadto zasadzone są morwy, sieie się tytuń i nádwią się wody kruszcowe.

Ludność wynosi do 717,124 głów. Oprócz Rossyian, są tu niemieccy koloniści, Tatarowie, nieco Mordwy, Czuczaszów i Polaków.

Herb saratowski wyraża w polu błękitném trzy sterledy, dwie dyagonalnie z wiérzchnich węglów we śrzodku tarczy, trzecią zaś prostopadle, głowami do siebie obróconé.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 8 powiatów, w których powiatowe miasta są:

1) *Saratów* miasto guberskie na prawym brzegu Wołgi. Náywiększy han-

del tuteysi obywatele prowadzą rybą. Má warstаты robiénia lin i cegielnie. W blizkości miasta tego zasádzaią morwy.

2) *Chwałyńsk* na prawym brzegu rzeki Wołgi.

5) *Wolsk* także na prawey stronie Wołgi.

4) *Kuznieck* przy Truiewie ku gubernii sibirskiéy. Má fabryki skórowé: a w powiecie iest 1 sukiénna i 2 płóciénne.

5) *Piotrowsk* lub *Petrowsk* nad rzeką Niedźwiedzicą.

6) *Serdob* nad rzeką Serdobą, do Chopru wpádaiąca.

7) *Kamyszyn* nad rzekami Wołgą i Kamyszénką.

8) *Carycyn* nad rzekami Wołgą i Carycą. Obywatele tuteysi utrzymuią po większey części bydło, łowią ryby i zasádzaią kawony i winnice. W tym powiecie leży wieś ludu bractwa morawskiégo, zowiácá się *Sarepta* i *achtubińská* iedwabná fabryka przy odnodze Wołgi, zwaney Achtubą.

Do téy gubernii náleżą miasta dáwniéy powiatowé: 1) *Atkarsk* nad rzekami Atkarą i Niedźwiedzicą: 2) *Balaszew* nad rzeką Choprém.

§ 80. 27) Guberniia symbirská.

Granice: guberniie kazańska, orénburská, saratowská, pénzénská i niżegrodzká.

Rzeki sławniejsze: Wołga, Sura, Swiaha, Ałatyr, Piana, Czeremszan, Sok i Samara.

Własność ziemi i produkta. Powierzchnia gruntów téy gubernii jest po większey części s czárnéy ziemi złożoną, a gdzie niegdzie z jłu, piasku i gliny s kamiénim wapiénym zmieszanéy; a zatém grunt tén przy należytym nawozie dosyć żyzny. Produkta główniejsze są zbożé, ryba, bydło, pastwiska lub łąki, las, pszczoły, gips i rudy żelazné.

Ludności, krom szlachty i duchowieństwa, liczy się dusz 825,722. Tu, oprócz Rossyian, są Tatarowie, Czuwasze, Czeremisowie, Mordwanie i Kałmucy.

Herb symbirski wyobraża w polu siém na biáłym słupie koronę złotą.

Podział gubernii. Ona dzieli się na 10 powiatów, w których té są miasta powiatowé:

1) *Symbirsk* miasto guberskié na pra-

wym brzegu Wołgi. Mieszkańcy tu-
teysi, prócz handlu, mają znaczny zysk
z żeglowaniá po Wołdze. W tém mie-
ście są mydlownie, fabryki robiénia
świec łoiowych i skórówé, oraz sło-
downie.

2) *Senhiley* albo *Senhileiew* na pra-
wym brzegu Wołgi przeciw uściu Cze-
rémszana. Má garbarnie: w powiecie
zaś jest przedniá fabryka sukiénna.

3) *Stawropól* na brzegu lewym Woł-
gi przy odnodze iéy kuniá Wołoszka.
W tém mieście jest ustanowioná woy-
skowá Kałmuków kancellaryiá i szkoła,
w którój się uczą dzieci Kałmuków ro-
dowitégo swégo ięzyka. Są tu gar-
barnie.

4) *Samara* na lewym brzegu Woł-
gi przy uściu Samary.

5) *Syzrań* na prawym brzegu Woł-
gi przeciw uściu Syzrani. Obywatele tu-
teysi náywięcéy kupczą zbożém. W po-
wiecie tym jest fabryka robiénia ko-
pérwasu.

6) *Karsuń* nad rzékami Baryszém i
Karsunką. W powiecie tym jest wy-
śmienitá fabryka bawełnianá.

7) *Alatyr* nad rzékami Surą i Ala-

tyrém. W tym powiecie iest fabryka płócienná.

8) *Ardatów nad Alatyrém* przy rzece Alatyrze.

9) *Kurmysz* nad Surą i Kurmyszką.

10) *Buińsk* nad rzeką Karłém.

§ 81. 28) Guberniá pénzéńská.

Granice: gubernie niżegrodzká, symbirská, saratowská i tambowská.

Rzeki znacznieysze: Sura i Moksza.

Własność ziemi i produkta. Guberniá ta, má położenie miesca po więkšzey części równé, i powierzchniá iéy składa się ogólnie s tłustéy czárneý ziemi. Produkta są: zboże, którego ilość nie mała zbywaiąca od wewnętrnéy potrzeby, posyła się do inszych miast rossyyskich, śliczná łąki, bydło, pszczoły, ryba, náyosobliwiéy w rzece Surze, las, kamién młyński lub do żarn i ruda żelazná.

Ludność dochodzi do 700,000 głów. Tu, kromia Rossyán, mieszkaia Morowanie.

Herb pénzéński wyráza w polu zieloném trzy snopy: pszeniczny, ięczmienny i prosiany.

Podział gubernii. Ona dzieli się na 10 powiatów, w których są miasta powiatowé:

1) *Pénza* miasto guberskié nad *Surą* i przy uściu rzeczki *Pénzy*. Obywatele tuteysi handlują náywięcéy zbożem.

2) *Horodyszcze* nad rzekami *Iułowém* i *Kiczkieleyką* ku gubernióm *symbirskiéy* i *saratowskiéy*.

3) *Mokszan* nad rzeką *Mokszą*.

4) *Insara* nad rzekami *Insarą*, *Issą* i *Łapszayką*.

5) *Sarańsk* nad rzekami *Insarą* i *Saranhą* ku gubernióm *niżegrodzkiéy* i *symbirskiéy*.

6) *Krasnostobodzk* nad rzeką *Mokszą*.

7) *Narowczat* nad rzekami *Szeldaysą* i *Łopyżewką*.

8) *Keréńsk* nad rzekami *Keréndą* i *Wadém*.

9) *Niższy Łomów* przy rzéce *Łomowie*.

10) *Czénbar* lub *Czémbar* nad rzeką *Czénbarém*.

W téy gubernii są miasta niégdy powiatowé: 1) *Troick* nad rzekami *Mokszą* i *Sezémką*; 2) *Wyższy Łomów* nad rzeką *Łomowém*; 3) *Szeszkieiew* nad rzekami *Szeszkieiówką* i *Kalma*.

§ 82. 29) Guberniá niżegrodzká.

Granice: gubernie kostromská, wiat-ská, kazańská, symbirská, pénzénská, tambowská i władzimirská.

Rzeki: Wołga, Oka, Wetłuha, Su-ra, Tesza, Piana, Ałatyr.

Własność ziemi i produkta. Powiérzchniá gruntów po większey części równá i pokrytá czárną ziemią, przeto rodzi obficie wszelakié zbożé. Inné produkta sławnieyszé są: owoce drzew, osobliwie jabłka, dąb i inné drzewa, bydło, pszczoły, ryba, kamiénie wapiénne i gips.

Ludność wynosi dusz do 846,142. Prócz Rosyjan, są tu Czuwasze, Czeremisi, Mordwanie i Tatarowie.

Herb niżegrodzki wyobrazá w polu białém ielénia czerwónego, mającégo rogi i kopyta czárne.

Podziát gubernii. Dzieli się ona na 10 powiatów, w których powiatowé miasta są:

1) *Niższy Nowogród* lub po ros. *Niżny Nowgorod* nad rzékami Wołgą i Oką: má znaczną fabrykę płocienną, skąd się płótna posyłaia dla przedaży náywięcéy do Sanktpetersburga, i war-

staty do przedzenia; w powiecie zaś jest drótowa fabryka.

2) *Balachna* nad rzekami Wołgą i Uzolą. Má fabrykę płócienną i warznię soli.

3) *Semenów* nad rzeką Sachtanką ku granicy gub. kostromskiéy. W tym powiecie jest fabryka drócianá.

4) *Wasil* nad rzekami Wołgą i Sura.

5) *Kniahinin* nad rzekami Kniahininką i Imzą. W tym powiecie jest fabryka sukienná.

6) *Horbatów* nad rzeką Oką; má stalowá fabrykę. W powiecie tym leży wieś Pawłowo sławná rzemięstém słó-sarskiém.

7) *Ardatów* nad rzeką Lemeszą, do Teszy wpádaiąca. W tym powiecie są rudnie żelazné i wielé fabryk olejnych.

8) *Arzamas* nad rzekami Teszą i Szalką; má wielé garbarzów i zame-szników.

9) *Sergacz* nad rzeką Sergaczém.

10) *Łukoianów* nad rzeką Teszą.

W gubernii téy náyduią się mia-sta, które przedtém były powiatowé:

1) *Poczynki* nad rzeczką Rudnią, do Ałatyru wpádaiąca; 2) *Perewoz* nad rzeką Piianą i 3) *Makarew* nad Wołgą,

wśląwiony swym iarmarkiem, na który s towarami różnemi zjeżdżają się w wielkiéy liczbie kupcy s całego państwa.

§ 85. 3o) Guberniia kazańska.

Granice: guberniie wiatská, orénburská, symbirská i niżegrodzka.

Rzeki: Wołga, Kama, Sura, Koksza-ha, Swiaha, Czerémszan i Cywil.

Własność ziemi i produkta. Ta guberniia miescami wydatná, lecz w ogólnosci má położenie równe, pokryté po większey części czarną ziemią. Produkta onéy są: wszelakié zboże, piénka, las, w którym iest wielé dębów do budowy okrętów sposobnych, bydło, pszoły, ryba, alabastr.

Ludność dochodzi do 843,850 dusz. Tu, prócz Rossyian, są Tatarowie, Czeremisi, Czuwaszé, Mordwanie i Wo-tiacy.

Herb kazański wyráza w polu białém smoka czárnego s czerwónemi skrzydłami pod złotą kazańską koroną.

Podziół gubernii. Dzieli się ona na 12 powiatów, w których miasta są powiatowé:

1) *Kazań* znakomite miasto gubernskie z Uniwersytetem na lewym brzegu Kazanki, do Wołgi wpadaiący. Kupcy tuteysi prowadzą handel ze wszystkiemi lepszemi handlowemi w Rossyi miastami. Má sławną fabrykę sukienną, skarbową robienią pomp, wiele liczy garbarzów, którzy robią iuchty i przednie safiany albo kurdwany, są mydlownie, fabryki oleyné, dwie ludwisarnie gdzie dzwony leią i wiele innych manufaktur. W powiecie tym jest położone miasto dawniéy byłé powiatowé *Arsk*.

2) *Mamadysz* na brzegu prawym rzeki Wiatki, gdzie wpadá rzeczka *Oszma*: má garbarzów, a w powiecie tym są dwie fabryki pławieniá miedzi.

3) *Czystopól* nad rzeką *Kamą* i do niéy wpadaiącą rzeczką *Berniaszką*.

4) *Łaiszew* na prawym brzegu *Kamy* przy rzeczkach *Brysié* i *Zatonie*. W tym powiecie są fabryki: sukienná, płócienná i robieniá lin.

5) *Spassk* na lewym brzegu rzeczki *Bezdney*, do Wołgi wpadaiący. O kilka wierszt od tego miasta nad rzeczką *Melénką* leży wieś *Uspiéńską* czyli *Brachimów*, na gruzach albo rozwalinach

stolicy Bulgarów Briachimów zwanéy
zbudowaná.

6) *Tetiuszy* nad rzeką *Wołgá*.

7) *Swiiażsk* na lewym brzegu *Swi-
iahi*.

8) *Cywilsk* nad rzekami wielką i
małą *Cywilami*.

9) *Iadryn* nad rzeką *Sura* i iezio-
rém *serhiiewskiém*.

10) *Kozmodemjańsk* na prawym brze-
gu *Wołgi*, którego obywatele kupczą
náywięcéy drzewém.

11) *Czeboksary* nad rzekami *Woł-
gá* i *Czeboksarká*: má mydlownię,
garbarnię, siłodownię i z ludwisarnię do
odlewaniá dzwonów.

12) *Carewokoszaysk* nad rzeką *Kok-
szahá*, do *Wołgi* wpádaiąca.

§ 84. 51) Guberniá wiatká.

Granice: guberniie wologodzka, perm-
ská, orénburská, kazańská, niżegrodzka
i kostromská.

Rzeki: *Kama*, *Wiatka*, *Wetłuha*,
Czepca i inné.

Własność ziemi i produkta. Położé-
nie miesca téy gubernii więcéy górz-
sté i błotnisté, powierzcchnia zaś grun-

tów w ogólności gliniastą, wyciąwszy okolice nadolne ponad brzegiem Kamy, gdzie jest czarna ziemia. Produkta główne są: zboże, miód, wosk, lén, inchty i łóy: łoiu stąd się posyła na wielką summę do portu archanielskiego: są rudy miedziane i żelazne.

Ludność dochodzi do 908,708 dusz. Tę liczbę czynią, prócz Rossyjan, Tatarowie, Wotiacy, Czeremisi i Teptorowie.

Herb wiatki wyobraża w polu złotém z obłoków wychodzącą rękę, trzymającą napięty łuk ze strzałą, nad tą zaś ręką w części górnej tarczy krzyż czerwony.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 10 powiatów, w których miasta powiatowe są:

1) *Wiatka* przedtém *Chłynów*, miasto guberskie nad rzeką Wiatką. Stąd handlują aż do Archanielska, Sanktetersburga, Astrachania i innych kupieckich miast. Przednieysze towary są: zboże, skóry rozmaicie wyprawione, lén, oléy lniane, wosk i miód.

2) *Orłów* nad rzekami Wiatką, Worobichą i Plestychą: má sławne rozpuszczania łoiu fabryki.

5) *Słobodzk* po ros. *Słobodskoy* nad rzeką Wiatką niżej miasta Wiatki. Obywatele tuteysi kupczą zbożem z miastem Archangielskiem: są fabryki skórowe i rozpuszczania łoju.

4) *Hlazów* przy wyższym brzegu Czepcy, do Wiatki wpadaiący.

3) *Kotelnicz* nad Wiatką niżej Orłowa: má fabryki łoju i mydlownię.

6) *Iarańsk* nad rzeką Iaraném, do Pyżmy wpadaiąca.

7) *Nolińsk* nad rzekami Woia i Dubrowką.

8) *Urżum* nad rzeką Urżumém.

9) *Ielabuha* na prawym brzegu Kamy.

10) *Sarapul* także na prawym brzegu Kamy: má mydlownię, garbarnię i cegielnię.

W téy gubernii są miasta niemaiące powiatów: 1) *Kay* przy szczytce rzeki Kamy; 2) *Małmysz* blisko rzeki Wiatki, i 3) *Carewosanczursk* nad rzeczkami Kokszałą i Starzycą.

§ 85. 32) Guberniia permská.

Granice: gubernie wołogodzka, toholská, orénburská i wiatská.

Rzeki: Kama, Wyszeża, Tura, Czuszowa, Kołwa, Sylwa, Pyszma i Ufa.

Własność ziemi i produkta. Tu się rozciągają wysokie góry zwané uralskimi, które stanowią przyrodzoną granicę między północną Azyją i Europą, a grunt po powierzchni skalistey i wysokiéy w powszechności mało do rolnictwa przydatny. Główniejsze produkta są: las, dzikie zwierzęta, bydło domowé, ryba, kamienie różné, iakoto: ametysty, chryzolity, górne kryształy, szmaragdy, szafiry, topazy, chalcedony, opale, agaty, iaspisy i niektóre inné drogich kamieni gatunki, także osobliwsze huty solné: atoli náybardziéy ta guberniá obfituje w rozmaite kruszce, szczególniéy zaś w miedz i żelazo, stąd się bierze do kilka pudów szérégo nawet złota. Tu zbudowano do 70 rudni czyli fabryk żelaznych, a do 30 miedzianych, słowém górniczé rzemiosło iedyną i główną jest zabawą obywateli.

Ludność dochodzi do 903,576 dusz. Prócz Rossyán, mieszkają tu Tatarowie, Baszkirowie, Zyranie, Czeremisi i Wogulicze.

Herb permski wyróża w polu czéy

woném niedźwiedzia srebrnego, na nim postawioną w złoty oprawie Ewangeliją, a nad Ewangeliją krzyż srebrny.

Podział gubernii. Ona dzieli się na 12 powiatów, w których są miasta powiatowe:

1) *Perm* miasto guberskie na brzegu lewym Kamy. Do r. 1781 to miasto było wsią, w roku tym dla wybornego położenia miejsca zostało naznaczone na główne swę gubernii, dopiero zaś jest ono bardzo rozległe i piękne. Perm dla tego nazwane, że tutejszą gubernią zajmuje wielką część dawnęj Permi, od czego też i sama gubernia Permską zowie się.

2) *Kunhur* nad rzeką Syłwą i Ironą. Obywatele tuteysi mają do 90 skórowych fabryk, utrzymują liczne mydlownie, i kupczą zbożem.

3) *Krasnoufimsk* przy śczycie lub wierzchołku Ufy.

4) *Ossa* albo *Osińsk* na brzegu lewym Kamy nad rzeczką Osinką.

5) *Ochańsk* na prawym brzegu Kamy.

6) *Salikamsk* nad rzeką Usolką. Kupcy tuteysi handlują futrem po różnych miastach rossyjskich.

7) *Czerdyń*, niegdys stołeczne miasto Permi wielkiej, leży nad Kołwą; do Wyszery wpadająca.

8) *Iekaterynburg*, założony w r. 1725, leży nad Isetem. Tu się náyduia: mennica, fabryki żelazné i 1 szlifiarnia, wielé skórowych i rozpuszczaniá łoiu.

9) *Szadryńsk* nad Isetem niżej Iekaterynburga.

10) *Kamyszłów* nad rzeką Pyszma.

11) *Werchoturje* nad rzeką Turą. Tu teysi obywatele kupczą bydłem rogatém, końmi i utrzymiują znaczne fabryki skórowé.

12) *Irbit* nad rzeką Irbitem i Nicą. To miasto wsławioné iest iarmarkiem, który się tu zaczyna pierwszych dni Lutého i ciągle trwa prawie do Marca. Na iarmark tén przywożą się z Archangielska i Moskwy, różne zagraniczne towary, iakoto: cukier, kawa, materyie iedwabné, sukna, wina, i t. p.; z Orénburga szlafroki szyté, (*), ryż,

(*) W tém miejscu iest po rossyysku słowo *biazi* niewiedząc co to znaczy, wolalém dać punkciki. N. T.

smusiki, bawełna pospolitá i przedziona; s Kiachty towary chińskie, s Syberyi zaś futro.

§ 86. 55) Guberniá orénburská.

Granice: gubernie tobolská, permská, wiatská, kazańská, symbirská, saratowská, astrachańská i stepy Kirgissackié.

Rzeki: Ural, Kama, Tobol, Biálá, Sákmara, Ufa, Uy, Samara, Sok i Cze-remszan.

Własność ziemi i produkta. Guberniá ta należy do rzędu guberniy górzystych. Ona zawiera w sobie część znaczną gór uralskich, które bardziéy szérzą się między szczytém rzék Urala i biáléy. Té góry przerznawszy Ural wychodzą pomiędzy wiérzchołkami rzék Ory i Iemby w stepy kirgiskie, pod imiéndem gór huberlińskich. Tu bierze początek odnoga gór uralskich, zwana powszechnym syrtém, i aż do Wołgi ciągnie się. Pomimo wszakże górzystość, zbożé tu rodzi się ze zbytkiém. Inszé produkta są: las, wyborné łąki, bydło domowé, między którém są wielbłądy, pszczoły, náyosobliwiéy wielé ru-

dy miedzianéy i żelaznéy, dla czego i założono tu wazné huty żelazné i miedziané.

Ludność dochodzi do 639,426 dusz. Prócz Rossyjan, są tu właściwie zwani Tatarowie, Baszkirowie, Mesczeracy, Czeremisi, Czuwasze, Mordwanie i Tepterowie.

Herb orénburski wyobraża polé zloté podzieloné niebieską stréfą, która tu oznaczá biég rzeki Urala: w części wyższéy tarczy wychodzi do połowy dwógłowy orzeł imperatorski, ukoronowany trzéma zwyczajnemi koronami zlotémi; w niższéy zaś błękitny krzyż taki, iaki iest w orderze św. Andrzeia.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 12 powiatów, w których té są miasta powiatowé:

1) *Ufa* miasto guberskie nad rzekami Biłą, Ufą i Sutołokiém. W tym powiecie są rudnie żelazné.

2) *Birsk* nad rzeką Biłą.

3) *Ménzelińsk* nad rzeką Ménzelém.

4) *Buhulma* nad rzeką Buhulmą.

5) *Buhurustańsk* nad rzeką Kinelém, do Samary wpadaiąca.

6) *Bielebieiowsk* nad rzeką Bielebieiém.

7) *Sterlitamack* nad rzeką Białą i Sterlą.

8) *Czelabińsk* albo *Czelaba* nad rzeką *Miasém*.

9) *Orénburg* na prawym brzegu *Urala*. Tu jest komora pograniczna celna i założony bank dla handlu z *Bucharcami*, *Chiwincami* i *Kirgizcami* za miastem, w którym przemieniają pieniądze.

10) *Buzuluk* nad rzekami *Samarą* i *Domaszną*.

11) *Worchouralsk* nad szczytém *Urala*.

12) *Troick* nad rzeką *Uiém*. Tu jest komora celna pograniczna i dóm bankowy dla przemiany pieniędzy i handlu z *Bucharczykami*, *Kirgizcami* śrzedniéy *Ordy* i *Chiwincami*. W tym powiecie są rudnie żelazné.

W gubernii téy jest miasto przedtém powiatowé *Sergiiwsk*, i krom tego drugié stołeczne *Kozaków* *uralskich* *Uralsk*, położoné nad rzeką *Uralém*, wyżéy uściá *Czahana*. To miasto nader jest rozleglé i ludné. *Woyska* *Kozaków* *uralskich* *regularného* w służbie liczy się pórków 10. W téyże gubernii nad rzekami *Uralém* i *Uiém* nájdnią się twiér-

dze dla ochrony od ludów pasterskich, niemiających stałych swych siedlisk.

§ 87. 34) Guberniá tobolská.

Granice: gubernie archanielská, wologodzka, permská i orénburská, stepy kirgiskiá, guberniá tomská, tudzież morzé lodowaté.

Rzeki: Ob, Irtysz, Soswa, Om, Tara, Demianka, Iszym, Wahaj, Tobol, Konda, Iset, Tura i Tawda.

Własność ziemi i produkta. Miesca rozleglé, położoné wewnątrz koła biegunowého, są pełné błót i mchu, gdzie roście karłowaté iwowé drzewo nizkié; od koła zaś biegunowého do 58 stopnia szerokości, guberniá ta jest napełnioná gęstými lasami i wielą błotami: stepy barabińskie máją grunt żyzny: nad rzekami Iszymém i Wałahą leżą po większý części albo stepy piaszczyste albo słoné; przeciwnie zaś ponad niższą częścią Tobola, Isetu, Tury aż do Tawdy rozciągają się równiny urodzajné. Produkta tuteysze są: zbożé, las, zwierzęta dobrého futra, bydło, ryba, zwierzyná i sól ieziorná.

Ludność dochodzi do 447,000 głów.

Prócz Rossyjan, żyją tam różne tatarskie narody, Ostiacy i Samoiedzi.

Herb tobolski wyróża w polu siném piramidę złotą z armaturą wojskową, bębnami i alabartami lub bardyszami obosiecznemi.

Podział gubernii. Ona dzieli się na 9 powiatów, w których są miasta powiatowé:

1) *Tobolsk* miasto guberskie na prawym brzegu Irtyszu przeciw uściu Tobola. Kupcy tuteysi handlują po lepszych iarmarkach rossyjskich, aż do Moskwy i Kiachty. Jest fabryka znaczna płócienná, są skórowé, topieniá łoju i warzeniá mydła.

2) *Tiumén* po obu stronach Tury. Tu mieszkają Tatarowie i Bucharczykowie. Má fabrykę odléwaniá dzwonów i jest sławny fabrykami skórowémi.

3) *Turyńsk* także nad rzeką Turą wyżej Tiuménia: má fabryki warzeniá mydła i skórowé.

4) *Ialutorowsk* na lewym brzegu Tobola, niżej uściá Isetu.

5) *Kurhan* na brzegu lewym Tobola.

6) *Iszym* nad rzeką Iszymém.

7) *Tara* na lewym brzegu Irtyszu.

Miasto sławne jest fabrykami skórowémi.

8) *Omsk* s. twierdzą nad rzekami *Irtyszem* i *Omią*.

9) *Berezów* nad rzeką *Soswą*, do Obwpádaiącą. Mieszkańcy tuteysi po większém części żywią się łowiéniém ryb i biciém zwierza.

W téj gubernii są twierdze dla ochrony granic od stepów *Kirgiskaysackich*, które czynią linią *iszymską*, ta się zaczyna od linii *uyskiéy* przy *Tobolu* i ciągnie aż do *Omska* więcéy niż na 500 wierszt.

§ 88. 55) Guberniá tomská.

Granice: morzé lodowaté, guberniá *tobolská*, stepy *kirgiskaysackie*, *Ziungoryiá*, *Mogoliá* i guberniá *irkutská*.

Rzeki: *Ieniséy*, trzy rzeki *Tunguski*, *Abakan*, *Iełohuy*, *Turuchan*, *Czumysz*, *Tom*, *Czułym*, *Ket*, *Irtysz*, *Buchtorma* i *Ulba*.

Własność ziemi i produkta. Północná część téj gubernii má położénié w ogólnosci równe, i składa się z błót: ku południowi rozciągają się miejsca wysokie, które zamiéniają się około gra-

nic południowych w góry wyniosłe, pasmem ciągnące się. Tu leżą náyżyzniejsze równiny, gdzie tylé się rodzi zboża, że wystarczą nawet obywatelóm północnych stron téy gubernii. Prócz zboża są inné produkta: łás, bydło, zwierzęta wyborńego futra, ryba, pszczoły, melony, kawony, lén, tytuń, złoto, srebro, żelazo, ołów i różné kamienie.

Ludność dochodzi do 552,500 dusz.

Tu prócz Rossyjan, są Polacy, Samoiedzi, Ostjacy, Iakutowie, Tungusowie, Kaczyńcy, Schaycy, Teleuci, Betyrowie, Kałmucy i Koybale.

Herb tomski wyrązá w polu zielóném konia w prawą stronę bieżącego.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 8 powiatów, w których są miasta powiatowé:

1) *Tomsk* miasto guberskié na brzegu prawym Tomu. Kupcy tuteysi handlują po náylepszych rossyjskich iarmarkach i w Kiachcie. W tém mieście są fabryki przednié skórowé i warzenia mydła.

2) *Ienisejsk* na lewym brzegu Ieniseju. Tu bywá w Sierpniu wielki iarmark.

3) *Turuchańsk*, przedtém *Mangazeia*

nad rzekami Ieniseiém i Turuchaném. W tém mieście prowadzi się znaczny handel futrém.

4) *Narym* przy uściu rzeki Keti lub Keci i nad rzeczką Narymką. Mieszkańcy tuteysi główniejszą mają żywność z łowięcia ryb.

5) *Kaińsk* nad rzeczką Kayką, do Om wpadająca.

6) *Krasnoiarsk* na lewym brzegu Ieniseiu, gdzie wpada doń Kacza. Kupcy tuteysi handlują futrém, osobliwie sobolami.

7) *Kuznieck* nad rzeką Tomém. Obywatele tameczni kupczą futrém i bydłem.

8) *Biysk* przy złączeniu się rzeki Bii s Katuną.

W téy gubernij są górniczé fabryki: *Barnaulská* náyslawniejszą huta srebrná na brzegu lewym Oby przy uściu rzeczki Barnaula; *Pawłowská* nad rzeczkami Kasmałą i Funtowką; *Suzuńská* przy rzeczce Suzunie, do Oby wpadająca, gdzie się téż náyduje mińca; *Łokciowská* lub po ros. *Łoktiowská* przy rzeczce Aleie; *Hawryłowská* nad rzeczką Tałmową; *Zmieiewská* nad rzeczką Korboliczą; *Tomská* przy rzeczce Tom - Czulymie. Wszystkie

té fabryki, wyiawszy ostatnią, są założone dla topienia srebra; na tomskiej zaś rozpuszczają żelazną rudę. Krom tych fabryk jest jeszcze szlifiarnia czyli gdzie kamienie rzeżą, zwaną *Kolywańską*. W gubernii téy znaydują się nad rzeką Irtyszem dla bezpieczeństwa od wtargnienia narodów niemających stałego swégo pomieszkaniá, twierdze, które czynią *liniá irtyjską*.

§ 89. 56) Guberniá irkutská.

Granice: guberniá tomská, ocean północny i wschodni, Mongolia chińska i Dauryiá.

Rzeki: Lena, Kirénga, Witim, Olekma, Aldan, Wiluy, Angara, Iana, Indyhirka, Alazeia, Kolyma, Anadyr, Kamczatka, Ochota, Szyłka, Arhunia i wiele innych wielkich rzék: z jezior zaś náywiększe Baykal.

Własność ziemi i produkta. Większą część téy gubernii má położenie górzyste, kamiéniste lub skaliste i do uprawy róli niesposobné. Lepsze do rolnictwa grunta leżą na zachód i południe jeziora Baykala: także na wschód południe tego jeziora po dolinach gór i po nizinach rzék są miejscami grun-

ta oromé. Co do produktów przyrodzenia, oprócz zboża, sławniejsze są: las, bydło, zwierzęta przedniego futra, osobliwie sobole, lisy, wiewiórki, ryba, rudy ołowiane i srebrne, niektóre kamienie przezroczyście, jeziora solne i źródła.

Ludność dochodzi do 407,758 dusz. Prócz Rosyjan, mieszkają tu Polacy, Mongołanie, Buriatowie, Tungusowie, Jakutowie, Iukagirowie, Koriacy, Czukcze, Kamczadale i Karagasi.

Herb irkucki wyróża w polu srebrnym na zielonéj trawie bieżącego w lewo bobra i trzymającego w paszczę sobola.

Podziół gubernii. Ona dzieli się na 15 powiatów, w których są miasta powiatowé:

Irkuck (Irkutsk) na prawym brzegu rzeki Angary przeciw uściu rzeczki Irkuta. Kupcy tuteysi handlują do Kiachty i po znaczniejszych rossyjskich iarmarkach. Má sukienną skarbową fabrykę, płocienną i robienią kapeluszków, tudzież hutę szklaną, robienią świec łoiowych, skórowé i mydlownię.

2) *Werchneudińsk* nad rzekami Uda i Seléngą. Obywatele tameczni náywię-

cę się bawią rolnictwem, utrzymywaniem bydła, połowem ryb. W tym powiecie znaydują się: *Selénhińsk* na brzegu prawym Selénhi, w okolicach którego zbiera się náyłenszé rabarbarum; *twiérdza Piotra i Pawła* (po ros. *Petropawłowskaia*) także nad rzeką Selénhą; *Troickosawská* twiérdza nad rzeczką Kiachtą; *Kiachtá* pograniczne i kupieckie miasteczko (po ros. *słoboda*) nad rzeczką Kiachtą. Tu się odprawuje bardzo wáżny handel s Chińczykami przez zamianę towarów.

3) *Niżneudińsk* nad rzeką Uda, wpadającą z lewóy strony do wyższéy Tunguski.

4) *Kiréńsk* nad rzekami Leną i Kiréngą.

5) *Nerczyńsk* nad rzeką Nerczą, ze strony lewéy do rzeki Szytki wpadającą. W tym powiecie są miasta niegdys powiatowé: *Strietéńsk* i *Doronńsk*, oraz fabryki górnické, iakoto: *nerczyńská*, *duczarská*, *kutomarowská*, *iekaterynińská*, *alexandrowská*, *hazimurská*, *szylkińská* i *pietrowská*: piérwsze siedm założono dlá topiěníá rud srébrzysto-olowianych, ostatniá zaś dlá rozpuszczaniá żelaza.

6) *Barhuzińsk* nad rzeką *Barhuziném*, do *Baykala* wpadającą.

7) *Olekmińsk* nad rzekami *Leną* i *Olekma*.

8) *Iakuck* nad rzeką *Leną*. Obywatele tuteysi znaczny prowadzą handel futrém.

9) *Oleńsk* nad rzeką *Oleńskiem*.

10) *Zyhańsk* nad rzeką *Leną* przy samém kole biegunowém.

11) *Zaszywersk* nad *Indyhirką* we śródku koła biegunowého.

12) *Akłańsk* nad rzeką *Akłaném*.

13) *Inżyhińsk* przy uściu *Inżyhiny*.

14) *Ochock* przy uściu rzeki *Ochocty* s portém i miescém sposobném do budowania i naprawy okrętów.

15) *Niżnekamczack* na półwyspie *Kamczatki* nad rzeką *Kamczatką*. W tym powiecie sławne są miejsca więziennié *tygilskie* (po ros. *Tygil'skoy ostroh*), *bolszerzeckie*, *werchnekamczackie* i port morski *Piotra i Pawła* lub *petropawłowskaia hawań* przy odnodze *awaczyńskiey*.

II. *Guberniie* na osobnych prawach zestawioné, są:

§ 90. 57) Guberniá Kiiowská.

Granice: gubernie czernihowska, połtawska, chersońska, podolska, wołyńska i mińska.

Rzeki: Dniepr, Irpeń, Stuhna, Roś,

Własność ziemi i produkta. Guberniá ta, składa się z miejsc równych, pokrytych czarną ziemią, a przeto należy do rzędu żyznych gubernii. Ona obfituje w zboże, drzewa owocowe osobliwszý dobroci, posilné łąki i pastwiska, konie i wielkie bydło rogate: miejscami sieją tytuń i znáydują się morwy: inné zaś produkta są: lén, piénka, miód i wosk.

Ludność, króm szlachty i duchowieństwa, wynosi do 1,066,198 dusz. Tę liczbę składają prócz Rossyán, Polácy, Zydzi, Cyganie i Mengnici.

Herb kiiowski wyráza w błękitném polu Michała archanióła w sukni srebrený.

Podziół gubernii. Dzieli się ona na 12 powiatów, w których té są miasta:

1) *Kiiów* miasto guberskie nad rzeką Dnieprém. Założoné w r. 430 po n. Chr. składa się ze trzech części: s *pieczarskiéy*, włásného *Kiiowa* albo staré-

go Kiiowa, zwanego także *miastem sãfiyskiem* i *Podola*. Tu rezyduje Metropolita wyznania grekorossyyskiego, i jest wiele pięknych, ogromnych i bogatych kościołów (cerkwi), duchowna Akademia i guberskie Gimnazyum. Z osobliwości, które się w tém mieście znajdują, na szczególniejszą zasługuje uwagę *kláštor pieczarski*, zowiący się po ros. *Kiiwopeczerskoiu Ławroiu*. W starym Kiiowie kościół pod tytułem Zofii z ogromności i ozdób wspaniałych jest sławny. Má fabryki skórówé, świec łoiowych i cegielnie.

2) *Wasilków* o 35 wierst na południé-zachód Kiiowa.

3) *Bohustaw* nad rzeką Rosią.

4) *Skwira* także nad rzeką Rosią.

5) *Czerkasy* nad Dnieprém niżej Kiiowa.

6) *Czehryn* lub *Czyhiryn* przy uściu rzeczki Irkleyca, do Dniepra wpadaiącý za pomocą Tiaśminy.

7) *Lipowiec* nad szczytém rzeki Sobu, na lewym iéy brzegu.

8) *Umań* na lewym brzegu Umańki, wpadaiącý do Siniuchy przy pomocy rzeki Ietranu.

9) *Machnowka* leży od Skwiry na

zachód, nad małą rzeczką, do Teterewa wpadającą. W powiecie tym jest sukienná i iedwabnych robiénia pończoch fabryka: osiadło tu do 100 osób Menonitów.

10) *Zwinogród* na prawym brzegu rzeki gniłego Tykicza, do Simiuchy wpadający przy pomocy (po ros.) horskaho Tykicza.

11) *Radomyśl* na brzegu lewym rzeki Teterewa.

12) *Tarasza* między Skwirą i Bohusławem nad małą rzeczką do Rosi wpadającą.

§ 91 58) Guberniá czernihowská.

Granice: gubernie mohilewská, smoleńská, orłowska, kurská, połtawská, kiiowska i mińská.

Rzeki główniejsze: Dniepr, Desna, Oster, Berezyna, Iput.

Własność ziemi i produkta. Guberniá ta, má powierzchnię ziemi równą i do uprawy roli wcale sposobną, a zatem rolnictwo tu jest nader korzystné: inné przyrodzone produkta są: piénka, lén, tytoń, las, owoce drzew ogrodo-

wych, bydło, osobliwie rogaté, ryba ruda żelazná.

Ludność, prócz szlachty i duchowieństwa, dochodzi do 1,014,558 dusz. Tu mieszkają między niemi Grecy, Zydzzi, i Koloniści niemieccy.

Herb czernihowski wyrążá w polu srebrném o iedney głowie orła czarnégo, ukoronowaného koroną złotą i trzymającego w szponie lewéy krzyż pozłocony.

Podział gubernii. Guberniá ta dzieli się na 12 powiatów, w których miasta są:

1) *Czernihów* miasto guberskie na brzegu prawym Desny. W tym powiecie są rudnie żelazné i luty szklané.

2) *Kozielec* nad rzeką Osterém. W powiecie tym są fabryki sukiéná i płóciéná.

3) *Nieżyn* nad rzeką Osterém, miasto zaludnione Grekami. To miasto prowadzi handel z obcemi krajami, osobliwie s Turcyą. Na iarmarki tuteysze przypędzają się wielé koni i bydła rogátého od Kozaków dońskich.

4) *Borzna* nad rzeką Borzną.

5) *Głuchów* nad rzeką Iesmaném ku gub. kurskiéy. W powiecie tym znáy-

duie się fabryka skarbowá robiénia prochu i dobywá się glina porcelanowá.

6) *Konotop* nad rzeką Iezuczą. W powiecie tym iest fabryka sukiénna.

7) *Sosnica* nad Desną, Sýmém i Ubedém.

8) *Nowogród - Siewierski* na prawym brzegu Desny.

9) *Starodub* nad rzeczką Babińcém, má fabrykę odléwania spiżu i skórówé.

10) *Mglin* nad rzeczkami Sudynką i Mołotkowém do Iputu wpádaiącými.

11) *Horodnia* lub *Horodnick* nad rzeką Horodnią.

12) *Nowémiaſto* nad rzeką Iputém.

W téy gubernii náydują się miasta niémające powiatów: 1) *Berezna* nad rzeką Berezą; 2) *Oster* nad rzeką Osterém; 3) *Korop* nad rzeką Koropém; 4) *Królewiec* nad rzeką dobrą wodą zwaną; 5) *Pohar* nad rzeczką Sudostém; 6) *Suraż* nad rzeką Iputém.

§ 92. 39) Guberniá połtawská.

Granice: guberniie kiiowská, czernihowská, słobodzko-ukraińská i iekaternosławská.

Rzeki: Dniepr, Zolotonosza, Suła; Psol, Worska.

Przymiot ziemi i produkta. Guberniá ta, skłádá sié z równin, pokrytych powszechnie czárná ziemiá, więc do uprawy roli nader sposobná. Produkta sá tu: zbożé, owoce sadowé przednie, tytoń, bydło rogaté, konie, owce, pó niektórych zaś miescach nájdnie sié torf czyli darn suszony, do pálenia przydatny.

Ludność wynosi dusz około 1,317,782:

Herb téy gubernii wyobrazá tarczę podzieloná na krzyż, na cztery części, s których w wierzchniéy, w polu czerwóném, także na krzyż ułożoné sá dwie szpady złoté, końcami ostrémi do góry; w spodniéy zaś w polu błękitném bydz powinna piramida złotá i na niéy smok w kółko zwiniony: á w drugich dwu częściach, w polu srebreném, na ziemi postawioná s prawéy strony chorągiew czerwóná, na niéy orzeł czárny ó dwu głowach, koronami ozdobiony; u którego na piérsi w węzeł ułożoné iest imię Imperatora Imci s. p. Piotra I; w szponach berło i iabłko cesarskie; po lewéy zaś stronie drzewo palmowé, na ziemi także postawioné.

Podział gubernii. Guberniia ta dzieli się na 12 powiatów, w których są miasta powiatowe:

1) *Poltawa* miasto guberskie nad rzekami Worskłą i Poltawką. To miasto jest nader wslawione w historii rosyjskiej i pamiętne zwycięstwem, otrzymanem w r. 1709 przez Piotra I nad Karolem XII królem szwedzkim.

2) *Konstantynogród* nie daleko rzeki Orła do Dniepru wpadającej. W tym powiecie są wynalezione i odkryte wody kruszcowe czyli mineralne.

3) *Krzemięczuk* na lewym brzegu Dniepru. W powiecie tym wiele się najduie fabryk salétrzanych.

4) *Choról* nad rzeką Chorolém. W tym powiecie są fabryki salétrowe.

5) *Zołotonosza* nad rzeką tegoż imienia.

6) *Łubny* nad Sułą, do Dniepru wpadającą.

7) *Pereiasław* nad Trubeżem i Alką.

8) *Pyriatin* nad rzeką Udaiem, do Suły wpadającą.

9) *Przyłuki* nad tąż rzeką. W tym powiecie jest przednia fabryka sukienna.

10) *Romen* na prawym brzegu Suły.

11) *Hadiacz* nad rzeką Psolą.

12) *Mirgród* lub po ros. *Mirhorod* nad rzeką *Chorolém*.

§ 93. 40) Guberniia finlandzká:

Granice: guberniie ołoniecká i sankt-petersburská, odnoga finlandzká i Finlandyiá przedtém szwedzká, dziś iuż do Rossyi wcielóná.

Rzeki sławniejsze: Kiumén i Woksa: z jezior zaś: ładozkie albo Lado-ga, Sayme i Utrus.

Własność ziemi i produkta. Tu iest grunt górzysty, skalisty, błotny i napełniony wielą ieziorami, a zatém do uprawy róli mało przygodny: lecz obfituie w lasy, zwiérzynę, rybę: także mieszkańcy mają sobie wielką korzyść z wychowu stád bydła, które tu są piękne s przyczyny buynych pastwisk. W bliżkości Serdobola i przy Ruskole łamią różného koloru marmur.

Ludność. Wszystkich mieszkańców liczy się do 185,242 dusz. Króm Ros-syian, żyją tu Szwedzi, Niémcy i Fin-nowie albo Finlandczykowie: ci ostatni są dawni obywatele téy krainy.

Herb finlandzki wyrážá w polu czér-woném dwie mitry xiążęcé, iedną nad

drugą, a pod niemi dwie zgięte ręce w zbroiach złotych z mieczami, obróconemi do boków tarczy.

Podział gubernii. Guberniia finlandzka składa się ze 6ciu powiatów, w których są miasta:

1) *Wyborg*, miasto guberskie, s portém i twierdzą przy odnodze finlandzkiey. Tu przychodzi corok do 100 okrętów: wywożą się stąd towary: berywiona, deski, smoła i potasz. Má guberskie gimnazyum i komorę celną.

2) *Frydrychsham* miasto s twierdzą i portém. Tu się znáyduie komora celná.

3) *Wilmanstrand* nad ieziorém Saymém miasto obronné.

4) *Neyszlot* miasto obronné nad ieziorém Utrusém. Tuteysi obywatele żywią się náywięcéy połowém ryb.

5) *Serdobol* przy ieziorze ładozkiém. Obywatele tamedzni prócz małégo handlu, zatrudniaią się korzystném ryb łowieniem.

6) *Kexholm* miasto zwané przedtém *Karelami*, obronné, na wyspie rzeki Woksy przy uściu onéy do ieziora Ładogi.

§ 94. 41) Guberniá estlandzká.

Granice: morzé baltyckie i część onégo odnoga finlandzká, gubernie sankt-petersburská i inflantská.

Rzeki znaczniejsze: Narowa i Pernow: z jezior zaś: czudzkie czyli Peypus.

Własność ziemi i produkta. Tu grunt po większém części równy, nizki i wilgotny, wyjąwszy brzegi morskie, gdzie miejscami znáydują się wzgórki: produkta zaś są: rozmaite zboże, iarzyna, las, bydło rogaté, konie, ryba i wiele kamienia wapiennégo, s czego mieszkańcy páłá wapno i dostarczają do miejsc sąsiedzkich.

Ludności w tój gubernii liczy się dusz 212,772. Prócz Rossyán, są tu Szwedzi w małym liczbie i Duńczycy, náywięcej zaś iest Niémców i Estów.

Herb estlandzki wyobrázá w polu złotém trzy leżące błękitné lwy.

Podział gubernii. Ta guberniá dzieli się na 4 powiaty, które są:

1) *Powiat harryiński*, w którym iest *Rewel* miasto guberskie i powiatowé, kupieckie, s portém i twierdzą nad odnogą finlandzką. Tu corocznie przycho-

dzi okrętów kupieckich do 150, wysy-
łające się za morzé towary są: zbożé,
lén, pieńka, nasienie konopné i oléy, płó-
tno żągłowé, skóry i t. p. Má fabryki
tabaczną, robieniá pudru i świec. Do
tego powiatu náleży *baltycki Port*, mia-
sto przy morzu baltyckim z bezpiecz-
nym portém dlá okrętów kupieckich.

2) Powiat *wirlandzki*, gdzie miasto
powiatowé *Wezenberg*, zwané w dáwnych
dzieiach rossyyskich *Rakoborém*.

3) Powiat *erwénski*, w którym mia-
sto powiatowé *Weisenszteyn*, zwané nie-
gdys po rossyysku *Paidoiu*.

4) Powiat *Wikski*, gdzie miasto po-
wiatowé *Habsal* s komorą celną i por-
tém, sposobnym dlá małych statków.
Tu przynáleżą wyspy: *Dago* i *Worms*,
które leżą na morzu baltyckim. Piér-
wszą z nich dosyc ludną, má fabrykę
robieniá kapelusów, a na zachodnim o-
néy przyládku znáyduje się laterniá mor-
ská (po ros. *maiak*).

§ 95. 42) Guberniá inflantská.

Granice: ze strony zachodniéy zato-
ka ryzká, z junych zaś stron gubernie

kurlandzká, witebská, pskowská i estlandzká, tudzież iezioro czudzkie.

Rzeki: Dźwina zachodniá, Aa, Felin, Embach, Pernow i Ewest.

Własność ziemi i produkta. Przyrodzoná dobroć gruntów w téy gubernii powszechnie iest taká, iak w gubernii estlandzkiey: a produkta są: zboże, lén, piénka, las, konie, bydło rogate; także łowiénié ryb w morzu bałtyckim, ieziorach i rzékach dosyć iest korzystné.

Ludności ta guberniá má dusz 579,291. Są tu, prócz Rossyán, Łatysze, Liwowie, Estowie iako dáwni obywatele kraju tego, i Niémcy, którzy osiedli w wieku 12.

Herb instantski wyráża w polu czerwóném gryfa, w prawá tarczy obróconého i trzymaiącego w łapie prawéj miecz, w lewéj zaś tarczę złotą.

Podziál gubernii. Ona skłádá się s pięciu powiatów, które są:

1) Powiat *ryzki*, w którym *Ryga* miasto guberskie i powiatowé wyżéj uściá Dźwiny zachodniéy s portém i twiérdzą: má różné fabryki i rękodzieła. Tu corok przychodzi do 1,000 okrętów kupieckich, na tych wywozą się towary: zboże, lén, piénka, skóry, płó-

tno żąglowé, potasz, oléy konopny i in-
né rzeczy: przywożą się zaś náyw ęcéy:
cukier, kawa, wina i inné produkta
służące do zbytku. Do tego powiatu
należy miasto *Wolmar* nad rzeką *Aa*,
gdzie obywatele náywięcéy się żywią
z rzemiośl różnych.

2) Powiat *wéndéński*, w którym mia-
sto powiatowé *Wéndén* nad rzeką *Aa*.
W powiecie tym leży miasto *Walk*.

3) Powiat *derptski*, w którym powia-
towé miasto *Derpt* czyli *Dorpat* nad Em-
bachém. Má Uniwersytet i fabrykę,
gdzie się robią i polerują zwierciadła.
W tym powiecie iest miasto *Werro*.

4) Powiat *Pernowski*, w którym
miasto powiatowé *Pernow* czyli *Pernau*
przy uściu rzeki tegoż imiěnía stwiér-
dzą i portém, przydatnym dlá małych
okrętów kupieckich. Tu iest fabryka
chustek i wstąg. Do powiatu tego ná-
leży miasto *Fellin*.

5) Powiat *Arénsburski*, albo wyspa
Ezel. Ta wyspa iest iedna z náy-
większych wysp, do gub. inflant. nále-
żących. Grunt na niéy acz kamiénisty,
ale dosyc żyzny. Większą część mié-
szkańców żyie z łowiěnía ryb i korzy-
stného chowania bydła: po wielu mie-

scach łamiał wapienny kamień. Tu leży miasto *Arénsburg*, skąd prowadzi się handel. Do tego powiatu należą wyspy: *Mon*, *Runo* i inné.

§ 96. 45) Guberniá witebská.

Granice: guberniie inflantská, pskowská, smoleńská, mohilewská, mińská i kurlandzká.

Rzeki: Dźwina zachodniá, Meża, Kaspla, Toropa, Łowac i Wielká (*Wielikaia*).

Własność ziemi i produkta. Guberniá ta powszechnie má położenie swoje równe, powierzczeniá gruntów po więk-szey części gliniastá, iltowatá i piasczy-stá; produkta zaś są: zboże, drzewo, len, piénka, bydło rogate, konie, pszczo-ły a miejscami náyduią się rudy żelazné.

Ludność dochodzi do 672,000 dusz. Mieszkaią tu prócz Rossyián, Polácy, Litwini i Zydzi.

Herb téy gubernii wyráżá tarczę na dwoie przedzieloną: w części górnéy iest połowa herbu Państwa rossyyskié-go; w dolnéy zaś dáwny herb połocki, czyli iezdziec w polu srebrném na ko-niu.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 12 powiatów, w których są miasta:

1) *Witebsk* znakomite guberskie miasto nad rzeką Dźwiną, gdzie do niej wpada Witpa. Prowadzi wielki handel, do którego náywięcéy wchodzą Żydzi: są tu fabryki skórówé.

2) *Połock* przy uściu Połoty, do Dźwiny wpadaiący. Prowadzi znaczny handel zbożem, miodem, woskiem, bydłem rogatém, skórami i innémi produktami do Rygi.

3) *Dryza* i 4) *Dunenburg* obadwa miasta nad Dźwiną niżéy Połocka.

5) *Rzeżyca* nad rzeczką Rzeżycą do ieziora Łubań wpadaiąca.

6) *Lucyn* nad rzeczką Łucią, do Rzeżycy wpadaiąca.

7) *Siëbież* przy ieziorze siebiezkiém.

8) *Newel* nad małą rzeczką do Łowaci wpadaiąca.

9) *Horodek* nad ieziorém Nieszo-drém.

10) *Wieliz* po obu stronach Dźwiny.

11) *Suraż* léży nad rzekami Dźwiną zachodnią i Kasplą. Obywatele tutaj si kupczą zbożem, piéńką, lném, ło-

iem i oleiém, posyłając té produkta do Rygi.

12) *Lepel* nad uściém Essy, wpádaiący do biálego jeziora ku granicy gubernii mińskiéy.

§ 97. 44) Guberniia Mohilewská.

Granice: guberniie witebská, smoleńska, czernihowska i mińska.

Rzeki sławnieysze: Dzwina zachodniá, Dniepr, Druć, Soż, Łuczosa.

Przymiot ziemi i produkta. Położenie téy gub. po większéký części równé, powierzcchniá gruntów ilowatá, w jnszych zaś miescach piaszczystá i gliniastá. Głównieysze produkta są: zbożé, piénka, lén, miód, wosk, bydło rogaté, drzewo, które się do Rygi spławiá wodą w znaczney ilości, a Dnieprém dostarczá się ono do portów czarnomorskich: są w téy gubernii łupné kamienie wapiénne i rudy żelazné.

Ludność dochodzi do 813,000 dusz. Tu, prócz Rossyian, żyją Polácy, Litwini i Żydzi.

Herb mohilewski wyráżá tarczkę na dwoie podzieloną: w części wierzcchniéy má bydz połowa herbu Państwa ros-

syyskiego; w spodniéy zaś mohilewski herb, t. i. rycérz na koniu w polu czérwoném.

Podził gubernii. Dzieli się ona na 12 powiatów, w których miasta powiatowé są;

1) *Mohilew* miasto guberskié na prawym brzegu Dniepra. Miasto to prowadzi nié mały handel do Rygi, Memla, Królewca i Gdańska, dokąd posyła bydło rogaté, drzewo, zbożé, piéńkę, lén, oléy konopny, miód, wosk, potasz, skóry i lóy.

2) *Kopys* nad Dnieprém wyżéy Mohilewa,

3) *Orsza* także nad Dnieprém wyżéy Kopsia.

4) *Siénno* przy jeziorze siénném i rzéczce Krzywinié,

5) *Babinowicze* nad rzéką Łuczosa, do Dżwiny zachodniéy wpádaiącą.

6) *Mścislaw* nad rzéką Wechrą.

7) *Czausy* nad rzéczką Basią.

8) *Klimowicze* nad rzéczkami Tapką i Ostrém, s których ostatniá wpáda do Soża.

9) *Czerykow* nad rzéką Sożém.

10) *Stary Bychów* nad Dnieprém.

11) *Rohaczew* nad Dnieprém i Drucią.

12) *Bielica* nad rzeczką *Bielicą*.

§ 98. 45) Guberniá kurlandzká.

Granice: morzé bałtyckie, gubernie wiléńska, witebská i inflantská.

Rzeki główne: Dźwina zachodniá, Windawa i Aa.

Własność ziemi i produkta: Powierzchniá gruntów nizká i po wielu miejscach błocistá: rodzi: zbożé, lén, piénkę, wyborné pastwiska, las, bydło rogaté, konie, różną zwiérzynę, pszczoły i obfituie w rybę.

Ludność. Mieszkańców liczy się do 415,300 dusz. Są tu, oprócz Rosyjan, Niemcy, którzy składaią większą część szlachty i miésczan, Łatysze, mieszkaiący po wsiach i Inflantczykowie (Litwony) naród liczny, którzy osiedli część gubernii kurlandzkiey między morzém i odnogą ryzką, tudzież nieco Żydów.

Herb kurlandzki wyráza tarczę na cztery części podzieloną, s których w piérwszey i czwártéy w polu srebreném są lwy czerwóné; w drugiéy i trzeciéy w polu błękitném daią się wi-dzić do połowy z boków tarczy wychodzące ielénie srebrené.

Podział gubernii. Gubernia ta składa się s 5 powiatów (oberhauptmaństw) i oprócz miast powiatowych z jnych 7 do nich należnych.

1) Powiat *mitawski*, w którym *Mitawa* miasto guberskie i powiatowe nad rzeką Aą: dosyć obszerné i pięknie zabudowané: má Gimnazyum Akademickié z obserwatoryjum i biblioteką. Do tego powiatu należy miasto *Bausk*.

2) Powiat *zelburski*, w którym miasto powiatowe *Zelburg* przy Dźwinie zachodniéy. Do tego powiatu należą dwa miasta: 1) *Iakóbsztad* i 2) *Frydrychsztad*.

3) Powiat *tukumski*, gdzie miasto powiatowe *Tukum*, leżące na północ zachód Mitawy.

4) Powiat *goldyngiéhski*, w którym miasto powiatowe *Goldynga* nad rzeką *Windawą*, w tém miejscu na rzece zaczyna się wielkie progi czyli katarakta. Do tego powiatu należą miasta: 1) *Windawa* przy morzu bałtyckim i przy uściu rzeki *Windawy* s portém, skąd wysyła się bardzo znaczna ilość towarów. 2) *Lipawa* (*Libawa*) także przy morzu bałtyckim s portém. To miasto prowa-

dzi wielki handel w gubernii kurlandzkiej. 3) *Grobin*.

5) Powiat *piltyński*, gdzie miasto powiatowe *Piltyn* nad Windawą w dół Goldyngi. Do tego powiatu należy miasto *Hazénpot*.

§ 99. 46) Guberniia litewsko-wilénská.

Granice: guberniie kurlandzká, mińská, litewsko-grodziéńská, xięstwo warszawskie, od którego oddziela się w znaczney części Niemném, Prussyiá, i nakoniec morzé bałtyckie.

Rzeki główne: Niemén, Wiliia, Niewiaża, Aa i Windawa.

Przymiot ziemi i produkta. Powierzchniá gruntów równá, miescami błotná i má wiele ieziór: produkta zaś przednieysze są: zboże, drzewo, lén, piénka, łąki wyborne, bydło, osobliwie owce, pszczoły i ryba.

Ludność. Wszystkich mieszkańców liczy się dusz 961,545. Prócz Rossyián, są Polácy, Litwini, Zydzi, po niektórych zaś powiatach Tatarowie.

Herb litewsko-wilénski wyobrazá tarzę w polu czerwóném, na której mąż

zbroyny, bieżący na białym koniu w prawą tarczy, w ręce iego prawy miecz w górę wzniesiony, na lewy zaś srebrną tarcza s krzyżem czerwonym o ośmiu rogach.

Podział gubernii. Gubernia ta dzieli się na 11 powiatów, w których są miasta:

1) *Wilno* miasto guberskie nad rzeką Wilią, dokąd wpada rzeka Wilenka: ma 20,000 mieszkańców, między którymi jest do 5,000 Żydów. Tu się znajdują: Uniwersytet, duchowne katolickie Seminarium i guberskie Gimnazjum. Prowadzi się stąd handel do Królewca i do innych miast.

2) *Kowno* piękne handlowe miasto przy uściu Wilii do Niemna.

3) *Rossienie* przy uściu rzeki Dubicy, po której chodzą statki.

4) *Telsza* czyli *Telsze* nad rzeką Kummelą, do Windawy wpadająca.

5) *Szawla* lub *Szawle*. To miasto leży ku gubernii kurlandzkiej.

6) *Poniewież* miasto powiatu Upitskiego nad rzeką Niewiażą, do Niemna wpadająca.

7) *Troki* na jeziorze z Wilią łączącym się.

8) *Oszmiana* na południe Wilna, nad małą rzeczką, do Wilii wpadającą.

9) *Swinciany* miasto powiatu zawi-
leyskiego, leży ono od północy na wschód
Wilna.

10) *Widze* miasto powiatu brasław-
skiego, ku granicy gub. mińskiej, nie da-
leko rzeki Dżisny.

11) *Wilkomirz* leży na zachód Widz.

§ 100. 47) Guberniá litewsko-gro- dziéńská.

Granice: gubernie litewsko-wiléńská,
mińská, wołyńská, na zachód zaś Galli-
cyá, prowincyiá białostocká i księstwo
warszawskie.

Rzeki: Niemén, Szara, Bug zacho-
dni, Muchawica, Pina i inné niektóre.

Własność ziemi i produkta. Guber-
niá ta, má powierzchnią ziemi równą
i do uprawy roli sposobną, a przeto głó-
wniejsze oney produkta są: zbożé, lén,
piénka, bydło i las.

Ludność dochodzi do 608,182 dusz.
Mieści w sobie té samé narody, co i
w litewsko-wiléńskiéy gubernii.

Herb litewsko-grodziéński: w podzia-
le górnym tarczy, mającym pole czér-

woné, wyróża rycérza zbroynégo, bie-
żącého na koniu biálym w prawą tar-
czy, uktórégo w ręce prawéy pałasz
wzniesiony iakby do cięciá, a na lewym
ręku srébrná tarcza s krzyżém ośmio-
bocznym czérwonym; w dolnym zaś po-
dziale żubra.

Podziát gubernii. Składá się ona z 8
powiatów, w których miasta té są:

1) *Grodno* miasto znakomité guber-
skie nad rzeką Niemném: má wiele go-
rzalni i cegielni, oraz iedną fabrykę su-
kiénną.

2) *Lida* nad rzeczką Dzilą, do Nie-
mna wpádaiącą.

3) *Nowogródek* niedaleko Niemna ku
granicy gubernii wilénskiéy.

4) *Słonim* na lewym brzegu Szary.
Má fabryki robiéniá kapelusów i skó-
rowé.

5) *Prużany* nad rzeką Muchawicą.

6) *Kobryń* nad tąż rzeką w dół;
gdzie się znáyduiá cegielnie.

7) *Brześć* nad Bugiem zachodnim,
gdzie wpádá Muchawica.

8) *Wołkowysk* na zachód Słonima,
nad rzeczką do Niemna wpádaiącą.

§ 101. 48) Guberniia mińska.

Granice: guberniie witebská, mohilewská, czernihowska, kiiowska, wołyńska, grodzieńska i wileńska.

Rzeki sławniejsze: Berezyna, Prypec, Dniepr, Iacolda, górne części Szary, Niemna i Wilii, tudzież Ulla.

Przymiot ziemi i produkta. Ziemia má położenie równe; miejscami wszakże błocisté: produkta główniejsze są: zboże, które, co nad potrzebę wewnętrzną i od pędzenia gorzałek zostaje, posyłane bywá w niemałej ilości za granicę; drzewo, które wodą spuszcza się do Krzemieńczuka i do portów chersońskiego, ryzkiego i królewieckiego, bydło rogaté, konie i pszczoły.

Ludność dochodzi do 976,736 dusz. Są tu, prócz Rossyian, Polacy, Litwini i Żydzi.

Herb miński: na tarczy, mającý pole złoté, jest dwóygłowy orzeł, na piersi tego orla, na małej tarczy, mającý pole błękitné, Najswiętszá Panna w jasności, okrażóná sześcía aniołami.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 10 powiatów, w których miasta powiatowé są:

1) *Mińsk* miasto guberskie nad rzeką Swisłoczą, do Berezyny wpadająca. Má fabryki robienia kapeluszuw i sukienne.

2) *Wileyka* nie opodal rzeki Wili.

3) *Dzisna* przy uściu rzeki Ułły. Odtąd zaczynaia się po Dźwinie progi, skladaiające się z wielkich skál podwodnych i z wody wygladaiających.

4) *Borysów* nad rzeką Berezyną s portém.

5) *Ihumén* na południe Borysowa.

6) *Bobruysk* nad rzeką Berezyną.

7) *Mozyr* nad rzeką Prypecia.

8) *Rzeczyca* nie daleko Dniepru na wschód Mozyra.

9) *Stuck* nad rzeką Słuczą. Má fabrykę iedwabną robienia pasów (kuszakow).

10) *Pińsk* nad rzeką Pina, po której chodzą statki, do Prypeci wpadająca. Má garbarnie czyli fabryki skórowé.

§ 102. 49) Guberniia wołyńska.

Granice: gubernie grodzieńska, mińska, kiiowska, podolska, od zachodu zaś Gallicyia.

Rzeki: Strumień, Styra, Porona, Służca, Teterewa.

Własność ziemi i produkta. Guberniia ta, má położenie równe i składa się s powierzchni náyżyźniejszý, a przeto obfituje w zboże, las, piéńkę, lén, drzewa owocowé, stada bydła, pszczoły, zwierzynę i miescami są rudy żelazné.

Ludność wynosi do 1,064,710 dusz. Są tu, prócz Rossyjan, Polacy, Litwini, Żydzi, Cyganie i nie wielká liczba Tatarów.

Herb wołyński wyráża w polu złotém czárnego o dwu głowach ukoronowanego orła, na którego piersi byđź powinién krzyż czerwony ze czteréma końcami.

Podziół gubernii. Dzieli się ona na 12 powiatów, w których miasta są:

1) *Zytomirz* miasto guberskié nad rzeką Teterewą. Má fabryki skórowé i robiénia kapelusów. W powiecie tym iest 19 hut żelaznych i leży miasteczko *Berdyczew*, sławné pięcią swoiemi iarmarkami, dokąd przypędzają na przedáz do 10,000 koni i 18,000 bydła rogatego.

2) *Owruć* na północ Zytomirza w stronie leśnéy, a zatém obywatele tuteysi

kupczą smołą i dziegiem. W tym powiecie jest 92 małych żelaznych hut czyli rudem i 30 bud potaszowych.

3) *Nowogród - wołyńsk* na północ-zachód od Zytomirza, odległe na 84 wiersy. W miasteczku Korcu, leżącym w tym powiecie, jest fabryka porcelanowa (farforowaia).

4) *Starokonstantynów* na południe Nowogród-wołyńska. W tém mieście bywá corok dziesięć iarmarków.

5) *Zasław* nad rzeką Horyném.

6) *Ostrog* miasto piękne nad Horyném w dół Zasławia.

7) *Rowno* na północ-zachód Ostrogu. Mieszkańcy tuteysi bawią się handlém i różnemi kunsztami czyli rzemieślém. W mieście tém bywá corocznie 19 iarmarków.

8) *Władimirz* nad rzeką Bugiem. W tym powiecie są trzy fabryki bawełniané, 1 bagazyi albo kartunu indyjskiego i 1 płocienná.

9) *Kowel* lub *Kowla* nad rzeką Strumieniem, gdzie bywá 10 corocznych iarmarków.

10) *Łuck* nad rzeką Styra.

11) *Dubno* nad rzeką Styra. Oby-

watele tuteysi prowadzą handel do Austrii, Prussyi, Saxonii i Turcyi.

12. *Krzemieniec* na południe Dubna, gdzie bywá 11 corocznych iarmarków. Do tego powiatu należy miasteczko *Radziewillowo*, wsłáwioné pograniczną komorą celną.

§ 103. 50) Guberniá podolská:

Granice: gubernie wołyńská, kiiowska i chersońska, Mołdawiá lub Multany i Gallicyá.

Rzeki: Dniestr, Podorzé, Uszyca i Bug.

Przymiot ziemi i produkta. Guberniá tá, wyjąwszy malé wzgórkí, má położenie równe i do uprawy roli wielce sposobné. Produkta tuteysze są: zboże, owoce ogrodowe, kawony, melony, morwy i bydło.

Ludność dochodzi do 1,152,690 dusz. Są tu prócz Rossyán, Polácy, Cyganie, Żydzi i po części Niémcy.

Herb podolski wyráza na tarczy, mającý pole błękitné, słońcé świecące o 16 promieniach, nad nié m krzyż czternorożny, u spodu zaś dwóygłowego, przez

połowę wychodzącego, czarnego, koronowanego orła.

Podział gubernii. Dzieli się ona na 12 powiatów, w których miasta powiatowe są:

- 1) *Kamieniec-podolski* miasto gubernskie i twierdzą nad Dniestrem.
- 2) *Proskurów* na lewym brzegu Bugu.
- 3) *Latyczow* czyli *Lesczyn* na prawym brzegu Derażny, do Bugu wpadający.
- 4) *Uszyca* nad uściem rzeki *Uszycy*, wpadający do Dniestru. W powiecie tym są dwie fabryki sukiénne.
- 5) *Braclaw* nad rzeką *Bugiem* ze skarbową fabryką saletrzaną.
- 6) *Lityn* nad małą rzeczką, do Bugu wpadającą.
- 7) *Hajcyn* lub *Haysyn* na lewym brzegu rzeki *Soby*, wpadający do Bugu.
- 8) *Winnicy* albo *Winnica* na prawym brzegu Bugu niżej *Lityna*.
- 9) *Mohylew* nad rzeką *Dniestrem*. Má fabryki skórowé i rozpuszczaniá łoiu.
- 10) *Olhopol* na brzegu lewym rzeki *Sawranki*, do Bugu wpadający.
- 11) *Balta* nad rzeczką *Kodymą*, do Bugu wpadającą.

12) *Cekinówka*, miasto powiatu iampolskiego nad Dniestrém.

III. *Prowincyje, które nie składają gubernij.*

§ 104. 1) *Gruzyiá.*

Granice: Persyiá, Turcyiá, Imerecyiá i guberniá kaukazká.

Rzeki: Kur czyli Kura, Liihwi, Debeda, Alazań i inné.

Własność ziemi i produkta. Gruzyiá po większý części górzystá: lecz powszechnie kráy tén przyiemny i żyzny. Produkta tuteysze są: wszelaki las, drzewa owocowe, winnica, bawełna, morwy, zboże, lén, piénka, bydło, dzikié zwierzęta, ryba, srebro, złoto, miedź, żelazo, rozliczne kamienie, sól laxuiącą i wody uzdráwiające.

Ludność wynosi do 300,000 dusz. Prócz Rosyjan, są tu Gruziniowie, Ormianie, Osietyńcy i Żydzi.

Herb gruziński ieszcze nie iest potwierdzony.

Podziół Gruzyi. Ona dzieli się na 5 powiatów, w których miasta powiatowe są:

1) *Tyflis* główne lub stołeczne i dobrze zaludnione miasto nad rzeką Kurą.

2) *Hory* przy uściu rzeki Medzudy, do Kury wpadaiący.

3) *Ananur* nad rzeką Arahwą, wpadaiącą do Kury.

4) *Tetaw* leży w Gruzji wschodniéy.

5) *Sychnah* na południé Tetawa.

§ 105. 2) Kráy Kozaków dońskich,

Granice: gubernie iekaterynosławská, woronjezká, saratowská, kaukazká i taurycká (kraina Kozaków czarnomorskich) i część morza azowskiego.

Rzeki: Don, Doniec, Choper, Niedźwiedzica (Medwiedica), Klawla, Sał i Manycz.

Własność ziemi i produkta. W ogólności powierzchniá gruntów má tu położenie równe i składa się s czarnéy ziemi, na którój roście zboże wszelakié ze zbytkiem: inné produkta są: drzewa zwyczajné owocowé, także brzoskwinie, morele, migdałowé drzewa, winnica, morwy, bydło, osobliwie wiele owiec, ryba i sól izeiorná.

Ludność dochodzi do 255,000 dusz,

między którymi Kozaków w służbie ną-
dujących się liczy się więcej 55,000 głów.

Podziół kraiu. Kráy tén dzieli się
na 7 sądowych iuryzdykcy, lub powia-
tów albo cyrkułów (sysknych naczałstw,
ili okruhow), a té na 119 osád (sta-
nic). Sądownictwa są:

1) *Oxayskié*, w którym miasto głó-
wne *Czerkask* na wyspie Donu. Około
miasta tego wiele jest sadów winnicami
napelnionych. To sądownictwo má o-
sád 21.

2) *Piérwsze dońskié* nad Doném i
Salém. Ono zawiera osád 21,

3) *Drugie dońskié* także ponad rzé-
ką Doném wyżey piérwszego ze zostą
osadami.

4) *Ust-niedźwiedzickié* (medwiedic-
koie) nad Doném i Niedźwiedzicą ze
21 osadami.

5) *Choperskié* ponad Choprém ze
3ostą osadami.

6) *Donieckié* ponad Dońcém ze 6cią
osadami.

7) *Miiuskié* nad rzeką Miusą, któ-
rá wpadá do morza azowskiégo. Tu
nie masz osád kozackich (stanie), ale
mieszkaia po miasteczkach (słobodach)
i wioskach (chutorach) Małorossyianie,

których ludność oboiędzy płci wynosi
dusz 33,350.

Uwaga. Oprócz tego wszystkiego,
co się wyżej wyraziło, należą do Ros-
syi wyspy, leżące na oceanie wscho-
dnim, i posiada ona osady amerykań-
skie.

§ 106. 1. Wyspy na oceanie wscho- dnim,

a. Wyspy kurylskie.

Wyspy, ciągnące się od części po-
łudniowey Kameczatki do południá-zachodu aż do Iaponii, zowią się wyspa-
mi kurylskiemi. Liczba tych wysp, do
Rosyi należnych, pewnie nie okréślo-
ná: zwyczajnie rachuią większych 21,
mniejszych zaś bardzo wiele. Na nich
rosną náybardziéy: modrzew, dęby, brzo-
zy, lebiodka (stadkaia trawa), liliá za-
woiek (sarana), czérnice, pospolité mir-
towe jagody (hołubika), i inné niektó-
ré krzewy jagodné,

S królestwa zwierzęcego płodzą się:
niedźwiedzie, lisy czérwoné, lisy biaké,
dzikie owce, wilki, morskie bobry, tri-
chechus rosmarus, foki, wieloryby,
phoca leonina, różne morskie ptáki i

ryba. Na wyspach niektórych są góry ogień buchające, czyli tak zwane wulkaniczne. Większe wyspy prawie wszystkie są zaludnione, mniejsze zaś niemal zupełnie puste: słowem, mieszkańców na tych wyspach mało. Wyspy znakomitsze są następujące:

1) *Suumszu* lub *Soumszu* wyspa jest zaludniona, oddziela się od Kameczatki ciąsniną wszérz około wierszt 15.

2) *Poromuszyr* albo *Paramuszyr* także wyspa zaludniona, oddzieloná od pierwszhey ciąsniną na 2 wierszy. Tu są góry wulkaniczne.

3) *Onekotan* czyli *Anakutan*, oddzielająca się od drugihey wyspy ciąsniną około wierszt 50 wszérz. Na téy wyspie góry wulkaniczne znáydują się, té przedtém ogień buchały. Má obywatelów.

4) *Szyszkotan* albo *Szyiaszkotan* wyspa zaludniona, od poprzedzaiącyey leży na południé. W stronie północney téy wyspy jest góra niegdys ogień wyrzucająca, w południowey zaś góra wulkaniczna.

5) *Raszauá*, a przedtém *Rössahu* wyspá maiąca piękne lasy brzozowe i olszowe. Ta wyspa jest zaludniona.

6) *Szyuszyr* lub *Szamaszyr* leży dalej na południę, jest iedna z náywiększych wysp tego łańcucha. Między górami náyduie się wulkaniczná, która w dáwné czasy ognię buchała.

7) *Urup* czyli *Alexander*, wyspa ciągnąca się wdłuż na 200, a wszérz na 20 wierst, leży od poprzedzaiący na południę-zachód. Na téy wyspie rosta różne wysokié drzewa, buyné trawy, i niektóre służące do potráw korzenie: względém zaś zwierząt dzikich, płodzą się lisy, wilki i morskié bestyie. Tu założono osadę rossyyską *Kurylo-Rossyia*.

8) *Etarpu* leży o wierst 30 od *Urupa*, nié mała jest wyspa. Tu miescami rosta lasy wielkié i podostatkiém náyduie się wszelakich roślin służących na pokárm. Wyspiarze mieszkaią wsiami wielkiemi:

9) *Kunaszary* leży od *Etarpu* wyspy o wierst 40. Na niéy podobnieź rosta piékné lasy i obywatele mieszkaią gromadnie.

10) *Czykota* albo *Szyhodyn* známienicie zaludnioná wyspa, jest położoná o 20 wierst od poprzedzaiący i obfiatnie w lasy.

11) *Matmay* lub *Mackay* wyspa odłączająca się od japońskiej wyspy Nifona ciąsniną sangarską. Rostą na niej wielkie lasy i płodzą się ielénie, dzikie kozy, zaiące i lisy. Má wielé ludności, a obywatele mieszkaiają po osadach wielkich.

b. Wyspy alentskié.

Wyspy alentskié leżą na oceanie wschodnim, na wschód Kameczatki. Oné w ogólnosci są kamiénisté i górzysté. Na niektórych nájdnią się rzeczki bystré, ieziora; góry ogień buchaiące i cieplice. Produkta s królestwa roślinného są: lebiodka, liliá zawoiek, maliny, czérnice, pospolité mirtowé iagody, żurowiny, brusznicé: na nájbliższych zaś Ameryki wyspach, rostą po dolinach bardzo wysokie drzewa: lecz są wáźniejsze pó tych wyspach produkta s królestwa zwierzęcégo. Tu płodzą się: lisy biále, czárne i czárnoczérwoné, kuny, wilki, niedźwiedzie, bobry, wydry, a nad brzegami konie morskié (*trichechus rosmarus*), phoca leonina, foki, koty morskié (koczkodany), krowy morskié (*trichechus manatus*), ptáki morskié i wielé ryb. Wyspy té, iedné maia ludność z mieszkań-

ców stałych, inné na czas tylko zalu-
dnioné bydz się zdaia, a inné całkiem
pusté, słowém, obywatelów na nich ma-
ło. Sławniejszé wyspy są té:

1) *Berynga* i 2) *wyspa miédzianá*
(miednoy ostrow), które leżą o 200
blizko wierszt od uścia rzeki Kamczatki:
nie náleżą oné do wysp aleutskich. Są
skalisté i nie mają mieszkańców. Za té-
mi wyspami ciągną się té, które u zé-
glarzów rossyyskich są wiadomé pod
ogólném nazwiskiem *aleutskich*. Takoto:

1) *Atta* leży od wyspy miédzianéy
na południé-wschód odleglá na wierszt
200. Má ludność.

2) *Agatta* wyspa górzystá, położoná
od poprzedzaiący na południé-wschód.

3) *Kyska* wyspa wielká górzystá.

4) *Amczytka* także wyspa rozleglá:
má położenie po większéy części gó-
rzysté.

5) *Tanaha* i 6) *Kanaha* wyspy bar-
dzo wielkie. Tu náyduią rodzimą siar-
kę i są cieplice albo źródła ciepłe.
Obie mają mieszkańców.

7) *Adach* lub *Aiach* leży na północ-
wschód Kanahi. Má obywateli.

8) *Achta* wyspa wielká, leży od

poprzedzaiący na wschód. Jest zaludnioną.

9) *Amla* lub *Amlak*, co do wielkości prawie takąż iak wyspa ósmá. Są tam mieszkańcy.

Wszystkié té wyspy aleutskié zowią się *wyspami andrzejanowskiemi*: inné zaś niżéy opisané słyń pod tytułém *wysp lisich*. Z nich sławniejszé są:

1) *Umnak*, wyspa niemała, leży od poprzedzaiących na wschód. Między górami tuteyszemi jest ogień buchaiący, okrytá nigdy nietopniejącym śniegiem, w samym onéy spodzié wytryskuia cieplice. Má mieszkańców.

2) *Unalaszka* jest náywiększą z wysp lisich. Składá się z gór wysokich, między którymi jest ogień buchaiący. Nadolné téy wyspy okolice wydaią wysoką i buyną trawę, a po pochyłościach gór rostą: jagody mirtówé pospolité, maliny, lonicera xylosteum albo wickrzew (żymolost) wisiénka i niektóre korzenie używané do potráw. Ze zwierząt płodzą się tu: lisy, bobry morskié, koty morskié i foki. Obywatele tuteysi mieszkaią po wsiach, których teraz liczy się 14. Na wyspie téy w porcie Kapitana, náyduie się osada ros-

syyská, ktorá zależy od kompanii amerykańskiéy, gdzie diá rozsądzénia spraw iest osobny rządzca.

3) *Akutan* leży od *Unałaszk* na północ-wschód. Na téy wyspie iest pięć wsi czyli osád *Aleutów*.

4) *Akun* odłączony od *Akutana* ciałną na wierst 3. Tu iest 7 osád *Aleutów*.

5) *Unimak* wyspa wielká, oddziéla się od brzegu Ameryki Alaski ciałną *isanocką*. Má położénie górzysté: tam płodzą się wilcy, dziki, niedźwiedzie, ielénie i inné niektóre zwierzęta. Obywatele tuteysi mieszkają we 3 osadach.

6) *Kadjak* wyspa leży dalej ku wschodowi i oddziéla się od Ameryki ciałną *kinayską*. Wdłuż ciągnie się náymniéy na wierst 200, a wszérz na 30. Má góry, té się kończą indziéy u brzegów skałami przykro na dół idącými, i rzéczki czystéy wody słodkiéy. Po dolinach rosta nader wielkie iasiony i topole, modrzew, dęby, brzozy i niektóre iagody dzikié. Ze zwierząt morskich płodzą się tu: bobry, fok, wieloryby, z ziemnych zaś czyli lądowych: lisy, wilki, niedźwiedzie, rosomachy, wydry, kuny, i w wielkiéy liczbie psy. Ludność téy

wyspy jest bardzo wielką, i chociaż mieszka ją z Aleutami, od nich iednak różnią się urodą, obliczém i ięzykiem. Tu na wyspie téy obywatel znamiénity Szelechow r. 1784 zbudował twiárdzê i osadê założył, gdzie mieszka ją kupcy i rzémiéslnicy rossyyscy pod stérém urzędników, będących na żóldzie kompanii amerykańskiéy.

§ 107. 2. Osady amerykańskié:

W Ameryce są té osady rossyyskié:

1) *Woskresiéńsk* port z mieszcém sposobném do budowy okrętów i innych statków morskich: leży w zatoce czu-gackiéy. Tu się sporządzają statki morskié, potrzebne dlá kraiu tameczného.

2) *Alexandra* twiárdza (Aleksandrowskaia kriepost) i *woskresiéńská* reduta na przyładku kinayskim.

3) *Noworossyysk* twiárdza i osada w odnodze Berynga.

4) *Siemionowská* twiárdza u przyładka ś. Eliiasza.

Ludność we wszystkich tych osadach dochodzi do 400 dusz, które zależą od iuryzdykcyi (kantory) kadjackiéy, kompanii amerykańskiéy.

Dodatek. Nad powyżéy opisané tu kraie, má ieszcze Rossyia nowo zdobyte, i po wydaniu téy leografii w języku rossyyskim, do swoiégo Państwa przyłączone; toiest:

1) Prowincyją biiałostocką, oddaną Traktatém tylżańskim roku 1807 d. 9 Czerwca, zawieraiącą w obrębie swoim mil kwadr. 210.

2) Finlandyją dawniéy Szwedzką, lub w. x. fińskié, postąpioné Traktatém w Frydrychshamie r. 1809 d. $\frac{5}{17}$ Września nastalým, rozleglé na mil kwadr. 4,688.

3) Kráý w Gallicyji wschodniéy przedtém austryiackiéy, ustąpiony mocą Traktatu wiedeńskiégo r. 1809 d. 14 Października.

§ 108. 1) Prowincyją biiałostocką.

Granice: guberniá litewsko - grodzieńská i xięstwo warszawskié.

Rzeki: Bug, Narew, Nurzec i inné.

Obfitość. Obfituie w pastwiska wyborné, las i zbożé wszelakié.

Ludność dochodzi do 200,000 dusz. Są tu Polacy, Litwini i Zydzi.

Podział téy prowincyi. Ona dzieli się na 3 powiaty, których

Biłystok miasto iest stołeczne, dobrze zbudowane, nad rzeczką Biłą. Má 5,000 mieszkańców.

§ 109. 2) *Finlandyiá.*

Granice: gubernie archangielská, ołoniecká i finlandzká, odnogi fińská i botnická, tudzież Szwecyiá i Norwegiá.

Rzeki: Ulea, Kimene, Kumo, Torneo, Muonio i inné: z jezior zaś znaczniéjsze są: Peiana i Saima.

Ludność wynosi do 898,463 dusz. Są tu Szwedzi, Karelowie i Finnowie, ci ostatni dawni obywatele téy krainy.

Podział Finlandyi. Dzieli się ona na 8 guberny, których té są miasta:

1) *Abo* (po fińsku *Turku*) miasto główne całej Finlandyi, obrońne s portem i twierdzą przy uściu rzeki Auroioki. Liczy ludności 11,000. Tu mieszka Biskup wyznania ewangelickiego, i odbywają się obrady stanów téy prowincyi, na mocy Przywileju IEGO IMPERATORSKIEY MOSCI. Má Uniwersytet, Towarzystwo uczonych, fa-

bryki sukiénne, płóciénne, robiénia cukru, tabaki i inné.

2) *Nilland* i *Tawasthus* nie daleko twiárdzy *Kroneborg*.

3) *Kimenegrad* (*Heinola*) z miastém drugim portowém *Lowiza*.

4) *Sawolax* z miastém w *Karelii Kuopio*.

5) *Waza* s twiárdzą.

6) *Uleåborg* nad zatoką lub odnogą botnicką.

7) W części *Botnii* zachodniéy aż do rzeki *Torneo*, iakié iest miasto stołeczne niewiadomo.

8) Wysp *alandzkich* także miasto główne nie iest wiadomé.

§ 110. 5) Kráy w *Gallicyi* wschodniéy.

Tén kráy, ponieważ nie iest dotąd oznaczony, i granicy onégo ieszcze nie okréślono, a zatém o rzekach, ieziorach, przymiocie ziémi i produktach, tudzież o podziale i miastach, nie czyni się tu żadnéy wzmianki. To pewno, że má bydz oddzielony niżej miasta *Brodów*, nie zajmując w to samégo miasta, i że má zawierać w sobie ludności dusz 400,000.

R E I E S T R.

Rozdział 1wszy.

	kar.
§ 1. Granice państwa - -	1
2. Wielkość państwa - -	2
3. Morza - -	2
4. Ieziora - -	4
5. Rzeki - -	5
6. Wodná kommunikacyjá -	13
7. W ogólności o przymiocie ziemi państwa - -	14
8. Góry - -	14
9. Równiny - -	18
10. Suché i mokré miesca -	19
11. Urodzayné kraie - -	19
12. Nieurodzayné kraie - -	20
13. Klimat - -	21
14. Rodzaje ziem i kamiéni -	24
15. Sole - -	26
16. Pálné materyie - -	28
17. Metalle - -	29
18. Skamiéniałości - -	32
19. Wody mineralné - -	33
20. Rośliny służące do życia, czyli zboże - -	34
21. Drzewa stanowiącé lasy -	36
22. Drzewa owocowé i krzewy -	38
23. Rośliny użyteczné w fabrykach i rękodzielnach - -	39

§ 24. Rośliny farbiarskie	-	-	40
25. Rośliny lékarskie	-	-	41
26. Rośliny kuchénne	-	-	42
27. Zwierzęta domowe	-	-	43
28. Zwierzęta dzikie, będące célém łowiectwa i polowania	-	-	48
29. Foki, <i>Trichechus rosmarus</i> i inné zwierzęta morskie z rzędu ssących	-	-	54
30. Ptáki	-	-	55
31. Rybołowstwo	-	-	56
32. Owady	-	-	60

Rozdział drugi.

33. Ludność	-	-	62
34. Pokolenia mieszkańców <i>A. Dáwni mieszkańcy.</i>	-	-	62
35. Narody pokolenia sławiń- skiego	-	-	63
36. Narody pokolenia lotewskiego	-	-	65
37. Narody pokolenia niemieckiego	-	-	65
38. Narody pokolenia fińskiego	-	-	64
39. Narody pokolenia tatarskiego	-	-	68
40. Narody kaukazkie	-	-	74
41. Narody samoiedzkiego plé- miénia	-	-	75
42. Narody plémiénia mongolskie- go czyli mungalskiego	-	-	77

§ 43.	Narody mandżurskiego poko-		
	lénia	- - -	79
44.	Narody Syberyi wschodniéy		80
	B. <i>Nowi mieszkańcy.</i>		
45.	Niémcy i inné narody	-	85
46.	Ięzyki	- - -	89
47.	Wiara	- - -	90
48.	Nauki i sztuki przyiémné		92
49.	Rękodzieła i fabryki	-	95
50.	Handel	- - -	97

Rozdział 3ci.

51.	Herb państwa	- - -	107
52.	Kształt rządu	- - -	107
53.	Podział państwa na części		108
	I. <i>Guberniie podług ustaw na-</i>		
	<i>rodowych urzędzone:</i>		
54.	1) Guberniá sanktpeters-		
	burská	- - -	113
55.	2) — moskiewská	-	118
56.	3) — smoleńska	-	123
57.	4) — twerská	- -	125
58.	5) — pskowská (pleskowska)		128
59.	6) — nowgorodzka	-	129
60.	7) — ołoniecká	- -	131
61.	8) — archanielská	-	133
62.	9) — wołogodzka	-	135
63.	10) — kostromská	-	137
64.	11) — iaroslawská	-	140

§ 65.	12)	Guberniia władzimirská	143
66.	13)	— kaluzká	145
67.	14)	— tulská	147
68.	15)	— razańska	150
69.	16)	— tambowská	152
70.	17)	— orłowska	154
71.	18)	— kurská	156
72.	19)	— woroniezka	158
73.	20)	— slobodzko-ukraińska	160
74.	21)	— iekaterynoslawská	163
75.	22)	— chersonská	165
76.	23)	— taurycká	168
77.	24)	— kaukazká	172
78.	25)	— astrachańska	174
79.	26)	— saratowska	175
80.	27)	— symbirská	178
81.	28)	— penzeńská	180
82.	29)	— niżegrodzka	182
83.	30)	— kazańska	184
84.	31)	— wiatská	186
85.	32)	— permská	188
86.	33)	— orénburská	192
87.	34)	— tobolská	195
88.	35)	— tomská	197
89.	36)	— irkutská	200

II. Guberniie, na osobnych prawach zostawioné:

90.	37)	— kiiowska	204
91.	38)	— czernihowska	206

15	§ 92. 39)	Guberniia połtawska	-	208
24	93. 40)	— finlandzka	- -	211
147	94. 41)	— estlandzka	- -	213
150	95. 42)	— inflantska	- -	214
252	96. 43)	— witebska	- -	217
154	97. 44)	— mohilewska	-	219
156	98. 45)	— kurlandzka	-	221
158	99. 46)	— litewsko-wileńska		223
160	100. 47)	— litewsko-grodzińska		225
163	101. 48)	— mińska	- -	227
165	102. 49)	— wołyńska	- -	228
168	103. 50)	— podolska	- -	231

III. Prowincyje:

172	104. 1)	Gruziia	- - -	233
174	105. 2)	Krój Kozaków dońskich		234
175	106. 1.	Wyspy na oceanie wscho-		
178		dnim	- - -	236
180	107. 2.	Osady amerykańskie	-	243

Dodatek.

182	108. 1)	Prowincyią białostocka		244
184	109. 2)	Finlandyią dawniey		
186		szwedzka	- -	245
188	110. 3)	Krój w Gallicyi wscho-		
192		dniey	- - -	246

Omyłki w druku.

Karta. Wiersz. Wydrukowano. Popraw:
16 5 bielogrodzką wołogodzką
131 26 § 67. 6) § 60. 7)

Popis
ologobka
§ 6a 7

50-

317288

KSIĘGARNIA

ANTYKWARIAT

DOM
KSIĄZKI
DOM

C 447777

